

SZALAI BÉLA

AZ ESZTERGOMI ÉPÍTŐ
FEIGLEREK

Szalai Béla

**Az esztergomi építő
Feiglerek**

Budapest, 2021.

Felelős kiadó Szalai Béla

ISBN 978-615-01-1791-1

© Szalai Béla 2021

Tartalomjegyzék

Feigler Ferenc életrajza	7
Feigler János életrajza	14
Feigler Gusztáv életrajza	22
Források	29
Feigler Ferenc építőmesteri munkái	32
Feigler Ferenc városi munkái	48
Feigler János építőmesteri munkái	50
Feigler János városi munkái	69
Feigler Gusztáv munkái	72
Mellékletek	91
Irodalomjegyzék	93

Ez az írás a 2012-ben megjelent *A FEIGLEREK – egy esztergomi polgárcsalád története* könyv a Feiglerek építői munkáját ismertető fejezetének az azóta eltelt évek kutatási eredményeivel kibővített, képekkel kiegészített átdolgozása. Nem foglalkozik az építő Feiglerek tevékenységének építészeti-művészettörténeti elemzésével, értékelésével, csak szakmai életrajzuk és munkásságuk (feltehetően erősen hiányos) leltára, az egyes munkák építéstörténetével és az azokra vonatkozó források összegyűjtésével. Köszönet mindazoknak, akik munkámat segítették.

AZ ÉPÍTŐ FEIGLEREK

Az Esztergomban élő Feiglerék három nemzedékében találunk építőmestereket, akik több mint 100 évig folyamatosan Esztergomban, és annak környezetében építettek. Közülük ketten, a magasabb szakmai iskolázottság nélküli, mesterségüket a kőműves ismeretekre és gyakorlatra építő Feigler Ferenc és fia, Feigler János több mint hetven évig, megszakítás nélkül (1790-1864) prímási (érseki) építőmesterek voltak. A szabadságharc után a munkakör hivatalos elnevezése „*érseki uradalmi építész*”-re változott, ez szerepel Feigler János gyászjelentésén is. Emellett mindketten Esztergom szabad királyi városának építőmesterei és nemes Esztergom vármegye főépítőmesterei is voltak, ki hosszabb, ki rövidebb ideig. Szakmai tekintélyüket tükrözi, hogy mindketten az esztergomi kőműves céh céhmesterei is voltak. A harmadik generációt képviselő, építész tanulmányait részben Bécsben végző Feigler Gusztáv már egy társadalmilag-gazdaságilag más környezetben az építési függetlenséget és önállóságot képviseli, noha ő is viselt érseki és káptalani építési címet, és a Főkáptalannál tartósan, az Érsekségnél időszakosan alkalmazásában is állt. Aktív munkássága több mint négy évtizedre tehető, és igazolhatóan 1890-es évek végéig tartott.

1. FEIGLER FERENC (1765-1831)

Nagyon keveset tudunk arról, hogy az 1765 januárjában született Feigler Ferenc hol tanulta ki az építőmesterség alapjait jelentő kőműves szakmát, és milyen egyéb tanulmányokat folytatott. Az alapismereteket bizonyára Pozsonyban, édesapja mellett szerezte, aki az 1780-as években már pallérként dolgozott. Egy 1790-ben kelt levelében említ egy meg nem nevezett pozsonyi építő mestert, aki jóindulatúan segíti őt, valószínű, hogy annál is tanult. Ugyanebben a levélben írja, hogy Pesten lett kőművesmester, tehát vándorlegényként Pozsonyból Pestre ment gyakorlatot szerezni és a mestervizsgát letenni. A latin nyelvű levél nem pontosan a „*kőművesmester*” fogalmat használja, hanem „*az építés művészetének gyakorlására szolgáló jog*” elnyeréséről beszél, de értelme bizonyára ez, hiszen ennek a pesti képesítésnek alapján vették fel később Szabadkán a kőműves céhbe. Pesten szerzett képesítése feljogosította egyébként arra, hogy élve a pesti kőműves céh kiváltságával, az egész országban vállalhatott munkát. Sajnos, a hiányosan megmaradt pesti kőműves céh iratai között nem bukkan fel Feigler Ferenc neve. Ami biztos, írni-olvasni, számolni tudott, és építési terveket, rajzokat is tudott készíteni, mindezekre számos dokumentum maradt fenn. Budán 1776-tól működött mesterséget tanulók részére rajziskola, ezt is látogathatta. Mindez a kor átlagánál magasabb szakmai iskolázottságra mutat. Meglepően fiatalon, már 22 éves korában kőművesmesterként szerepel.

Szabadka mezőváros 1779-ben lett szabad királyi város, Maria Theresiastadt névvel. Építési szempontból Szabadka ebben az időben teljesen rendezetlen település volt, szabályozatlan utcahatárokkal, több száz szalma- és nádfedeles házzal és alig pár téglapépülettel. Mária Terézia kötelezte a várost, hogy kedvezmények adásával telepítsen le a városba iparosokat, kézműveseket, kereskedőket, akik a helyi gazdasági életet felporzósítanék. Az egyesült kőműves, ács, lakatos, asztalos, üveges céh is 1779. május 28-án alakult meg. 1782-ben Ürményi Mihály királyi biztos utasította a Várost, hogy alkosson építési szabályozásokat új épületek építéséhez, jelölje ki az utcák beépítési- és kerítésvonalait, a zsúptetős épületekhez építtessen téglakéményeket a gyakori tűzvészek megakadályozására, égettessen évi 600 ezer téglát stb. Az első városi építésszabályozási előírások 1786-ban születtek meg. Mindezek biztos munkát jelenthettek egy kőművesnek, és ezek készíthették az alig húsz éves Feigler Ferencet, hogy Szabadkán telepedjen le. Ennek időpontját 1786-ra tesszük.

Szabadkára településekor megkapta a polgárjogot, amit kérelmeznie kellett, és bizonyítva megfelelő szakmai képzettségét, ezzel együtt szinte automatikusan a kőműves céhtagságot is. A letelepedésére és céhtagságára vonatkozó iratok vagy megsemmisültek, vagy lappanganak

Szabadka város levéltári iratai között. Amikor 1787 februárjában visszatér házasságot kötni Pozsonyba, az esküvője anyakönyvi bejegyzésében már szabadkai polgárként és kőművesmesterként szerepel. Szabadkai céhtagságát bizonyítja 1790-ben kelt levele is, amelyben elismeri, hogy 100 forinttal tartozik a céhpénztárnak. Két fennmaradt számlája, 1787-ből és 1788-ból, a Piac téren álló városháza épületén (ebben az épületben volt az iskolaterem is) végzett munkáiról szól. Azt biztosan tudjuk, hogy Szabadkán nem csak városi munkákat végzett, de önmaga számára is legalább két házat felépített, amelyből az első 1787-88-ban eladta Kleinczer Györgynek, a másikat 1790-ben, Pozsonyba távozásakor zálogban hagyta Szabadkán. Az előbbi házat azon a telken építette, amelyet ingyen kapott a várostól letelepedésekor, közvetlenül a városháza szomszédságában. A zálogban hagyott 2133 forint 17 ½ krajcár értékű ház Szabadka Mlaka nevű déli városrészében volt, és helye, ha nem is pontosan, de elég jól behatárolható. Ugyanis a ház 1792-ben végrehajtás alá került, és ennek dokumentumaiban felsorolják a szomszédos házakat és tulajdonosaikat, amelyek közül több is szerepel Szabadka 1799-ben készült térképén, illetve a hozzátartozó háztulajdonosok jegyzékében is.

Az a nagyon kevés dokumentum, ami Feigler Ferenc Szabadkán töltött nem több mint négy évről fennmaradt, sejtetni engedi, hogy munkájával kapcsolatban gondjai voltak. A téglá- és cserep égetés a szabad királyi város privilégiumai közé tartozott, így Feigler Ferenc csak akkor tudott építést vállalni, ha a Város biztosított számára megfelelő mennyiségű téglát, vagy cserepet. De ez nem mindig történt meg. Már 1787 nyarán volt arra példa, hogy Feigler Ferenc a Zomborban székelő Ürményi Mihály királyi biztost kérte fel közbenjárásra, hogy a Várostól 20000 cserepet kaphasson. Ezek a nehézségek és egy kilátásba lévő jó munkahely együtt vehették rá Feigler Ferencet arra, hogy 1790 nyarán, immár két gyerekkel, elhagyja Szabadkát. Ekkor írta (1790. június 28.) a már említett levelét Szabadka városához, amelyből egy részletet idézünk

„Nemes Magisztrátus!

Miután három év alatt szerzett tapasztalataim birtokában a kőművesmesterek és legények között tapasztalt rendetlenség és szervezetlenség sokasága miatt úgy vélem, hogy jelentős károk elszemvedése nélkül e helyen tovább ezzel szembenézni nem vagyok képes, úgy döntöttem, hogy visszatérek Pozsonyba, ahol egy ottani kőművesmester és szüleim tekintélye, valamint a Pesten megszerzett kőművesmesteri jogosítványom arra bízta, hogy a kínálkozó kedvező alkalmat megragadva, e város kebeléből kilépjek, és neki búcsút mondjak.

Ahogy eddig is mindig megtettem, ezúttal is hálásan emlékezem vissza azokra a jótéteményekre, amelyekkel a Nemes Magisztrátus engem, mint kintről jöttet, a kezdetektől fogva mindvégig elhalmozott, és kifejezem ezért hálás köszönetemet.”

A levél többi részében szól arról, hogy a város és a céhpénztár felé fennálló adósságait hamarosan rendezi, de házat, amelyet Goger Gáspár kölcsönéből épített, csak ráfizetéssel tudná most eladni, ezért azt hagyja adósságai fejében zálogul. Ebből a Goger kölcsönből később komoly kellemetlenségei lettek.

A kilátásban lévő munka a hivatalosan Nagyszombatban székelő Esztergomi Érsekség birtokai kezelésének korszerűsítésével függött össze. 1790-ben az érseki uradalom létrehozott egy prímási építőmesteri állást, és Feigler Ferenc annak elnyerésének reményében hagyhatta el Szabadkát.

Nem lenne valószínű azt feltételezni, hogy a mindössze 25 éves Feigler Ferenc akár Szabadkán, akár máshol végzett építői munkájával érdemelte ki a prímási építőmester munkakör elnyerését. Családi kapcsolatot sem ismerünk, ami segíthette volna az állás elnyerésében. De abban biztosak vagyunk, hogy az állás lehetőségéről Pozsonyból értesült, ahol édesapja akkoriban még pallérként dolgozott. Szabadka városához írt elköszönő levelében Feigler Ferenc említ egy bizonyos meg nem nevezett pozsonyi építőmestert, aki bízta őt Pozsonyba történő visszatérésre. Ebben a levélben említi szülei tekintélyét is, amelyben bízhat. A prímási uradalom központja Batthyányi József prímás idejében (1776-

1799) előbb Pozsonyban volt, innen helyezték át az 1790-es évek kezdetén a gazdaságok többségéhez jóval közelebb eső Esztergomba. Ez az áthelyezés része volt az érsekség intézményeinek az ősi székhelyre történő fokozatos visszatelepítésének. Csak arra tudunk gondolni, hogy a nála idősebb és Pozsonyban már gyökeret eresztett mesterek nem szívesen vállalták az ismeretlen, és valljuk be, Pozsonyhoz képest városiasodásban messze elmaradó Esztergomba való áttelepülést, ami bizonyára a munkakör ellátásának feltétele volt.

Nem tudjuk, pontosan mikor foglalta el Feigler Ferenc új állását. A prímási gazdaság iratai között csak az szerepel, hogy 1790-től Feigler Ferenc a prímási építőmester. Talán egy évnél tovább is eltartott, mire Esztergomban kialakultak azok a körülmények, hogy immár családotól Esztergomba költözzön. Azt tudjuk, hogy 1791 nyarán még Pozsonyban született meg harmadik kislánya, tehát családja még ott élt. Feigler Ferenc egy későbbi nyilatkozatában azt állítja, hogy 1791 és 1792-ben megszakítás nélkül Pozsonyban, majd Esztergomban lakott. Az biztos, hogy 1793 januárjának első napjaiban negyedik kislánya már Esztergom-Vízivárosban született.

Az érseki (prímási) építőmester hivatalos elnevezése latinul *architectus primatialis* volt. Az *architectus* elnevezés abban az időben azonban nem csak az építő mestert, de azt az építésszt is jelentette, aki a kőműves mesternél magasabb képzettséggel (pl. valamilyen művészi akadémia, vagy mérnöki-műszaki ismereteket adó polytechnikum) elsősorban csak nagyobb és igényesebb épületek (kastélyok, erődítmények, paloták, középületek stb.) tervezésével foglalkozott. Az építésszek terveit azonban építőmesterek építették meg. Az építőmester alapképzettsége a kőműves szakma volt, annak tervezésben is jártas és palléri gyakorlattal rendelkező mesterének (*magister murarius*) kellett lennie. A pallér az építési helyszínen állandóan jelenlévő, az építésen dolgozó kőművesek munkáját felügyelő kőműves mester volt, gyakorlatilag egy-egy építménynél az építőmester helyettese. Magyarországon a XVIII.-XIX. század fordulóján az építőmesterek nem csak tervezhettek, de építhettek is ugyanolyan nagyszabású épületeket, mint a magasabb képzettséggel rendelkező építésszek. A megbízó ugyanis sok esetben nem a végzettségre volt tekintettel, hanem vagy a felkért tervező már elkészült munkájára, vagy annak ajánlójára. A tervezőnek kellett elkészíteni befejező munkarészként az épület költségvetését. A kor költségvetései (elnevezése időnként „Költségek”) egyesítették a mai méret- és mennyiségszámítási és költségbecslési munkarészeket. Az általában nagyon részletes költségvetés része volt a tervnek, és része volt a tervkészítésnek. Feigler Ferencnek az esztergomi katonai Ispitály tervéhez készített költségvetése hat sűrűn teleírt oldal!

Az érseki (uradalmi) építőmester feladata volt az Érsekség tulajdonában lévő valamennyi épület állapotának állandó felügyelete, az érseki uradalomban történő új épületek építésének, meglévők átépítéseinek, javításainak, karbantartásainak megszervezése, felügyelete, a munka előrehaladásának és költségeinek ellenőrzése. Mind emellett esetenként építési terveket is kellett készítenie, azok költségvetéseit összeállítania, vagy mások által készített építési terveket ellenőriznie. Az építőmester munkáját egy központi uradalmi ácsmester (*magister asciariorum*) is segítette. Egy-egy építkezésre kőműveseket és egyéb mesterembereket (pl. ács, asztalos, cserepes, festő stb.) fogadott fel, a kisegítő napszámosokat pedig vagy a kőművesek, vagy az uradalom biztosította.

Az Érsekséghez 478 plébánia, legalább kétszer ennyi templom, kápolna tartozott, ezek mellett a hatalmas földbirtok uradalmainak gazdasági- és lakóépületei, valamint más rendeltetésű (paloták, kastélyok, nyaralók, városi épületek, iskolák stb.) épületek. A földbirtok földrajzi elhelyezkedés szerinti uradalmakká volt szervezve, élükön egy-egy provisorral (intézővel, de ez az elnevezés időről-időre változott), a jelentősebb önálló épületek pedig gondnokkal. Ezek a kisebb javításokat vagy a karbantartási munkákat maguk is elvégezték, vagy az uradalmi építőmester tudtával, más kőművesekkel elvégeztethették.

Az építőmester felügyelte az Érsekség uradalmainak építőanyag termelését is, a kőbányákat, a Barkóczy prímás idejében Szenttamáson felépült tégláégetőket, sőt az erdészetekben az építési faanyagok (gerendák, állványzati faanyag stb.) termelését is. Neki kellett gondoskodnia arról, hogy a következő év építési munkáihoz az építőanyagok

rendelkezésre álljanak, és ha azokat az uradalom nem tudta előállítani (pl. vasárúk), ezek máshonnan történő beszerzéséről is.

A mindenkori esztergomi érseknek joga és lehetősége volt arra, hogy egy-egy kiemelkedőnek szánt építészeti alkotás megvalósítását ne az uradalmi építőmesterre bízza, hanem arra híres vagy általa kedvelt építészt kérjen fel. Ennek a művészi igényességen túl gyakorlati haszna is volt. Mivel egy-egy ilyen kiemelkedő alkotás egész embert kívánt, ha az uradalmi építőmester tervezi, építi, akkor az a többi feladatának rovására ment volna. Jó példa erre az esztergomi Várhegyre Rudnay prímás megálmodta Magyar Sion, és az annak középpontjában Bazilika építéstörténete. Rudnay a tervezésre először Ludwig van Remyt, az Udvari Építési Hivatal vezetőjét kérte fel, aki bevonta az előkészítő munkába a kismartoni születésű Kühnel Pált. Nem ide tartozó történet, hogy került el a tervezési megbízás Remytől, és milyen úton-módon szerezte azt meg Kühnel, majd örökölte tőle azt halála után unokaöccse, Packh János. Az viszont tény, hogy kezdetben Feigler Ferenc az építés előkészületi munkáit, mint uradalmi építőmester irányította, majd az egész építési feladat irányítása kikerült a prímási uradalom mindennapi ügyeit irányító szervezet hatásköréből.

Az uradalmi építőmester vállalhatott mások részére tervezést, saját maga által szervezett, vagy felfogadott munkásokkal építés-kivitelezést is. Feigler Ferencről tudjuk, hogy 1828-ban saját vállalkozásában 28 kőműves segédet foglalkoztatott. De később Feigler Jánosnak és Gusztávnak is volt saját építési vállalkozása. Azt is tudjuk, hogy inasokat is tartott. Amikor 1814-ben a Város hivatalos értesítést kapott a győri Árva Alapítványtól, hogy 10 árva inasgyerek befogadásáért, fejenként évi 40 forint segélyt ad az Alapítvány, Feigler Ferenc rögtön jelentkezett egy inasgyerekért.

A prímási építőmester más „hivatalt” is vállalhatott, hiszen Feigler Ferencről tudjuk, hogy Esztergom vármegyének is építőmestere volt, amint ez sírfeliratán is szerepel. Megjegyezzük, a vármegyének a megyeházán kívül is voltak a megye településein épületei, emellett a megyei kezelésben lévő utakért-hidakért is felelős volt, mindezek folyamatos feladatokat jelentettek. Egy 1828-as vármegyei jegyzőkönyvi bejegyzés szerint 1793-tól állt a megye szolgálatában. Feigler Ferenc megyei építőmesteri megbízásában az is kedvező szerepet játszhatott, hogy Esztergom vármegye örökös főispánja az a mindenkori esztergomi érsek volt, aki Feigler Ferencnek prímási építőmesterként is alkalmazója volt. A vármegyének II. József uralkodása óta állandó mérnöke (abban a korban geometranak, vagy hitese matematikus nevezték) volt, aki elsősorban a földmérési ügyeket intézte, de az ő feladata volt az utak-hidak felügyelete és az épületekkel kapcsolatos ügyek vitele is. A megyei építkezések, felújítások ellenőrzésénél, az elkészült munkák átvételénél a megye nevében a megyei mérnök járt el, aki esetenként maga is tervezhetett. A XVIII. század második felében a vármegyei mérnök előbb Hidegh Ferenc, majd 1780-tól Jaczig /Jaczyg/ György volt, aki az Érsekségnek is dolgozott, és akivel később Feigler Ferenc többféle kapcsolatban is állott (pénzt is kölcsönzött tőle!). Esztergom vármegye később is foglalkoztatta Hidegh Ferencet, aki ekkor már Komárom vármegyének és az Esterházyak tatai uradalmának a geometrája volt. Feigler Ferencnek vele is volt kapcsolata, például 1819-ben a Dorogi út építésének kitűzését Hidegh végezte. Jaczignak több hídterve is fennmaradt, Hidegh Ferencnek egy vármegyei ház tervét ismerjük. Feigler Ferenc rendszeresen dolgozott a vármegyének. Példaként említjük, hogy 1800-ban 6 hidat épített, illetve állított helyre a megye megbízásából. 1818-ban Héja Imre főbíró tartott helyszíni szemlét Ebeden Feigler Ferencsel és Schmidtbauer ácsmesterrel közösen a megye két lakóházának felújítása ügyében, amiből az egyiket aztán át is építették, hogy abba egy megyei bábaasszony beköltözhessen. De megyei megbízás volt a Vármegyei ház később ismertető átépítése is, vagy Jaczig György vármegyei geometra lakóépületének felépítése Süttőn is.

Jóval több feladatot jelentett, hogy Feigler Ferenc több évig Esztergom szabad királyi város építőmestere is volt. Ez azt jelentette a gyakorlatban, hogy a város tulajdonában lévő épületek kisebb-nagyobb javításaira, vagy átépítésére, estenként új épületeinek tervezésére, építésére kapott megbízást. A Városnak (és a Vármegyének is) mindemellett joga volt arra, hogy építőmesteri megbízás ide, vagy oda, nagyobb munkákra „kótya-vetyét” (mai fogalom szerint versenylejárást) hirdessen meg. A kisebb munkákról általában „alku”, vagyis szóbeli egyezség

során kialakított áron egyeztek meg. Feigler Ferencnek ez az „álláshalmazása” időnként oda vezetett, hogy nem is tudott időben elvégezni minden megbízást. Egyébként is szinte végig vitában állt a Várossal, amely általában nagy késésekkel fizetett, és időnként utólag is próbált még alkudni. Más vitáik is voltak. Még 1803-ban volt egy hosszabb ügy, amibe a Vármegye is bekapcsolódott. A Város az egyik általa megrendelt munkánál sokallta a kőműves legényeknek kifizetett 48 krajcáros napi bért. A kőművesek bérét ugyanis királyi rendelet szabályozta (a kőfaragókét a vármegye), Feigler Ferenc pedig annál többet fizetett, mondván, a rendelet szerinti bérért nem vállalnak munkát a kőműves legények. Végül a megye állásfoglalására a város kifizette a benyújtott számlát.

Mindezek a viták is okai lehettek annak, hogy az 1820-as évek elején egy ideig nem ő, hanem Treitschek Farkas volt a Város építőmestere. A Város tanácsülésének jegyzőkönyvében is szerepel: *„Feigler Ferenc amúgy több külső építményekkel foglalatoskodva ne kapjon munkát”* (1823/1701sz.). Treitschek Farkassal (aki már 1810-ben is dolgozott a Városnak) versenytársak is voltak: ő nyerte el 1823-ban Feigler Ferenc elől kótya-vetyén az új katonai iskola felépítését – amit korábban Feigler Ferenc tervezett! De nem csak versenytársak voltak: 1825-ben a Megyeháza Packh János tervei szerinti átépítését például közösen vállalták. Pár évvel később újra Feigler Ferenc a Város építőmestere. Túl nagy versengés nem lehetett sem az állásért, sem a munkáékért, mert Helischer József közlése szerint 1823-ban mindössze ők ketten, Feigler Ferenc és Treitschek Farkas voltak kőműves-építőmesterek Esztergom szabad királyi városában. Igaz, ismerünk ebből a korból kőműves mestert Vízivárosból (Dornbach János és Éger Ferenc) és Szenttamásról (ahol a Bazilika építésén dolgozó kőművesek közül telepedtek le páran) is, ők viszont nem voltak *„kebelbeliek”*.

Feigler Ferenc építőmesterként a legkülönbözőbb építési munkákat vállalt. Templomok, lakó és egyéb épületek mellett épített hidat, kutat (ásott kutak téglával bélelése), tégláégető kemencét, csatornát, téglakerítést, sőt vállalt festést és meszelést is. És természetesen városi építőmesterként, mint a kicsi munkákat is megbecsülő kőműves mesterember, mindenféle kisebb-nagyobb javításokat is elvégzett. Minderre bőven találunk példákat a Városnak végzett munkái között.

Talán furcsának tűnik, de könnyen megérthető, hogy Feigler Ferenc utat is épített. Természetesen, ez meglévő utak kockakővel történő burkolását (*„flastromozást”*) jelentette. Esztergom városa 1829-ben határozta el, hogy a Budai kaputól induló Dorogi utat, amely mellett telkeket osztottak ki, és már házak is épültek, évenkénti 50 öl (durván 100 méter) hosszúságban kőburkolattal fokozatosan kiépíti. Feigler Ferenc költségvetése szerint ez évi 1341 forint 30 krajcárba került volna, és ehhez közel 60 köb-öl kő (a mennyiséget szegletlábban is megadták!) kellett. Végül a városi kőbányák bérlői olcsóbb áron adták a kőkockákat, és az első szakasz még az évben elkészült. A kész út szemléjére meghívták a vármegye geometráját, Jaczgi Györgyöt is.

Amikor Feigler Ferenc 1801-ben Esztergom szabad királyi város polgárjogaért folyamodott, kérelmében ír arról, hogy a városban „ipara” (Gewerbe) van, ami arra utal, hogy ott rendszeresen munkát vállal. Nem lévén nemes ember, munkái után természetesen adózott is. Adóügyeiről Esztergom város irattára sok dokumentumot megőrzött. Az 1808. évi adókimutatás éves jövedelmét, ami után adóznia kellett, 500 forintra becsülték, az adó (az államnak fizetendő adót ekkor *hadi adónak* nevezték) ennek egy hatoda volt. Feigler Ferenc az adókimutatás ellen panasszal élt, adómérséklést kért és kapott! A napóleoni háborúk idején adója 20 forint, a későbbi békésebb időkben 15 forint körül volt. Emellett a városnak is fizetett úgy nevezett *„háziadót”*, ennek összege jóval kisebb volt.

Új épületek építésénél, vagy nagyobb, tetőszerkezetet is érintő átépítéseknél az építőmester mindig együtt dolgozott egy ácsmesterrel. Feigler Ferenc építkezéseinél több ács mestert név szerint is ismerünk. Kezdetben Schmidtbauer György érseki uradalmi ácsmesterrel dolgozott, akivel 1801-ben egyszerre kapott esztergomi polgárjogot. 1820-tól kezdve, amikor Schmidtbauer meghalt, több közös munkája volt az uradalom új ácsmesterével, Gramling Ignáccal (1791-1844). Gramling rendkívül ügyes mesterember volt, aki nemcsak számos egyedi megoldást alkalmazott a Bazilika építésénél, de épített malmot,

sőt ő tervezte és építette meg 1841-42-ben az esztergomi hajóhidat is. Feigler Ferenc a pilismaróti református templom építésén a budai, a Császárfürdő közelében lakó Biglbauer Mátyás ácsmesterrel dolgozott együtt. Városi munkáknál dolgozott a városi ácsmesterekkel – ahogy volt a Városnak építőmestere, volt ácsmestere is. 1828 előtt ez Freind István volt, ám vele és munkájával elégedetlenek voltak, így Ostermayer Mátyás került a helyére.

Feigler Ferenc életkörülményeinek és a kor elvárásainak megfelelően tagja volt a kőműves céhnek. Ez nem volt feltétlenül szükséges a prímási uradalomban betöltött munkaköréhez, hiszen a kor rendelkezései szerint az egyházak és a nemes emberek építhettek céhen kívüli mesteremberekkel, vagy építészekkel is. Céhen kívülként azonban városi munkát nem kaphatott volna. Egy szabad királyi városban a céhtagság társadalmi elismertséget, és a megrendelőnek egyúttal - elvileg - biztosítékot is jelentett a jó minőségű munkára. Esztergom szabad királyi város, Víziváros és Tamáshegy (Szenttamás) közösen alapította meg az egyesült kőműves és kőfaragó céhet, amely tagjai közé fogadta Feigler Ferencet is. A Város irattárában egy 1807. évi ügy kapcsán fennmaradt a Mária Terézia által 1770. június 4-én kiadott céhalapítási engedély másolata.

Feigler Ferenc 1801-ben, amikor polgárjogért folyamodik Esztergom szabad királyi városához, kérelmében arra is hivatkozik, hogy a szabad királyi városban nem csak háza van, de ott kőművesként is dolgozik. Ezt viszont csak akkor tehette, ha tagja volt a céhnek. Mivel már Szabadkán tagja lett az ottani kőműves céhnek, valószínűleg rögtön Esztergomba érkezése után, még vízivárosi lakosként kérhette felvételét a három település közös céhébe, amit korábbi céhtagsága igazolása után könnyen megkaphatott. Véletlennek tekinthető, hogy a Prímási levéltár gyűjteményében fennmaradt egy olyan 1807-ben kibocsátott kőműves céhlevél, amelyen Feigler Ferenc aláírása kétszer is szerepel: mint „*atyamester*” igazolja, hogy a Podolinból érkezett kőműveslegény 3 évig nála dolgozott, másrészt *fő-céhmesterként* is az ő aláírása szerepel! Mivel a fő-céhmestert évente választották, ebből csak azt tudjuk meg, hogy 1807-ben biztosan ő volt a céhmester, de volt más években is. Az egyesült kőműves és kőfaragó céh iratai elvesztek, vagy lappanganak valahol (magát a céhládát a Balassi Bálint múzeum őrzi), azokat és a céh alapszabályát már Villányi Szaniszló sem találta meg az 1800-as évek végén. Ezért a céh működéséről csak a céh felügyeletét ellátó városi tanács által kinevezett céh-biztos jelentéseiből tudunk. 1817-ben a Város rendelkezésére Tarkovátz Basil tanácsnok összeírja, hogy a különböző processzusokon mely cégek vonulnak fel saját zászlójuk alatt. A harmincnál több céh közül csak a tekintélyesebbnek tekinthető 15 céhnek volt saját zászlaja, ezek között ott van a kőműves és kőfaragó céh.

A város elé került kőműves céh ügy 1822-ben is volt, amikor szintén Feigler Ferenc volt a főcéhmester. 1822 júniusában a Vörös Ökör vendégfogadó emeleti termében a kőműves és kőfaragó céh gyűlésén verekedés tört ki a helybeli és idegenből érkezett kőműveslegények között, amit a Város tanácsa „lázasdásnak” nevezett. A Város, mint a kőműves céh felügyelete, Feigler Ferencet, mint céhmestert rendelte ki részletes vizsgálatra, a felbujtók felderítésére. Feigler Ferenc a felkérésnek eleget tett, a Város a helybéli legényeket a céh garastól való eltiltással (ezt, mint segítyt, munkanélküliség esetén kaphatták a céhtől) megbüntette, a munkanélküli idegeneket pedig a városból eltávolították. Mindennek megtörténtét Láng Lőrinc tanácsos, a kőműves céh biztosa jelentette be.

Feigler Ferenc ismert munkáinak legtöbb dokumentumát a Prímási Levéltár őrizte meg. Ezek mind német nyelvűek, nevét is német formában, Frantz Feiglerként (estenként Faigler) írta mindig alá. A tervek között vannak olyan épületek is, amelyek a Vízivárosban találhatóak, vagy voltak egykor, és ma már nincsenek meg, sőt olyan épületek tervei, amelyek különböző okok miatt nem is épültek fel. Biztosak vagyunk abban, hogy a Prímási Levéltár anyagának teljes átnézése, amelyre nem is akartunk vállalkozni, még több Feigler Ferenc építési rajzot (templomok, plébánia épületek stb.) őrizhet.

Talán a legegyszerűbb az Esztergom városnak végzett munkáinak felleltározása, hiszen ezek dokumentumait (vagy legalább is többségüket) a városi jegyzőkönyvekben és iratok között megtalálni. Ezek döntő többsége a város meglévő épületeinek kisebb-nagyobb javítási, karbantartási munkái, sokszor filléresnek tűnő tételekkel. Ezeknek a munkáknak a

változatosságáról már korábban szoltunk, most újból csak a tégláégető kemence építését és a kútépítéseket, javításokat ismételjük meg érdekességként. Nagyon kevés közöttük az olyan munka, amely építési terveket igényel (új épület, vagy meglévő épület átépítése, bővítése) vagy rajzos munkarésszel jár. Ez utóbbi meglévő építmények, épületek felmérési rajzait jelentik, amelyek vagy egy-egy vásárlást előztek meg, vagy egy későbbi átépítés vagy karbantartási munka tervezésének alapjait jelentették. Ez utóbbira találunk példát Víziváros esetében is, amely rajzokat a Víziváros birtokosa, az Érsekség készíttetett, és szerencsés esetben a Prímási levéltárban megtalálhatók (pl. a vízivárosi városhatár egy szakaszának felmérési rajza, vagy pár lakóházé, amelyeket lehet, hogy maga Feigler Ferenc építtet.)

A legnehezebb feladat Feigler Ferenc azon munkáinak feltárása, amelyeket magánszemélyeknek végzett. Ezek közül pár építmény terveit családi levéltárak (Karva, Piszke) megőrizték, ám ezek nem esztergomi, hanem más településeken lévő egyházi, vagy nemesi épületek. Sem a Víziváros, sem Esztergom szabad királyi város egykori iratai között nem őrizték meg a magánházak terveit, hiszen nem is kerültek oda. Pedig biztosra vesszük, hogy Feigler Ferenc mindkét városban tervezett és építtetett lakóházakat, elsősorban a prímási tisztviselők, vagy tehetősebb polgárok számára. Ezeknek talán még a lehetséges köre is behatárolható lenne, elsősorban a Vízivárosban, ötletszinten magunk is gondolunk pár épületre.

A városi munkák között számos esetben találunk kisebb, esetenként csak pár forintos vagy pár tízforintos munkát is. Bizonyos, hogy Feigler Ferenc ilyeneket nem csak a városnak, hanem magánszemélyeknek is végzett Esztergomban. Ezek nyomára bukkanni szinte lehetetlen, hiszen eltérően az új épületek építésétől, ezekhez nem kellett engedélyt kérni. Kivételek lehetnek az ilyen munkák közül azok, amelyekből netán olyan anyagi jelegű vita, vagy elszámolási ügy lett, ami elbírálásra a város elé került, vagy más okok miatt lett része valamilyen hivatalos ügynek. Tudunk ilyenről is, Feigler Ferenc halálakor volt egy be nem fejezett munkája, amelyet hagyatékának részeként kezeltek, amint később látni fogjuk.

Azokat a nagyobb feladatokat jelentő munkákat, amelyeknek tervrajzai vagy más rajzos dokumentumai fennmaradtak, vagy írásos bizonyítékok alapján hitelt érdemlően Feigler Ferenc munkájának tekinthetünk, noha tervei nem maradtak fenn, később külön felsoroljuk. Összesen 19 ilyen munkáról tudunk, és azok az építészeti tevékenység változatos körét ölelik fel: egyházi épület, iskola, vendégfogadó, előkészítési vagy felmérési munkák, de van közöttük hídépítés is. Ugyancsak felsorolunk, de teljességre nem törekedve városi megrendelésre végzett (esetenként filléres) munkákat is, amelyek megrendelése és/vagy kifizetése a város iratai között megtalálhatók.

Feigler Ferencnek az utolsó jelentősebb városi munkája lett volna a plébánia templom tornyának felújítása. 1831 tavaszán Treitschek Farkas kőműves mesterrel és Ostermayer Mátyás ácsmesterrel közösen készíttettek erre költségvetést. Valószínűleg a tornyon csak kisebb javítások voltak szükségesek, ám azt meszelni is kellett volna, ami jelentős állványzatot kívánt, és a tornyot fedő, cserépszindellyel rakott sátozotttőn is volt javítani való. A kőműves munkákat 355 forintra, az ácsmunkákat 341 forintra becsülték. A Város azonban sokallta a költségeket. Előbb azt javasolta Feigler Ferencnek, hogy fogadjon fel olasz festőlegényeket (bizonyára vándorlegényekre gondoltak), akik olcsóbban dolgoznak, de végül is elhalasztották a munkát. Ebben bizonyára szerepet játszott a kolera járvány felerősödése is. Ám azért azt eldöntötték, hogy *„a torony tetején lévő megferdült keresztet ki kell egyenesíteni”*.

Nem lehet arra vállalkozni, hogy tételesen bemutassuk, mennyit keresett Feigler Ferenc építőmesteri munkájával. Megélhetéséhez biztos kiinduló alapot jelentett a prímási uradalomtól kapott éves jövedelem, amely a kor szokásainak megfelelően készpénzből és természetbeli juttatásokból (tűzifa, gabona) állt. A város építőmesteri megbízása, akár csak a vármegyéé, nem rendszeresített fizetést, hanem többé-kevésbé biztosra vehető munkalehetőséget jelentett csak. Biztos eligazítást az adófizetése sem jelentenek, holott az teljes körűen ismert a városi adókönyvekből. Mégis úgy véljük, jövedelmének többségét nem a prímási uradalomtól kapott fizetése jelentette, hanem az egyéb munkái. Jövedelméből felnevelte nyolc gyermekét, ebből öt lányt rendes hozománnyal (1000-1000 forint) férjhez

adott. Halálakor a hagyatékának becsértéke megközelítette a húszezer forintot (ebből Buda utcai házának becsértéke 9521 forint volt), igaz, harmadát adósság terhelte. Mindez azt jelenti, hogy munkájával tisztességes és anyagi gondok nélküli életet biztosított családjának, de emellett jelentős vagyont nem gyűjtött.

Feigler Ferenc nemcsak céhmesterként vett részt Esztergom szabad királyi város közösségi életében. Az 1800-as évek elején pár évig városi esküdt volt, majd az 1810-es évek közepétől haláláig a Város külső tanácsának tagja, választott polgár. Megalakulásától, 1809-től a város polgári katonaságának keretén belül felállított német század vezetője volt haláláig. Tudunk arról is, hogy különböző társadalmi rendezvények szervezésében is részt vett, például 1814-ben a plébánia templom harangjának felszentelésénél, vagy 1828-ban jótékonyági farsangi tombolánál.

Feigler Ferenc 1831 őszen történt váratlan haláláig (feleségével együtt, akárcsak Rudnay prímás, ők is a kolera járvány áldozatai lettek), több mint 40 éven keresztül az érsekség „*feőépítőmestere*” maradt. Ez szerepel ma is meglévő védett síremlékén az esztergomi Belvárosi-temetőben. Habár Kühnnel a Bazilika építésének indulásakor (több uradalmi tisztségviselőhöz hasonlóan) összekülönbözött, ennek a prímási építőmesteri mivoltára nem voltak következményei.

2. FEIGLER JÁNOS (1795-1877)

Az 1795-ben született Feigler János a szabad királyi város elemi iskolájának elvégzése után kezdte meg gimnáziumi tanulmányait a városi négyosztályos gimnáziumban. Ezt az iskolát 1809-től a bencés rend immár hatosztályos gimnáziumként vitte tovább. Feigler János 1812-ben végezte el annak utolsó, hatodik osztályát. Nem volt jó tanuló, teljesítményét mai mértékkel éppen közepesnek nevezhetnénk. A gimnázium befejezésekor már 17 éves volt.

Bizonyára édesapja mellett tanulta a kőművesmesterség alapjait, ahogy ez szokás volt az apáról fiúra szálló mesterségek esetében. A város a királyi Kamara felhívásai nyomán ezekben az években többször is foglalkozott a mesterlegények vándorlásával összefüggő ügyekkel, ám Feigler János számára kiállított vándorlevélről nem tudunk. Ezért nem tudjuk, kőműveslegényként volt-e vándorúton, és azt sem, végzett-e valamilyen rajziskolát. Az a nyolc év, ami gimnázium befejezése, és első ismert munkába lépése között eltelt, sokféle találgatásra ad lehetőséget. Azt sem tudjuk, hol és mikor tanult meg rajzolni, ami akkor már feltétele volt annak, hogy akár kőműves segéd is lehessen. Az iskolai rajzoktatást a városokban lévő elemi iskolák utolsó osztályában már Mária Terézia uralkodása alatt, az 1776-ban életbeléptetett tanügyi szabályzat, a *Ratio Educationes* elrendelte, amit annak 1806-ban történt módosítása csak megerősítette. Ennek ellenére Esztergomban az 1800-as évek kezdetén még nem található nyoma a rajzoktatásnak. Csak 1815-ben, a Királyi Kamara külön rendelkezésére foglalkozik a Város (eredmény nélkül) az inasok és segédek rajzoktatásának kérdésével. Igaz, Esztergomban nem lévén önálló rajziskola (ilyeneket azokban a városokban kellett felállítani, ahol líceum vagy királyi akadémia is működött), rajzot magánúton is tanulhatott, ha azt igazolni tudta, már pedig édesapja, Feigler Ferenc, mint prímási építőmester kiállíthatott ilyen igazolást (mint ahogy ezt később maga Feigler János többször is megtette). Ha gondolhatunk valamilyen rajziskolára, vagy más városban tett vándorútra, akkor Pozsonyra esik a választásunk, ahol mindennek nem csak a lehetősége volt meg, de ahova Feiglereket családi és egyéb szakmai ismeretségek is kötötték. Feigler Ferenc öccse, Ignác 1818-ban már pozsonyi polgár és kőműves-mesterként a kőműves céh tagja volt. De apjához hasonlóan, akár Pesten is tanulhatott, ahol szintén nagyon jó hírű rajziskola működött, édesapjának ott is lehettek szakmai kapcsolatai, és több elismert építőmester volt, mint Pozsonyban.

Bárhol is tanulta Feigler János a rajzolást, jól megtanulta. Erről tanúskodik már a legkorábbi ismert, 1817 szeptemberében készült rajza is, amelyen egy oltár és egy szószék látható. A rajzot a Prímási levéltár őrizte meg a Feigler-rajzalumban és azon a „*Delineavit per Jo:Carolus Feigler architecturae prac. Strigonii*” jelzés szerepel. Tehát ekkor már befejezhette idegenbeli tanulmányait, és minden bizonnyal édesapjánál gyakornokoskodott. Rajztudását

bizonyítja a fennmaradt tervlapjai mellett az is, hogy 1829-ben, amikor a város rajziskola nyitását tervezi, akkor Feigler János jelentkezik rajzmesteri állásra. Feigler János jelentkezésében nem csak rajzolni tudására és gyakorlatára hivatkozik, de arra is, hogy az „*itten divatban lévő Magyar, Német és Deák nyelveket egyaránt értené.*” El is nyeri a rajzmesteri állást, ám a Város anyagi okok miatt a rajziskola beindítását végül elhalasztotta.

Rudnay Sándor prímás már kinevezésekor elhatározta az elődje, Barkóczy Ferenc prímás által tervezett hatalmas egyházi központ felépítését Esztergomba. Rudnay 1820 májusában új tervekkel rendelt meg (korábban volt érseki helynök az esztergomi főegyházmegyében, tehát Barkóczy terveit ismerte), de ezek megrendelésével egy időben elkezdte a felkészülést a hatalmas munkára, amihez meg kellett teremtenie a szükséges feltételeket. Ha arra gondolunk, hogy 1821-ben már ezernél többen dolgoztak a Várhegyen, akkor érthető, hogy már 1820-ban vettek fel embereket a jövőbeni feladatokhoz. Ezek között volt Feigler János is, aki 1820-ban lépett a prímási uradalom szolgálatába. Építész rajzolóként alkalmazták az új építkezésekhez, ennek megfelelően hamarosan a Bazilika felépítésére létrehozott önálló építészeti hivatalba, a Zentralbauamt-ba került. Rajzolóként tervlapokat másolhatott, felvételi rajzokat készített elkészült épületrészekről, vázlatokat tisztázott és rajzolt át végleges formába, részletterveket rajzolhatott, idővel készíthetett is, vagyis bizonyos fokig építész-szerkesztői munkát is végzett. Ebből az időszakból is maradt fenn egy nagyméretű alaprajza, bizonyára a Bazilika alaprajzának egyik változata, amelyen „*composuit et delineavit*” felirattal aláírása mellett készítési évként az 1822. évszám szerepel. Az érseki uradalom nyilvántartása szerint a Zentralbauamtban maradt Rudnay haláláig, 1831 őszéig.

Rudnay halála a Bazilika építésének ideiglenesnek indult, ám végül majdnem 10 éves szüneteltetését és Packh János addigi, szinte mindenekfelett álló kivételezett helyzetének megszűnését jelentette. Ám Feigler Jánost Rudnay halálának ez a következménye csak áttételesen érintette. 1831. december 1-jén, alig egy hónappal Feigler Ferenc halála után utódjaként a prímási építőmesteri állásra fiát, Feigler Jánost nevezték ki. Esztergom szabad királyi városa már korábban, november 18-án, Feigler Ferenc érdemeire való tekintettel a városi építőmesteri megbízást szintén Feigler Jánosnak adta. 1832-ben már ő Esztergom vármegye építőmestere is, ebben is követte édesapját.

Rudnay halálakor az érseki uradalmak kezelése a Királyi Kamara kezébe került, és az új érsek kinevezéséig ott is maradt. A Bazilika építkezései ügyében indult kamarai felülvizsgálatok Packh addigi munkáját nem tartották elfogadhatónak, ezért a Bazilika befejezéséhez új tervek készítésére előbb Hüppmann Ferencet, majd Pietro Nobilet kérték fel. Végül Kopácsy 1839-ben ismét Packhot bízta meg a Bazilika további építésével, időközben átdolgozott tervei szerint. Ezért is érdekes az a minden más ismert tervtől eltérő, a Bazilikát rendkívül aprólékosan kidolgozott szemből nézetben feltüntető tervlap, amelyen feliratként a következő szerepel „*Entwurf im Jahre 1837 durch Johann Feigler Architekt und in das reine gezeichnet 1849*”. Nem tudni, hogy Feigler János ezt a Bazilika ismert építéstörténetébe nem illeszthető és rendkívül nagy munkát igénylő tervet miért, és kinek a felkérésére készítette.

Az 1820-as évekből Feigler Jánosnak egyetlen nagyobb munkáját sem ismerjük. Ebben szerepet játszhatott, hogy amíg édesapja élt, a megbízásokkal őt keresték meg, a későbbi években pedig az érseki szék betöltetlensége, de más okok is. Mindemellett biztosra vesszük, hogy János betársult apja vállalkozásába már azalatt is, amíg rajzolóként dolgozott a Bazilika építkezésénél. Nősülése után voltak apjától független, önálló munkái is, mert 1826-tól kezdve, amikor elköltözött a Buda utcai szülői házból a Megyeházával szembeni Lutzenbacher, vagy más néven Adamy házba, ott mesterség folytatásáért adót fizet. Érdekességgént említjük, hogy térképeket is készített, ahogy az egykori dokumentumok nevezik „*lerajzolta a réteket és a Bábszky hegyet.*” Hogy mikor tette le a kőműves mestervizsgát, és mikor lett a helybeli céh tagja, nem tudjuk, mert a kőműves céh iratai elvesztek. Ha elfogadjuk Helischer József már említett adatát, hogy 1823-ban Esztergom szabad királyi városában mindössze 2 kőműves mester volt 24 legénnyel és 5 tanulóval, akkor csak ennél később, mert ez a két kőműves mester Feigler Ferenc és Treitschek Farkas volt. 1825-ben történt házasságkötésekor az anyakönyvi bejegyzésében viszont Feigler János már mint kőműves mester és polgár (apja

jogán) szerepel. De mestervizsga és céhtagság nélkül nem lehetett volna 1831-ben a város építőmestere, és munkát se kaphatott volna a várostól. Már pedig ahogy a későbbiekben látni fogjuk, a város bőségesen ellátta „építési” és hagyományos kőműves munkákkal egyaránt. Céhtagságát adóügyeivel kapcsolatban a városi iratok is említik az 1830-as évek végén. 1842-ben a városi tanácsülések jegyzőkönyve *”a kőmives czéh czéhmesterének”* nevezi, tehát céhmester is volt. Úgy tűnik, 1852-ben is ő céhmester, mert a Város őt kéri fel az akkor hozott új kéményépítési és kéményseprési rendelet céhen belüli kihirdetésére.

Édesapja halála után a 8 testvér örökségen való osztozása során Feigler János osztályrésze lett a Buda utcában lévő családi ház telkén lévő építési műhely és ezzel együtt az elvállalt, elkezdett, vagy el nem kezdett és a jövőbeni munkák, vagyis a klientúra is. Ugyancsak ő váltotta meg az édesapja után maradt építési szerszámokat és építőanyagokat, habár ezek csekély értékkel szerepelnek a hagyatéki leltárban. Az osztályos-levél ugyan nem szól az építési telepről, de szól egy elvállalt, előlegfelvétellel terhelt, ám el nem készült téglakerítés építéséről, amit végül Feigler János épített meg a megrendelő özvegy Timanótzai Andrásné kertje körül 207 forint költséggel (számlája, amelyben 7000 téglá is szerepel, az osztályos-levélhez van csatolva), testvérei pedig kifizették neki a munkát. Ugyanígy ő vette fel az édesapjának elkészült munkái után még ki nem fizetett munkadíjakat is. Hamarosan vissza is költözött a szülői házba (amit sógora, Cservenka Ignác megvett az örökösöktől), a Buda utcába, és attól kezdve ott adózott mestersége után is. A Buda utcai hatalmas házat és telket Cservenka Ignác 1844-ben eladta, Feigler János kilenc gyermekével pár évvel később, 1847-ben átköltözött a Nagypiacra, a Szerencsés házba. A Budai utcai házban az új tulajdonos, Kitzinger Mihály kőfaragó műhelyt nyitott, de ott maradt továbbra Feigler János telephelye is.

Első önálló, immár építőmesteri munkáit Esztergom vármegyéből ismerjük. 1832-ből maradt fenn egy katonai raktárépület terve, amelyen aláírása után a *„nemes Esztergom vármegye építőmestere”* címét is feltünteti. A Vármegye azonban nem volt nagyvonalú az építőmesterek munkájának megfizetésével. Ennek bizonyítéka az a kérelem, amellyel 1832 szeptemberében Feigler János Gramling Ignác megyei ácsmesterrel közösen intézett a Vármegyéhez. Idézzük a kérelem kezdetét:

„Tekintetes Nemes Vármegye!

Több Tekintetes N. Vármegyékben azon szokás vagyon divatban, hogy azon építő mesterek, kiknek kötelességekben áll a középületek megvizsgálása, kijavítására ügyelleni, ebéli fáradozásokért esztendőnként a pénztárbul bizonyos meghatározott fizetést kapnak. Azonban mi alul írott építőmesterek, ezen Tekintete Nemes Megyének országúttjai, hídjai, és egyéb középülettyei meg szemlélésére és vizsgálatára igen gyakran kiküldetettvén, több esztendők óta az illetén reánk bízott foglalatosságokat mindenkor legnagyobb szorgalmatossággal híven tellyesítettük, saját költségünkön az illető helyekre utaztunk, és a teendő építésekül vagy javításokról előleges plánumokat, rajzolatokat, és egyéb jegyzékeket elkészítettünk, a nélkül, hogy akár az ilyen sokszor igen nevezetes fáradozásunk jutalmazása, akár pedig utazásbéli költségeinknek megtérítése fejében fizetést vagy napibéreket kaptunk volna...”

A kérelem további részében azt is szóvá teszik, hogy az építési anyagok nagy részét nekik kell megvásárolniuk, ők fizetik építés közben hetente a mesterlegényeket, a Vármegye pedig csak utólag, általában jó nagy késedelemmel fizet. Mindezekre való hivatkozással kérik, hogy évenként fizetést, vagy napi munkadíjat állapítsanak meg részükre az elvégzendő feladatok helyszíni felméréséért, és az azok alapján készített javaslatokért.

A megyegyűlés a beérkezett kérelmet megvizsgálásra kiadta az ügyészi hivatalnak. Az ügy további sorsáról nem találtunk adatokat. De a következő esztendőből fennmaradt Feigler Jánosnak egy felmérése a Bajótról Bajnára vezető úton, Bajót határában lévő hídról. A felmérés elrendelés szerint *„a nagy Kú-hídnak fundamentumait a tavaszi omladozó hóvizek*

árja kimosta". Feigler János felmérése („Feltévése”) szerint a helyreállításhoz „2 kotzkás a vagy 4 szegletes öll kövek, 1000 darab jól égett téglák, 18 köből mész és 17 kocsi homok” szükséges.

Mint városi építőmester, édesapjához hasonlóan a legváltozatosabb feladatokat kapta. tervezett iskola épületet, templomtornyot, épített csatornát a Kispiacon, felújította a Belvárosi templom tetejét, épített kutat a katonai Ispitálnál, védőtetőt és szoborfülkét a plébánia templom kerítésében álló Nepomuki Szent János szobornak, és természetesen az évről-évre kőműves munkát jelentő, nagyon öreg Fekete Sas vendégfogadón, a korábbi városházán. Ezekből a munkáiból is felsorolunk jó néhányat, ahogy ezt tesszük édesapja városi munkáinál is. Feigler Jánosnak a városi munkákból évente 2-300 forint bevétele is lehetett. Volt pár nagyobb munkája, is ezekről a későbbiekben lesz szó. Túl sok vetélytársa a városban nem volt, a hivatalos statisztikai adatok szerint 1835-ben Esztergomban és Szenttamáson összesen 3 építőmester volt (Treitschek Farkas is köztük van, róla már szó esett) 68 legénnyel és 8 tanulóval.

Úgy tűnik, Feigler János 1836-37-bent leköszönt a városi építőmesterségről. Erre évekig elhúzódó adómentesítési ügyéből következtetünk. Levélben közölte a Várossal, hogy érsekségi foglalkoztatása miatt kebelben (helyben) nem dolgozik, ezért kéri helyi adójának törlését. A Város 1837/1796 szám alatt törli adófizetési kötelezettségét, és neve a városi adókönyvben is áthúzva, összeg nélkül szerepel 1837-38-ban. Ám 1839-ben mégis adót vetnek ki rá, mondván, az árvízkárok helyreállítása idején legényei dolgoztak a városban.

1838. március elején a jeges árvíz romba döntötte Esztergom nagy részét: 614 ház egészen, 89 pedig részben elpusztult. Súlyos károsodás érte a deák (gimnázium) és nemzeti iskolákat, a tanítói ház, a városi Ispita és a város majorsága össze is dőlt. Az árvíz során összedőlt házak túlnyomó többsége eleve igénytelen, többségük vályogház, vagy vályog-tégla vegyes falazású ház volt. A város élére királyi biztost neveztek ki és 100 ezer forint kölcsönt kaptak az újjáépítésre, amely azonban a kárnak csak egy jelentéktelen hányadát fedezte. A háztulajdonosok a kapott segélyekből és a Város által szétosztott kölcsönből igénytelen épületeket építettek fel, sokszor saját maguk, vagy családi összefogással. Esztergom városképe az árvíz utáni újjáépítés során nem változott meg, ellentétben az ugyanakkor árvíz sújtotta Pestével, ahol a romok helyén többemeletes bérházak épültek. Egyetlen új nagyobb szabású középület épült, a romba dőlt városi Ispita helyett. Ezt Packh János tervezte, de abba is be kellett építeni a régi kápolnát. Az újjáépítés óriási feladat volt, így az előbbiek ellenére is bőven adott munkát a mesterembereknek. A város tulajdonában lévő épületek helyreállításának többségét Treitschek Farkas végezte. Feigler Jánosnak egyetlen Esztergomban végzett helyreállítási munkájáról tudunk. Adóügyében úgy nyilatkozott, hogy az árvíz után valóban dolgozott a Fogarassy (később Obermayer) házon, de „a kárt minden jutalom nélkül, barátságából igazította” csak. A rendelkezésre álló adatok mindenesetre arra mutatnak, hogy Feigler János és a Város kapcsolata az 1830-40-es évek fordulóján pár évig, talán hosszas adóvitája miatt is, nem volt zavartalan. 1842-től már ismét rendszeresen végez városi munkákat. Ekkor már több vetélytársa is akadt, a továbbra is dolgozó Treitschek Farkas mellett Juhász Fridrik, Zaplatek György, majd Riedl János, az 1850-es években pedig Sóki Mihály, Tompach János, Veszely Lajos kőműves mesterek is megjelentek munkájukkal a szabad királyi városban.

Kinevezése után Kopácsy a Bazilika továbbépítésével Packh Jánost bízta meg, ám a Zentralbauamt önállóságát megszüntette, azt beolvasztotta az érseki uradalom szervezetébe. Pár héttel később, 1839. október elején Packh János rablógyilkosság áldozata lett. Kopácsy a Bazilika további munkákat Hild Józsefre bízta, aki alig pár évvel volt idősebb Feigler Jánosnál. Hild már csak koránál fogva is teljesen más vérmérsékletű volt, mint Packh, és országosan elismert építéssként nem törekedett újabb és újabb megbízások elnyerésére. Kopácsy viszonya is teljesen más volt Hilddel, mint annak idején Rudnaynak Packhkal, aki szinte mindent elért Rudnaynál, amit fejébe vett. Kopácsy alatt lett a magyar az egyedüli hivatalos nyelv a prímási uradalomban, addig az építési iratok döntő részben németül születtek. Feigler János is németnyelvű feliratokkal látta el terveit, a korábban említett kerítésépítés számláját is németül írta.

Kopácsy a Bazilika építésének folytatása mellett több új építkezést is elrendelt, és azok többségében valamilyen formában Feigler Jánosnak is szerepe volt. Az ideiglenes érseki rezidencia, a korábbi jezsuita épület bővítésének az 1840-es években kétszer is nekikezdték, ehhez mindkét alkalommal Hild mellett Feigler Jánostól is kértek terveket. Kopácsy a presbitérium épülete, a korábbi ferences kolostor új szárnyának építését és a mellette lévő templom homlokzatának átépítését Feigler Jánosra bízta. Ugyancsak Feigler János építette Poósch József uradalmi ácsmesterrel a korábbi Séta-tér sarkán azt az emeletes házat, amelynek építése Kopácsy halálakor, 1847 végén félbeszakadt, majd Scitovszky érseksége idején immár a Bibliotéka épületeként fejeződött be. Szintén a prímási uradalom részére tervezte és építette Feigler János 1842-ben az új hajóhíd melletti Vámházat. De a Várostól is kapott nagyobb tervezési feladatot, a Buda utcában építendő új iskola épületét.

Feigler János 7 fiát nevelte fel, de közülük csak egy, Gusztáv folytatta édesapja és a család hagyományos mesterségét és ehhez az alapképzettséget édesapjától szerezte. De Feigler János másokat is tanított mesterségére. Mátyás Hugó, a későbbi jeles romantikus stílusban alkotó építész, 1844-ben felvételre jelentkezett a bécsi Polytechnikumba, majd 1845-48 között a bécsi Akadémia építési osztályán szerzett építészti képesítést. Szakmai előtanulmányait Feigler János igazolta, amely szerint 1842-44 között három évig Feigler Jánosnál „inaskodott”, nyáron építkezéseken dolgozott, télen rajzolni tanult. Színesíti az ügyet, hogy mindeközben Mátyás az esztergomi bencés gimnázium tanulója volt, Gusztáv osztálytársa. Van olyan vélemény is, hogy Mátyás Hugó az 1843/44-es tanévben, amikor már Pozsonyban volt gimnazista, Feigler Ignácnál tanulta tovább a szakmát.

Az 1840-es években Feigler János a Város felkérésre több tervet is készített a különböző helyszíneken elképzelt új nemzeti (elemi) iskola épületre. Ezek között szerepelt a Fehér Bárány vendéglő átépítése, új épület a meglévő Duna utcai nemzeti iskola helyén, új iskolaépület a Ferencesek kertjében és a Városháza bal szárnyának átépítése iskola céljára. 1843-ban az egyik iskolaépület terveiért 24 forintot fizetett a Város. Tervei közül egyik sem valósult meg, pedig 1847-48-ban már az engedélyek, a pénz és az építőanyag egy része is rendelkezésre állt.

A belvárosi plébánia templom tornyával Feigler János hasonlóan járt, mint édesapja, Feigler Ferenc 1831-ben. Gramling Ignác halála után, 1844-ben, majd 1847-ben is Feigler János kapott megbízást arra, hogy a templom tornyának cserépzsindegyel rakott sátozteteje helyett díszesebb és időtállóbb toronyfedelest építsen. Elkészítette a szükséges terveket, költségvetéseket, Hild József véleményét is kikérték, szerződést is kötött a plébániával, aztán a város halogatása miatt a munka végül elmaradt.

Feigler János érsekségi munkáinál, de magán tervezéseinél is ácsmesterként előbb Gramling Ignáccal, majd utódjával, Poósch József prímási ácsmesterrel, városi munkáinál az 1840-50-es években Mayer Antal ácsmesterrel dolgozott együtt.

Feigler János 1848-ban, miközben a Fogarassy ház (később Obermayer-ház) felmérési rajzait készítette, bizonyára aggodalommal gondolt négy kiskorú fiára, (Sándor, Gusztáv, József és János), akik ez alatt a szabadságharc csatáit járták.

1849 júliusában Scitovszky János lett az új esztergomi érsek. Energikusan látott neki a Kopácsy halálakor félbe maradt építkezések folytatásának, Hild kezében hagyva a Bazilika építését. Elsőnek Feigler János készült el a volt ferences zárda átépítésének befejezésével, ahova Scitovszky - megszüntetve a presbitériumot - áttelepítette a Nagyszemináriumot Nagyszombatból. A prímás következő lépése a Főkáptalannal kötött egyezség volt, amely értelmében a Séta-tér sarkán álló félig kész épületben, azt befejezve létrejön a Főegyházmegye és a Főkáptalan közös könyvtárának az épülete. Feigler János ebben a munkában is részt vett. Ezekben az években munkakörének hivatalos elnevezése megváltozott, már nem érseki építőmester, hanem érseki uradalmi építész.

Feigler János mindeközben rajzot is tanított a bencés gimnáziumban, és saját építési vállalkozását is folytatta. Önállóvá válásáig vele dolgozott Gusztáv is, aki a szabadságharcban való részvétele után pár évig Pesten gyakornokoskodott.

Az 1850-es évek elején a Város többször kérte fel Feigler Jánost szakvélemény készítésére, mint például a Téglagyári híd, vagy a Diósvölgyi kútnál lévő híd állapotfelmérése esetében. De szakértelmét igénybe vették akkor is, amikor építészként tagja lett 1851-52-ben a Város küldöttségének (bizottságának), amely a főgimnázium létrehozásával összefüggő ügyeket intézte. Feigler János tervei alapján készült a Városháza pár helyiségének a gimnázium épületéhez történt csatolása, és az új fizika-szertár (physicum museum) kialakítása is. Ő szerezte be a szakvéleményt, hogy a Város által a bencéseknek felajánlott Adamy ház összeépíthető a bencés rendházzal, és az elbír még egy emeletet. Lehet, hogy ennek terveit is ő készítette, ám a kivitelező a vízivárosi Dombach János építőmester volt. 1852-ben Feigler János tervezte és építette a Város új vámházait a Dorogi és Táti úton.

A Bibliotéka épületének befejezésével közel egy időben, illetve azt követően, 1853. május-december között Feigler János építette a Deák Ferenc utcában a Reáltanoda épületét, amelyet ő is tervezett. Ezt nem csak a családi hagyomány őrizte meg, hanem a kutatásaink során előkerült városi dokumentumok is bizonyítják. Az iskola építés előzményeiről már volt szó, magáról a munkáról részletesebben később szólunk.

1855-ben a Megyei Hatóság utasítására Esztergomban is felállították a város Szépművelési Bizottmányát, amelybe építési szakemberként kinevezték Feigler Jánost. A Szépművelési Bizottmány rendszeres működésére csak az 1860-as évek második felétől találtunk adatokat, de 1856-60 között történt pár olyan átépítés Esztergomban, amely egyfajta tudatos városrendezésként is felfogható. A Város életében mindig gondot okozott a Kispiacon az úgynevezett Gábris ház előtt elhaladó árok, amely a mögöttes hegyoldal vizét vezette le a Hévvíz patakba csatlakozva Kis-Dunába. Az árok egyúttal határ is volt Szenttamás és a királyi város között. 1858-ban Feigler János tervet készített az árok Gábris-ház előtti szakaszának lefedéséhez, ami aztán még abban az évben meg is épült, de a költségek megosztása a háztulajdonosok és az érintett két település között nehézségekkel járt, végül is a munkát csak a következő évben fizették ki. A Város megvette 1856-ban Deininger János üveges Kispiac sarkán álló házát, amely erősen kiugorva a mellette lévő házak vonalából leszűkítette a piacteret. Feigler Jánost bízták meg a ház átépítésével, amely a házat lerövidítve a szűkületet jelentősen csökkentette. Az építési költségek (3400 forint) azonban menetközben 600 forinttal megnöttek. A Város a többletköltségeknek csak egy részét, részletekben, és csak a megyei hatóságok többszöri felszólításra fizette ki, Feigler János még 1860-ban is követelt 160 forint elmaradt kifizetést. 1858-ban kérte Schwartz József, aki akkor helyettes polgármester volt, hogy a Nagypiacon álló házát a tér felé, a mellette álló Besze ház vonaláig meghosszabbíthassa. Példáját követve ugyanezt kérte Staudhammer János polgármester özvegye is, akinek háza a Schwartz ház második szomszédja volt, Kovács Fridrich háza mellett. A Város Feigler Jánostól kért szakvéleményt, aki bemutatta, hogy a házak egy vonalba hozása egységesebb képet nyújt, csak keveset vesz el a piac területéből, amely területért a Város megváltást is kérhet. Mindkét kérelmező megkapta az engedélyt, és az így megépült, egyvonalban álló ház sor látható ma is a Széchenyi téren. Nem lehetetlen, hogy a házak átépítését Feigler János végezte. Ugyancsak Feigler János volt a Város szakértője, amikor a Város 1859-ben bérbe adta a tégláégetőjét Eggenhofer Tamásnak. Meg kellett határozni az előző bérlet által elhanyagolt épület felújítási költségeit, majd ő ellenőrizte a felújítási munkák elvégzését.

Az évtized második felében Feigler Jánosnak nagyon sok városi munkája volt. 1856-ban Feigler János egyik nagyobb munkája a városi Kálvária felújítása volt. Ez a XVIII. század elejére általánosan elfogadottá vált 14 helyett csak 11 stációból álló Kálvária, amelyet 1782-85-ben a korábbi Kálvária maradványainak felhasználásával épített Gamba Antal olasz származású nyergesújfalui kőfaragó-mester, eredetileg a temetői Jó Pásztor kápolna körül állt. Innen helyezték vissza 1818-ban a korábbi Kálvária helyére, a Vaskapu nyugati lejtőjén, a Belvárosi temető felett magasodó Kálvária hegyre. A nehezen megközelíthető helyen álló stáció-házak, amelyben a faragott kőszobrok voltak, nagyon rossz állapotban lehettek, mert kettő helyett teljesen újat kellett építeni, a többi kilenc pedig jelentős felújítást igényelt. Az ügyhöz kapcsolódó iratokból úgy tűnik, a kőszobrokat is felújították. A teljes munka a szerződés

szerint 594 forint 2 krajcárt tett ki, végül 623 forint 76 krajcárba került, amit ideiglenesen a város utalt ki, de 1859-ban a Kálvária alapítványra áttérhelték. Ez nagyon jelentős összeg volt, ugyan ennyibe került a városnak a Deák Ferenc utca 10. szám alatti ház lakrészének teljes átépítése. Ezt a felújított Kálváriát bontották el 1890-ben, és helyette épült a ma is meglévő 14 stációs keresztút és pár évvel később a Kálvária kápolna.

1857-ben Feigler János építi át a Széchenyi tér sarkán lévő, a Fogarassy ház melletti (ma már elbontott) városi Strázsa-házat, hogy abba a Reáltanoda épületéből az érseki mesterképző iskola átköltözhessen. 1858-ban a Város a Külső elemi iskola átépítésének tervezését bízta rá, és ugyanebben az évben épít egy gyaloghidat a Kispiacon a Gábris ház mellett. Ugyancsak 1858-ban átépíti a mai Deák Ferenc utca 10. szám alatt lévő egykori iskola házban az iskola-mesteri házrész, kialakítva a segédtanítói lakásokat is. Ezért a munkájáért 600 forintot kapott. 1859-ben a Városháza épületében építi át az őrmesteri lakást 145 forintért.

Habár ezekben az években Esztergom város és a szomszédos települések (Szenttamás, Víziváros, Szentgyörgymező) közigazgatásilag egyesültek, gazdaságilag azonban önállóak voltak. Ez örökös viszály forrása volt a közösen elvégzendő feladatoknál, amelyek közé odatartozott a Kispiacon átvezető zápor-árok és a Hévvíz patak is. Feigler Jánosnak is gondot okozott az ott végzendő munka. 1860 nyarán a heves nyári zivatarok a Kispiacon futó árok medrét a Gábris-ház és a Brenner-ház közötti szakaszon annyira kimosták, hogy a házak veszélybe kerültek. Az azonnali kárelhárításként elrendelt munkát a háztulajdonosoknak, Szenttamásnak és Esztergomnak megosztva, egyenlő arányban kellett volna kifizetni. Ám az időt húzó újabb és újabb egyeztetések és vizsgálatok miatt Feigler János még 1861-ben sem kapta meg a munkáért járó 60 forintot.

Feigler János

Ezekben az években Feigler János Szenttamás zsidó hitközsége felkérésére új zsinagógát tervezett az összedűlt imaház helyére, és a hatósági hozzájárulások megszerzése, valamint a szükséges pénz összegyűjtése után 1858-59-ben fel is építette. 1859-ben az Ispita kápolnáját, 1860-ban a Szent Orbán kápolnát újíttatta fel. 1860-ban Takács István főpolgármester ismertette „a Buda utcai gyalog lactanya két emeletre leendő felépítéséről Feigler János építőmester által készített tervet és költségelést” a közgyűlésen, amelyre meghívták a szomszédvárosok, vagyis Szenttamás és Víziváros előljáróit is. Ez utóbbiak

viszont elleneztek a közösen felépítendő kaszárnya ügyét, így a tervet félretették. Pár hónappal később Feigler János kérte az ezeknek a terveknek a kifizetést, kiegészítve a még 1855-ben és 1856-ban készített „*katonai lakház*” terveinek kifizetetlen számláival, összesen 162 forintot. A Város halogató választ adott: mind addig, amíg véglegesen el nem dől, hogy nem épül fel a kaszárnya, nem fizet tervezési díjat, mert lehet, hogy a tervező lesz a kivitelező, és abban az esetben nem jár a tervezői díj.

A ki nem fizetett tervezési díjak ügye elmérgesedett. Feigler János újabb sürgetésében már a mesterlak (karigazgatói ház) és a Preparandia (mesterképző épülete, a korábbi Strázsaház) terveinek kifizetését is követelte. Erre a Város úgy foglalt állást, hogy lehetséges, hogy egyes terveket (bizonyára a laktanyákra gondolt) nem is ő kért, hanem „felsőbb hatóság”, a mesterlak és Preparandia pedig ugyan megépült, de terveit nem kapta meg. Már 1861 volt, amikor Feigler János eléggé elkeseredett hangú levelet írt az ügyben a Városnak, amelyben felteszi a kérdést, hogy milyen alapon hitegeti többször is a Város, hogy ő lesz a kivitelező, amikor a törvény arra kötelezi a Várost, hogy a kivitelezői munkát nyilvános versenytárgyaláson ítélje oda, és a városban több kivitelező áll ugrásra készen? De a kérdéseket folytatja *„hogyan lehetne kívánni bármely egyes polgárnak, de még kevésbé a nemes Városnak, hogy egy család apa, akinek más kenyérkeresete vagy jövedelme, mint a munkája nincsen, ingyen és hiába dolgozzék ... /ugyanakkor/ akinek pontosan meg kell fizetnie a cs. és kir adóját valamint a községi adóját, márpedig ha mindenkinek ingyen fáradozna, miből táplálná családját és fizetné adóját?”* Levele végén bejelenti, hogy törvény elé viszi a dolgot. Az ügy folytatására nem találtunk adatot, de a város valószínűleg fizetett (legalább is valamennyit) és Feigler János továbbra is dolgozott a Városnak.

Más kellemetlen ügye is volt Feigler Jánosnak. 1858-ban építette fel Esztergomban a Sikulszky család lakóházát. A munka befejezésekor, amikor a tűzfal építéséhez szükséges állványzat bontását kezdték meg, egy napszamos lezuhant az állványzatról, magával rántotta egyik társát, az állványzat egy része rájuk omlott, és egyikük meghalt. A balesetből bírósági ügy lett. Feigler János – aki a baleset bekövetkeztekor nem tartózkodott a helyszínen, de ott volt az építkezésre felfogadott pallérja, Szár Péter – szerint a baleset nem az állvány gyengesége miatt következett be. Érvelése szerint, ha az állvány rossz lett volna, akkor omlott volna össze, amikor a legnagyobb teher volt rajta, és nem akkor, amikor már elkezdték bontani. Több tanút is kihallgattak, az is kiderült, hogy valószínűleg a baleset előtt az állványzatot tartó egyik vaskapcsot már kivették. Végül senkinek a felelősségét nem állapították meg.

Feigler János 1862-ben Pilismaróton a református templom átépítésén dolgozott. Azon a templomon, amelyet évtizedekkel korábban édesapja, Feigler Ferenc épített.

Feigler János a prímási uradalom szolgálatában eltöltött 44 év után, 69 éves korában, 1863 végén vonult nyugdíjba, mint érseki uradalmi építész. Ez szerepel később gyászjelentésén is. Az Érsekség ezt követően a közvetlenül a jószágigazgató alá rendelt önálló uradalmi építész munkakört megszüntette. Az uradalom új irányítási szervezetében az összes műszaki feladatot, köztük az építési feladatokat (ellátta az építési mérnök) is egy uradalmi főmérnök alá rendelte. Ettől kezdve az állandó építési vagy építészeti mérnök (mindkét elnevezés járatos volt) mellett az Érsekség (a Káptalanhoz hasonlóan) egy-egy nagyobb feladatot elvégző építésznek adományozott érseki (káptalani) építész címet, mint például 1867-től Lippert Józsefnek.

Feigler János hetven éves volt, amikor 1865-ben meghalt a felesége, és ő három gyermekével, Máriával, Apollóniával és Edével maradt a Széchenyi téri nagy házban.

Az Érsekségtől történt nyugdíjba vonulása után még évekig dolgozott, nem egyszer a Városnak is. 1863-ban a város megbízásából a Hévíz patak Kis-Dunai torkolatához boltozatos hidat tervezett és épített. Ezekben az években készíthette a város megbízásából a temetőben lévő Jó Pásztor kápolna átépítésének terveit is, amelyről csak egy későbbi újsághírből tudunk, és amely akkor nem is valósult meg. 1870 tavaszára a Város által kifizetetlen számlái már 1000 forint körül voltak, amikor írásban sürgette azok kifizetését. Kérését a Város nem tárgyalta, a jegyzőkönyv szerint arra való hivatkozással, hogy az ügy időközben rendeződött. Nem tudni hogyan, mert pár hónappal később Feigler János ismét kéri számlái kifizetését, sőt

1871 tavaszán már 1900 forint elmaradt kifizetését kéri! Mindemellett folyamatosan végez kisebb-nagyobb munkákat a Városnak. 1870-ben kisebb munkáiért összesen 288 forint 44 krajcárt számláz és kap kézhez. Ezek között volt a gyöpmesteri lakás felépítése, a Jó Pásztor kápolna felújítása, a gimnáziumban és elemi iskolákban végzett kisebb-nagyobb javítások stb. Ugyancsak 1870-ben történt meg a királyi város temetőjének bővítése is. Ennek során a temetőt, amelyet korábban csak árok (ebbe temették a szerencsétlen öngyilkosokat) és sövény határolt, a hozzávásárolt szomszédos területet is befoglaló téglakerítéssel vették körül. A kerítést Feigler János építette. Ugyancsak ő becsülte fel a temető hátsó részén lévő, omladozó kis kápolnát is, amelyet aztán Schwartz József tanácsos vásárolt meg és alakíttatott át családi kriptává. Ebben az évben tervezte a Városnak az kapubéli külső iskola, más néven külvárosi elemi iskola új emeletes épületét is. 1871-ben építi fel a „*tűzoltó szerek tárházát*” a Fekete Sas fogadó hátsó kertjében. Még 1872-73-ban is van pár kisebb munkája, köztük a Vayand-házban, az odaköltöztetett leány elemi iskola helységeinek kialakítása. Úgy tűnik, az 1870-es évek elején munkáinak átvételét és teljesítését az akkori városi mérnök, Killián József igazolta.

Már özvegy volt, amikor munkavezetőnek alkalmazta a szenttamási Kapuss Jánost, aki élete végéig nála dolgozott. Bizonyosak vagyunk abban, hogy nem a megélhetési gondok késztették arra, hogy még ilyen idős korában is dolgozzon. Nagy valószínűséggel a munkák napi vitelébe már nem vett részt, azt rábízta munkavezetőire, de építési vállalkozásától haláláig nem vált meg. Bizonyára ez az elfoglaltság hozzájárult idős éveinek tartalmasságához. A magyar alkotmányosság helyreállítását biztosító 1867. évi kiegyezés után, 1868-ban a céhrendszer megszüntetésének előkészítéseként a magyar országgyűlés elfogadta a kereskedelmi és iparkamarákról szóló törvényt. Esztergomban is megkezdtek a városi Ipar és Kereskedelmi Kamara megszervezését, amely első lépéseként összeírták a város kereskedőit és iparosait, akik jogosultak voltak a részt venni a kamarai választásokon. Közöttük találjuk a már nyugdíjas Feigler Jánost – orvosok és ügyvédek, mint iparosok társaságában!

Feigler János 14 gyermekéből kilencet, köztük 7 fiút nevelt fel. Valamennyi fiát a helyi bencés gimnáziumba járatta, emellett valamennyit zenére és németre is taníttatta. Igaz, e két utóbbi oktatás felerészben családon belül történt: a zene alapjait nagyjuktól és nagybátyjuktól, Seyler József és Seyler Károly prímási karnagyoktól kapták, a németet meg beszélte otthon a magyar mellett az egész család. Két fia külföldön tanult tovább, Gusztáv Bécsben építészetet és rajzot, Viktor Bécsben és Lipcsében zeneszerzést. Édesapjához hasonlóan ő sem gyűjtött vagyont, de munkájával szerzett jövedelme népes családja részére a tekintélyes polgári családhoz illő életszínvonalat mindig biztosította.

Alapításától tagja volt a helyi Kaszinónak, emellett több esztergomi jótékonyági és kulturális egyesületnek is. Mint a Lövészegylet alapító tagja, még 70 éves kora felett is kiváló eredményeket ért el céllövészetben. Feigler János közismert polgárként és megbecsült építőmesterként nagyon tisztos kort ért meg. Pár nappal 83. születésnapja előtt, 1877 nyarán halt meg.

FEIGLER GUSZTÁV (1829-1907)

Feigler Gusztáv Feigler János harmadik fiaként született 1829 tavaszán. A keresztségben a Gusztáv Adolf kettős nevet kapta, ami valószínűleg keresztszüleinek, Palkovics Károly főorvosnak és feleségének köszönhető. A szabad királyi város két osztályos elemi iskolája, a „nemzeti fő-oskola” értesítője szerint (amelyben Ágoston névvel szerepel!) jeles tanuló volt. Az elemi iskola elvégzése után fiútestvéreihez hasonlóan ő is a bencés gimnáziumba tanult tovább. Ott már nem volt jó tanuló, az első osztályt rögtön ismételnie kellett, és 1842-ben ki is maradt a gimnáziumból. A gimnáziumban egy évig osztálytársa volt Máltás Hugó, aki a gimnázium mellett szabad idejében Feigler Jánosnál tanulta az építés mesterségének az alapjait. Máltás Hugóhoz hasonlóan 1843-45 között, három évig Gusztáv is édesapjától tanulta az alapvető szakmai ismereteket, amelyről az akadémiai felvételhez édesapja állított ki részére igazolást.

Feigler Gusztáv 1846-ban beiratkozott a bécsi császári és királyi Polytechnikai Intézetbe (a mai műszaki egyetem elődje), ahol egy évet végzett el a mérnöki fakultáson (Technische Abteilung). Négy tantárgyat vett fel: általános matematikát, technológiát, ábrázoló geometriát és építészeti rajzot, valamint helyszín- és géprajzot. Matematikából nem vizsgázott le, de a három másik tárgyból igen. A Polytechnikai Intézetben eltöltött egy év valószínűleg az alaposabb műszaki alapismeretek megszerzését szolgálta. A következő, 1847/48-as tanévre átiratkozott a bécsi Képzőművészeti Akadémia Építészeti osztályára, rendes hallgatóként. Vezető tanára a fiatal, pesti születésű August Sicard von Sicardsburg volt. Sicardsburg, aki később a bécsi Operaház társtervezőjeként szerzett hírnevet magának, már nem a hagyományos bécsi klasszicista irányzatot követte, és tanítványait is a más stílusok iránti fogékonyságra nevelte. Más példákából tudjuk, hogy ez az 1847/48-as tanév a tavaszi forradalmi események miatt rendellenesen ért véget, így nem tudni, végül is milyen vizsgákat tett le és milyen bizonyítványokkal távozott. Bécsi tartózkodása alatt bizonyára kapcsolatban volt az akkor szintén ott tanuló Mátyás Hugóval.

Következő adatunk már arról szól, hogy hazajött Bécsből és 19 évesen honvédnak jelentkezett. Rajztudásának köszönhetően a térképészetbe osztották be, ebben a beosztásban a honvédsereggel jutott el egészen Világosig. A szabadságharc leverése után pár évig Pesten, majd édesapjánál gyakornokoskodott. Amikor 1854 elején a Város meghirdette a felállítandó alreál-iskola rajzmesteri állását, Feigler Gusztáv jelentkezett az állásra. Valószínűleg ekkor térhetett vissza Esztergomba. A reáliskola nem nyílt meg abban az évben, így az állást nem nyerte el. A következő évben a Város által meghirdetett városi rajzmesteri állásra nem jelentkezik, a Város Moser Sándort alkalmazza. Az 1856-ban megismételt alreál-iskolai felhívásra Feigler Gusztáv szintén nem jelentkezett, Moser Sándor azonban igen, mert elégedetlen volt a városi rajzmesteri fizetéssel. Moser nem nyerte el újra az iskolai állást, de otthagyta városi állását és a panaszt emelt a Város ellen. Amikor a reáliskolában 1857 őszén megkezdődik az oktatás, a rajzot Kaán János tanítja.

Feigler Gusztáv első bizonyított építészeti munkája az esztergomi Takarékpénztár épületének terve, amelyet 1859-ben, 30 éves korában felkérésre készített. Vele egyszerre kérték fel tervek készítésére Hild Józsefet is. Két, egymással szorosan összefüggő kérdés tehető fel mindezzel kapcsolatban: miért és minek alapján kérték fel a tervek készítésére? A kérdés megválaszolása már csak Hild személye miatt is fontos, hiszen az ismereteink szerint a kezdő Feigler Gusztáv egy nagytapasztalatú, országosan elismert, hetvenedik évéhez közeledő építész versenytársa lett.

Általánosságban szólva a válasz az lenne, hogy mindig olyan személyt kérnek fel, aki már bizonyított, vagyis munkáját ismerik, vagy olyan megbízható valaki ajánlotta, aki képességeiről meggyőződött. Szóba kerülhet még a személyes ismeretség (Nitter Ferenc takarékpénztári igazgató akkoriban volt Gusztáv esküvői tanúja, Frey Vilmosnak, a takarékpénztár választmányi tagjának szülőjébe préházat tervezett), vagy összeköttetés, ami bizonyára szintén fontos lehet, de esetünkben önmagában ez (noha a Feigler család esztergomi közismertsége miatt kézenfekvőnek tűnik) nem lehetett elégséges, hiszen egy pénzintézet reprezentatív munkájáról volt szó.

Elfogadható válasz lehetne, hogy Feigler Gusztáv már „bizonyított” korábban. Tudjuk, hogy ekkoriban még édesapjánál, Feigler Jánosnál dolgozott. Bizonyára ott volt 1858-59-ben Szenttamáson a zsinagóga építésénél, de ez nem önálló munkája volt. Az sem bizonyított, hogy Feigler Gusztávtól is kértek terveket a Szeminárium építéséhez, ami jó ajánló levél lett volna. Ezért nem lehet azt állítani (igaz, kizárni se), hogy Feigler Gusztáv a meghívást a Takarékpénztártól korábbi munkái elismeréseként kapta.

Marad még a másik lehetőség, hogy Feigler Gusztávot képességeinek ismeretében valaki ajánlotta, mint tervezőt. Ez csak olyan valaki lehetett, aki a felkészültségét és munkáját egyaránt ismerte. Kiindulásként ott voltak bécsi tanulmányai, tehát a képzettséggel nem lehetett gond. Tudjuk, hogy pár évig a szabadságharc után Pesten gyakornokoskodott, aztán édesapjánál dolgozott, tehát gyakorlata is volt. Ajánlóként elsőként apjára, Feigler Jánosra lehet gondolni, de vele szemben fenntartást jelenthetett az esetleges szülői elfoglaltság. A

másik, akire gondolhatunk, az a pesti mester, akinél gyakornokoskodott. Sajnos, itt megint sötétben kell tapogatózni, mert adatszerű ismeretünk nincs, megint csupán a családi hagyomány bizonytalanságára hagyatkozhatunk. A családi hagyomány szerint Feigler Gusztáv 1850-től Hild Józsefnél gyakornokoskodott. Ha Hild és Feigler János évtizedes ismeretségére tekintünk, akkor ennek lehetősége nem elvethető. Ám egyetlen írás, vagy tervlap sem került még elő, ami ezt bizonyítaná. De Hildre utalhat az is, hogy pont ebben az időben választották Feigler Gusztávot a Hild tervezte Szeminárium felépítésére, ami biztosan nem történhetett Hild tudta és egyetértése nélkül.

Biztosra vesszük, hogy Feigler Gusztáv már nem volt céhtag. A céhrendszer megszüntetését a szabadságharc ideje alatt ugyan tervbe vették, ám nem jutott már rá idő. 1851-ben császári rendelettel a céhek kiváltságait részben korlátozták, ám elsősorban vidéki városokban a passzív ellenállás részeként ennek végrehajtását igyekeztek elodáztatni. Építési engedélyt továbbra is csak olyan tervre adtak, amelyet céhbeli építőmester írt alá. Több jó nevű építész ismert, akinek tervein éppen ezért nem a saját, hanem a kivitelezést végző építőmester neve jelenik meg. Feigler Gusztávnak szükség esetén még egy ilyen aláírás megszerzése sem jelenthetett gondot, ott volt édesapja, habár ilyen esetre nem tudunk példát.

Feigler Gusztáv hivatalos nekrológja szerint „*számos esztergomi családi házat*” épített. Ezeknek a lakóházaknak a meghatározása mindeddig nem történt meg, és számba vételük rendkívül nehéz feladat. Ezeknek a házaknak a tervei az építető család birtokában maradtak, és valószínűleg mind elkallódott. Az épületeknek csupán stílusjegyek alapján történő felkutatása csak feltételezett és rendkívül megbízhatatlan eredményeket hozhat, nem is beszélve arról, hogy az eltelt mintegy 150 évben az épületeket elbonthatták, vagy *elsősorban homlokzatukat* átépíthették. A családi hagyomány 4 ház építését őrizte meg az egykori szenttamási Fő utcán álló emeletes Feigler ház (ma Bleszl házként ismert, Bajcsy Zsilinszky út 45, akkor Fő utca 67), az utca ellentétes oldalán a Vimmer ház (ma 22. szám), a mellette lévő Vízivárosi-Káptalanház (másnéven Kanonok ház, ma 24. szám) és a vízivárosi Lencz ház. Feigler Gusztáv az 1870-es években nem a már akkor is Feigler-házként emlegetett emeletes házban lakott, hanem lent a kis-Duna partján, amit megkülönböztetésként akkoriban a „*vízivárosi Feigler-háznak*” nevezték. Minden bizonnyal ő tervezte és építette, ő volt a ház tulajdonosa és élete utolsó két évtizedét ott is élte le lányával, Ilkával, annak férjével Bleszl Ferencel és unokaival. Az évtizedek óta az érseki uradalom alkalmazásában álló Vimmer családdal Feigler Gusztáv közeli rokonságban volt. A ház Sándor bátyjának egyik sógora, Vimmer Ferenc építtette. A Vízivárosban két Vimmer ház is volt, a Pázmány Péter utcában lévő azonban jóval régebbi, mint a Bajcsy Zsilinszky úton, a Kanonok ház melletti, romantikus stílusú épület. Feigler Sándor 1893-ban ebben a házban halt is meg. A Kanonok ház építését Feigler Gusztáv és a Káptalan közti szoros kapcsolat valószínűsítettük, ezt később Istvánffy Miklós kutatásai nagyrészt igazolták is. A családi hagyományok igazságát a felsorolt érvek ellenére - a Feigler és Lencz házak és részben a Vízivárosi-Káptalanház kivételével - azonban csak valószínűsíthetjük, azokat dokumentumokkal még nem sikerült bizonyítani.

A családi hagyományok mellett Feigler Gusztáv fennmaradt rajzalbumai nyújthatnak némi támpontot Esztergomban épített lakóházainak és egyéb, ma még ismeretlen munkáinak felderítéséhez. Két rajzalbumát ismerjük, a nagyobb méretű (60x45 cm) a Prímási Levéltárban, az ennél valamivel kisebb a Balassi Bálint Múzeum gyűjteményében van. A Prímási levéltárban a rajzalbum mellett külön őriznek egy rajzgyűjteményt Feigler Gusztáv és Feigler János rajzaiból, amelyről azt vallják, hogy valamikor azok az album most üres lapjaira voltak ragasztva. A Prímási Levéltárban lévő rajzalbumban Feigler Gusztáv rajzai és rajzmintakönyvekből származó lapok mellett szintén van pár Feigler János rajz.

A Balassi Bálint Múzeumban őrzött albumban Feigler Gusztáv több munkájának maradtak fenn első megfogalmazásai, alaprajzok, homlokzati tervek, vázlatok formájában. Esetenként az albumba ragasztott lapok egy-egy épület „engedélyezési tervének” is megfelelően kidolgozottak, különösen a színes, sokszor a legapróbb díszítő elemekig kidolgozott homlokzattervek. Ahhoz feltétlenül elégségesek lehettek, hogy a megrendelőnek bemutatva, az eldönthette a tervezett épület igényeinek történő megfelelését. Ezek a rajzok egyúttal

Feigler Gusztáv kiemelkedő rajzkészségét is igazolják. Az albumban több tucat épület rajza található, sajnos azonban a lapok többségét az albumba ragasztás előtt körülvágták. Ezzel több esetben a rajzon lévő felirat eltűnhetett vagy hiányossá vált, más lapokon az írás olvashatatlanul elmosódott, így az épületrajzok többségét nagyon nehéz, vagy nem is lehet beazonosítani. Egyes esetekben lehetséges, hogy a beragasztott lapok alatt is rajzok vannak (a bényi Pálffy kastély alatt valószínűleg a Meszéna testvérek vidéki házának terve van). A rajzokon azonban így is többször olvasható közismert esztergomi család neve, akik a rajzon lévő épületek terveinek megrendelői voltak, közülük a Frey, Eggenhoffer, Meszéna, Mayer családot említjük. A rajzokon szerepel pár arisztokrata megbízó is, mint Pálffy herceg, Baldacci báró, Laffert báró. Egyéb épületek, mint templom, kápolna, nyaraló ház, kerti ház homlokzatterve, köztük egy Esztergomba tervezett tégláégető ház egész sorozata is szerepel az albumban. Sajnos, ezek közül csak néhányat sikerült beazonosítani. Nehezíti a dolgot, hogy az albumban Feigler Gusztáv külföldi útjain készült épületrajzai is szerepelnek, pár karikatúrája és rengeteg épületrészlet, vagy díszítő elem rajza között.

Ebben az albumban szerepel a Lencz-háznak a homlokzati terve, amely alapján az épület az egykor a Víziváros Fő utcáján állt emeletes Lencz házzal azonosítható. A Lencz-ház esetében tehát a hagyomány és a valóság egybeeséséről beszélhetünk, ami még erősebben valószínűsíti, hogy a családi hagyomány egybeesik a tényekkel.

A Prímási Levéltárban őrzött album tartalmában hasonló jellegű, a legnagyobb eltérés abban látható, hogy ebben nagyon sok az építkezések során szükségessé vált részletrajz. Az albumban több lap található egy Der Kleine Architekt című építészeti rajzmintakönyvből, pár metszet, köztük a Bazilika homlokzatának Hüppmann tervéről készült másolat. Érdekesség, hogy egyes lapok összefüggésben vannak a másik rajzalbumban szereplőkkel. Ezek közé tartozik az Eggenhofer ház kapukeretének kőfaragók részére készített részletrajza, vagy a Vízivárosban felépült Mayer háznak egy homlokzati terv változata. A lapok egy része itt is körülvágott, nehezítve az azon láthatók beazonosítását. A részletrajzok között szerepelnek olyanok is, amelyek bizonyára nem Feigler Gusztáv sajátkezű rajzai, hanem az irányítása alatt, az ő tervei alapján készültek.

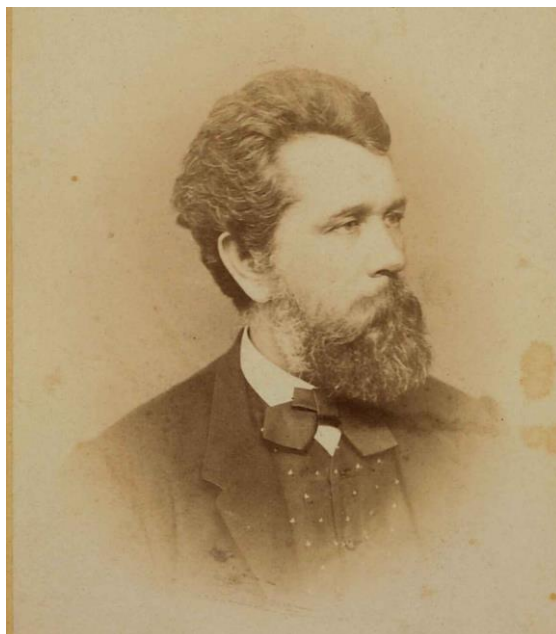
Feigler Gusztáv valószínűleg legismertebb munkája a Szeminárium felépítése volt. Maga az építés 1861-ben kezdődött a már évtizedekkel korábban elkészült alapokra, Hild tervei szerint, de bizonyára az előkészületek már egy-két évvel korábban megkezdődtek. Újabban olyan vélemények is születtek, hogy nem csak Hildtől kért Scitovszky terveket, hanem Feigler Gusztávtól is. Az tény, hogy Feigler Gusztáv rajzai között fennmaradt olyan tervlap, amely a Szeminárium épületének déli homlokzatát is romantikus felfogásban mutatja be. Az épület történetének alapos kutatása a közelmúltban történt teljes felújítással összefüggésben megtörtént, ezek összessége bizonyára újabb ismereteket hoz napfényre. A hatalmas tömegű épület a maga korában hazánk egyik legnagyobb középülete volt. Feigler Gusztáv rajzolta az épület kápolnájában lévő Szent István korona-felajánlását ábrázoló üvegfestmény előképét is. Majer István szerint Feigler Gusztáv a kápolnában további üvegfestmények előkép-rajzait is elkészítette, ám azt nem tudjuk, hogy ezek el is készültek. Talán valamennyi Feigler közül ő rajzolt a legszebben, rajzalbumai mellett ezt bizonyítja a Nagyszemináriumot ábrázoló, 1867-ből származó akvarellje is. Szokása volt, hogy az általa épített templomokat, lakóházakat és épületeket utólag lerajzolta.

Még a Szeminárium építése közben, 1862-ben Feigler Gusztáv újabb nagy feladatot kapott, a Bazilika oszlopos előcsarnokának felépítését. Ennek tervezője is Hild József volt. A díszítő munkák és az oszlopfők kifaragása (ezek később, már Lippert tervei szerint készültek) kivételével Feigler Gusztáv az előcsarnokkal még Scitovszky 1866-ban bekövetkezett halála előtt elkészült, és azt még a pár hónappal később elhunyt Hild is láthatta.

Mindeközben, 1865-ben Feigler Gusztáv templomot is épített a nem is olyan közeli Felsőtúron. További ismert munkái is az esztergomi érsekséghez kötődnek. Simor János megbízásából tervezte és építette előbb a Kerek templom melletti Szent Anna zárdát (1872), majd a Szentgyörgymezőn lévő kisdudóvót és lányiskolát (1887). Többször is dolgozott a Főkaptalan tulajdonában lévő Fürdő-szálló átépítésén, előbb 1884-ben, majd 1895-ben.

1880-ban Feigler Gusztáv készítette el a meglévő prímási palota felvételi rajzait, amelyek Lippert József tervezéséhez az alapokat jelentették. Mint köztudott, Simor János prímás Lippert javaslatára az új prímási palota építésének irányításával a Pozsonyban élő ifjabb Feigler Ignácot, Feigler Gusztáv nagybátyját bízta meg. Valószínűsíthetjük, hogy Ignác, aki az építéshez szükséges teljes munkaerőt már csak gazdaságossági megfontolások miatt sem tudta Pozsonyból magával hozni, az építkezésnél igénybe vette részben vagy egészben Gusztáv építőipari kapacitását is. Hasonló történhetett 1885-86-ban is amikor Feigler Ignác a Simor-kórházat építette Szentgyörgymezőn. Esztergomi tartózkodása alatt Feigler Ignác belekapcsolódott az Esztergomban élő Feiglerek családi életébe, házassági tanú volt Feigler Konstancia és Sztraka Iván esküvőjén a Bazilikában, és ő volt első gyermekük, Sztraka Edit keresztapja is.

Nekrológja szerint (ami idősebb Prokopp Gyula lapjában jelent meg) Feigler Gusztáv „*Simor prímás és a Főkáptalan megbízásából a vidéken mintegy 40 templomot és kápolnát épített*”. A megfogalmazásból és a megbízókból egyértelmű, hogy ezek az esztergomi Főegyházmegye területén épültek. Lehet, hogy a nem pontos szám akár túlzás is lehet, de ha arra utalunk, hogy alig pár általa tervezett templomot ismerünk, akkor még szép számmal lehet további Feigler Gusztáv építette templomokat és kápolnákat találni egy jól behatárolható területen, az egykori Esztergomi Főegyházmegyében.

Feigler Gusztáv

Feigler Gusztáv az 1850-60-as évek fordulóján megvált édesapjától és önállósította magát. Amíg édesapja élt, vele nem versenyzett, de nem is vállalta városi épületek kisebb-nagyobb átalakítási, vagy egyéb kőműves munkáit. Apjától és nagyapjától eltérően nem volt a város építőmestere sem, igaz, ilyen állás akkor már nem is létezett. Vállalkozásának székhelye a Víziváros, majd később Szenttamás volt, ott is adózott építészeti tevékenysége után. Édesapja halála után alkalmazta annak munkavezetőjét, a Szenttamáson élő Kapuss Jánost. Kőrössy László Almanachja szerint 1887-ben rajta kívül csak még egy építész-vállalkozó, Bálint Gábor van Esztergomban.

Az 1880-as évek elejére a Szent Tamás hegy meredek lábánál lévő, korábban Feigler János építette zsinagógát a környező hegyekről leömlő víz miatt súlyosan megrongálta, ezért többszöri hivatali szemle után Maerz Imre városi mérnök (aki egyúttal az államépítészeti hivatal főnöke is volt) műszaki véleménye alapján a hatóság a végleges bezárást és teljes átépítést írta elő.

Az új zsinagóga terveit Baumhorn Lipót budapesti építész tervezte. A terveket a hitközség 1887 januárjában fogadta el, és Feigler Gusztávval szerződést kötöttek az építési munkákra már márciusban. A szakiparosokkal külön-külön szerződtek, így például az ismert süttői Holdampf kőfaragó családdal. Feigler Gusztáv négy hónap alatt elkészült a falak felépítésével. 1887. augusztus 2-án ünnepélyes falkoszorúzást tartottak díszes vendégsereg jelenlétében. A következő év nyarán az új zsinagóga épülete kívül-belül elkészült, és azt 1888. augusztus 21-én ünnepélyesen felavatták.

Úgy tűnik, Feigler Gusztáv kivitelezői vállalkozását 60 éves korában megszüntette, és 1890-től csak tervezést és építésfelügyeletet vállalt. Ebben az időszakban tervezte az új Jó Pásztor kápolnát és felügyelte a Fürdő-szálló újabb átépítését.

A Főkáptalan Feigler Gusztávot 1895 tavaszán az újonnan kinevezett és a jövőben kinevezendő kanonokok lakhelyéül szolgáló épületek megtervezésére kérte fel. Az ennek első helyszínéként kijelölt helyet a Bazilika két oldalán hamar elvetették. Az új helyszín a Bazilika előtti tér keleti, a Bazilikával szemben lévő oldala lett. Feigler Gusztáv már az év végére elkészült a tervekkel. Feigler Gusztáv a Főkáptalan felkérésére elvállalta - Venczel László kanonokkal közösen - az építkezés felügyeletét is. Az új kanonoki ház 1898-ban készült el.

Feigler Gusztáv munkái közül nem csak nagyon sok az ismeretlen, de az ismertek közül is nagyon sok megsemmisült. A Lencz házat a háborús sérülései miatt bontották le, de valószínűleg több esztergomi lakóháza is már korábban lebontásra, vagy teljes átépítésre került. A megsemmisülés volt a sorsa legtöbb főúri megrendelésre a Felvidéken készült épületének. Van olyan munkája, mint például a Csenkepusztán az érseki parkban épített gloriette, amelynek még az emléke sem maradt fenn (terve a rajzalbumban).

Feigler Gusztáv 1859-ben Deininger Alojziát vette feleségül és átköltözött a Vízivárosba, ahol felesége szüleinek több háza is volt. Anyósától, a házasságkötés után nem sokkal megözvegyült Deininger Ferencnétől az 1860-as évek elején megvásárolta a Kis-Duna partján álló 6. számú házat. Többször választották meg városi képviselőnek, építészként az 1890-es években a város egészségügyi bizottságának volt tagja. Amikor 1892-ben megkezdődött a Mária Valéria híd építésére való felkészülés, Feigler Gusztáv ott van a megye és a város által létrehozott szakértői bizottságban. Érseki és főkáptalani építész is volt, így emlegetik a korabeli helyi újságok, és ez szerepel nekrológjában is. Mint már említettük, ez nem állandó alkalmazást jelentett, hanem egy-egy nagyobb munkához kötődő cím volt.

Tehetős ember volt, a Takarékpénztár megbecsült részvényese. Ennek megfelelően ő is, családtagjai is rendszeresen adakoztak jótékony célokra. Amikor 1883-ban a belvárosi templom tornyának felújítására gyűjtöttek, egymaga 25 forintot adományozott (talán nagyapja és édesapja pénzhány miatt elmaradt azonos munkájára is gondolt). Akárcsak testvérei, ő is vonzódott a zenéhez, énekelt a Bazilika énekkarában, tagja volt a Dalárdának, majd a Zenei Körnek, sőt kisebb egyházi zeneműveket is komponált. Vannak arra utaló jelek, hogy édesapja halálával támasz nélkül maradt két lánytestvérét halálukig támogatta.

1882-ben egyetlen felnőttkort megért lánya férjhez ment Bleszl Ferenchez, Esztergom egyik legvagyonosabb családjának egyetlen fiú örököséhez. Az esküvő után pár hónappal meghalt Feigler Gusztáv felesége. Egy ideig még egyedül élt a vízivárosi Duna mellett lévő Feigler házban (akkor már Érsekváros 108.), de nem sokkal ezután átköltözött a Szenttamáson lévő ma Bleszl-házként ismert Feigler-házba, ahol haláláig együtt élt lányával és annak családjával. Az 1900-as évek elején négy testvérét vesztette el. 1907-ben utolsóként halt meg Feigler János 9 felnőtt gyermeke közül, 78 éves korában. A szentgyörgymezői temetőben nyugszik a Bleszl-család sírboltjába, lányával és unokáival, leszármazottaikkal.

*

A három generáción keresztül építő Feiglerék, Ferenc, János és Gusztáv munkásságát az általuk tervezett, épített, átépített és felújított építmények jegyzékével kívánjuk teljesebbé tenni. Csak olyan munkákat szerepeltetünk, amelyre valamilyen dokumentum, akár egy beazonosíthatatlan helyszínre készült, de aláírt tervlap, vagy egy számla fenn maradt. Egy-egy általunk jelentősebbnek tartott munkánál igyekeztünk bemutatni mindazokat az eseményeket, amelyek az adott munka megrendeléséhez vezettek, illetve az építkezés során

történtek, illetve az építmény későbbi sorsát. Tisztában vagyunk azzal, hogy ezek a leírások nem teljes értékű építészeti leírások, de ez nem is volt a célunk, ez az építéstörténészek-művészettörténészek feladata lenne.

A jegyzékben feltüntetjük a teljesség igénye nélkül egy-egy időszakban az Esztergom város részére végzett kőműves munkákat is, amelyeket többnyire városi építőmesterként végeztek. Ez utóbbi munkák bemutatják a város feladatait is, hiszen a városi tulajdonban lévő épületek mellett, utak, hidak, csatornák és kutak építése, karbantartása is szerepel közöttük, így azok szinte a XIX. század első felének városi építmény és közmű jegyzékét is jelentik.

Úgy gondoljuk, az így összeállított munkák jegyzéke hű tükrökre annak, hogy egy sokat dolgozó kisvárosi építőmester-kőművesmester milyen munkákat kapott és végzett.

*

A szépművészetekhez hasonlóan az építészettörténetben is felbukkan időnként a „kismesterek” elnevezés, és előfordul ez az esztergomi Feigler család tagjaival kapcsolatban is. Nagyon szerencsétlen elnevezés ez, hiszen az ebbe a csoportba történő besorolást az egyes építőmesterek vagy építészek nem képességeik, illetve alkotásaik minősége, hanem ismertségük, illetve munkáik nagysága és mennyisége alapján kapják. Valójában ezek a „kismesterek” nem „kicsit”, hanem keveset és ismeretlenül alkottak. A klasszifikálók azt nem nagyon vizsgálják, hogy ez a „kevés” képességeiken múlt, vagy környezetükön. Ráadásul kisszámú munkáiknak legfeljebb töredéke maradt fenn eredeti, átépítés nélküli állapotában, nem is beszélve azokról, amelyek az eltelt évtizedek-évszázadok során megsemmisültek.

Az építészet művészi tekintetben alkalmazott művészet. Egy festő festhet szabad idejében a maga gyönyörűségére, egy költő vagy író írhat az asztalfiók számára, vagyis dolgozhat megrendelés nélkül is. Egy építész ezt nem teheti meg, számára alkotási lehetőséget, vagy egyszerűen fogalmazva munkát csak egy-egy megrendelés vagy felkérés jelent. Teljesen ki van szolgáltatva környezetének, és környezete minél szegényebb és igénytelenebb, annál kisebb a reménye arra, hogy jelentős, hírnevet megalapozó megrendelést kapjon. A XVIII-XIX. században nagyon-nagyon kevés építész engedhette meg magának, hogy válogasson a megrendelések között. A Feiglerek - az anyagilag tehetős Gusztáv kivételével - biztosan nem válogattak, egyaránt építettek disznóólat, iskolát, templomot, de elvállaltak egy egyszerű ajtóbehelyezést vagy kanálisjavítást is. Ha lehetett, terveztek, ha kellett felmérési rajzokat és szakvéleményeket is készítettek. Egyszerre voltak tervezők, építőmesterek, pallérok, úthídépítők, és kőművesek. Mindig azok voltak, amire épen szükség volt. Mikor mire nyílt lehetőségük.

A gazdaságilag elmaradott Esztergom a maga pár ezer lakosával, döntéseit határozatlanság és óvatosság miatt halogató és sokszor saját érdekeit szolgáló városi vezetéssel (tisztelet a század első felében pár kivételnek, közöttük is Helischer Józsefnek, és Meszéna Jánosnak!), teljesen más lehetőségeket kínált az építő Feiglereknek, mint a reformkori Pest, vagy Pozsony az ott élő építőmestereknek. Pozsonyban a XVIII. század folyamán csupán főúri palotából több tucat, a XIX. században pedig – hasonlóan az árvíz utáni Pesthez – emeletes bérházak sora épült. Esztergom városa alig pár középületet építtetett a XIX. században: egy katonai kórházat (kamarai támogatással), a Szegény-házat (részben árvízi támogatásból), a Reáltanoda épületét (az iskola alapítványból), az új Jó Pásztor kápolnát (a templom alapból). Ami kevés épült, azokra is jellemző volt az építés évről-évre halogatása. Példaként a katonai Ispitályt említhetjük, amelynek első terveit Feigler Ferenc 1812-ben készítette el, maga az építés pedig 1823-24-ben történt, vagy az új iskola épületét, amelyre az első terveket Feigler János 1841-42-ben készítette, végül 1853-ban épült meg. De kirívó példa lehet a belvárosi templom tornyának átépítése is, amelynek felújítását először Feigler Ferenc már 1831-ben költségelte, majd 12 év után, 1843-ban Gramling Ignác tervezését újra kezdte, 1844-től Feigler János folytatta, majd 1846-ban Hild József készített szakvéleményt, végül 1847-ben, miután Feigler Jánossal már szerződést is kötöttek a munkára, azt végül pénzhányra hivatkozva elhalasztották, egészen a század végéig! A Várost az örökös tétozás és aggodás mellett ráadásul az 1838-as árvíz gazdaságilag reménytelen helyzetbe taszította. Ami nagyobb épület felépült a városban, az mind az Érsekségnek köszönhető: a Kerek-templom, a Szent Anna

óvoda és iskola, a Kolos kórház, a Fürdő szálló, a vízivárosi lányiskola és a tanítóképző, a szentgyörgymezői iskola stb. De ami kevés épült, azok többségében valamelyik Feigler részt vállalt. Az Érsekség a legnagyobb építkezéseihez (Bazilika, Szeminárium stb.) idegenből hívott építészeket, Kühnelt, Packhot, Hild Józsefet, Lippert Józsefet, így ezekben a munkákban legfeljebb építőként, de nem tervezőként vehettek részt. Különösnek tűnik, de a Lippert tervezte érseki palota felépítésére - Lippert javaslatára - Simor János Pozsonyból pont az ifjabb Feigler Ignácot hívta meg, aki aztán bevonta a munkába unokaöccsét, Gusztávot.

A nagyvonalú megbízások hiányában a Feiglerek szakmai híre nem nagyon terjedt túl Esztergomon, legfeljebb az érsekségnél lévő állásuknak köszönhetően az érseki uradalomhoz tartozó kisvárosokban, falvakban. De mivel nem volt hírük, nem is kaphattak megbízásokat nagyobb léptékű munkákra. Csak Feigler Gusztáv volt az, aki a Nagyszeminárium és a Bazilika porticusának megépítésével szélesebb körű ismertséget szerzett magának.

A Feiglerek munkájukkal nem formálták át Esztergom építészeti arculatát, de munkájuk - ismerve vagy ismeretlenül - nagyon sok olyan épületben ott van, amely Esztergom városképében jelentős érték, netán meghatározó is. Olyanokban is ott lehet, amelyek története vitatott, vagy ismeretek hiányában nem kötődik nevükhöz. És sok olyanban is, amely észre sem vehető, mert természetes, hogy ilyen és hogy ott van. Ki tudja ugyan már azt, hogy a Feiglerek a Városházát és a mellette lévő egykori gimnázium épületét belül több ízben jelentősen átépítették, hivatali helységek sorát kialakítva? Vagy kinek jutna eszébe a Zsinagógára tekintve, aminek építője Feigler Gusztáv volt, hogy annak helyén korábban évtizedekig állt egy másik zsinagóga, amit Feigler János épített?

Teljesen lényegtelen és értelmetlen lenne annak boncolása, hogy az esztergomi Feiglerek olyan építőmesterek-építésszek voltak, akik a megélhetés miatt a legegyszerűbb kőműves munkákat is elvállalták, vagy olyan kőműves mesterek voltak, akik ha arra alkalom adódott, a kornak megfelelő igényes épületeket is tudtak tervezni, építeni. Az mindkét megközelítésből kiderül, hogy szakmájuk, az építés legapróbb részleteit is ismerték.

Az pedig, hogy egy aránylag kis népességű közösségben, a XIX. századi Esztergomban, több mint 100 évig, három generáción keresztül munkájukból tisztességesen és elismerten meg tudtak élni, azt is bizonyítja, hogy ami munkához hozzájutottak, lett legyen egyszerű javítás vagy templomépítés, azt szakszerűen és rendesen megcsinálták. Vagyis tisztességes mesteremberek, mondhatnánk becsületes iparosok voltak. És emellett, vagy ezt megelőzően tisztos polgárok, jó családfők. Életük során önmaguk és környezetük, Esztergom város számára pedig ez volt a legfontosabb minősítés. És valószínűleg nem is gondoltak arra, hogy miként és hova sorolja munkásságukat az utókor. Életükről, munkájukról önmaguknak adtak számot.

Ezért érdemelnek tiszteletet, emlékezetük megőrzését.

Források

1. Feigler Ferenc

Feigler Ferenc kőműves végzettsége és szabadkai céhtagsága Szabadka Történeti Levéltár F-272_11-A-13-aec-1790

Feigler Ferenc szabadkai házépítése és városi munkáinak számlái Szabadka Történeti Levéltár F-272_11-A-33-pol-1789 és F-272_24-A17-aec-1788

Feigler Ferenc Ürményi Mihály közbejárását kéri tetőcserép ügyben Szabadka Történeti Levéltár F-272_11-A-15-aec-1787

Feigler Ferenc prímási építőmesteri alkalmazása Prímási Levéltár, 1821. évi tiszti-könyv 41.o.

Feigler Ferenc 1793-tól megyei építőmester KEMÖL Esztergom vármegye közgyűlési jegyzőkönyvei, 1828. július 3.

Feigler Ferenc és a vármegyei mérnökök Jaczig György hídtervei MOL T60 No. 56, 78, 162;

Hidegh Ferenc vármegyeház terve Prímási Levéltár, Acta Com. Strigoniensis 1793.

Feigler Ferenc házépítése Ebeden Esztergom vármegye iratai 663/1818

Feigler Ferenc építési vállalkozásáról KEMÖL Esztergom sz. kir. város iratai (a továbbiakban Eszkvti.) 801.1.89; és az 1828. évi országos vagyonösszeírás (census)

Feigler Ferenc adóügyei KEMÖL Esztergom sz. kir. város tanácsulési jegyzőkönyvei (a továbbiakban Eszkvtj.) 808/503 sz. határozat; Esztergom sz. kir. város adókönyvei 1801-1831 Esztergom Egyesült Kőműves és Kőfaragó céh alapítólevelének másolata Eszkvtj. 807.1.49; az eredeti céhlevél díszes másolata és a kőműves céh ládája a Balassi Bálint Múzeumban.

Feigler Ferenc és a kőműves céh Prímási levéltár 1807. évi céhlevél, Eszkvtj. 1808/986; 1813/637; 1815/197; 1822/896, 1068, 1177 és 1358 sz. határozatok

Feigler Ferenc vitája a kőműves legények béréről Eszkvtj. 1803/1199 sz. határozat

Feigler Ferenc inast tart a Győri Árva-alapítvány költségére Eszkvtj. 1817/308 sz. határozat

Feigler Ferenc városi munkáért folyamodik Eszkvtj. 1823/1700, 1701, 1703 sz. határozat

Feigler Ferenc Dorogi út kikövezése Eszkvtj. 1829/40 és /1094 sz. határozat

Feigler Ferenc és az esztergomi belvárosi plébániatemplom tornyának felújítása Eszkvtj. 1831/1021/8-9 sz. határozat

2. Feigler János

Feigler János gimnáziumi tanulmányai Juventus Gymnasii Regii Strigoniensis Ord. S. Benedicti in classes digesta Anno MDCCCXII.

Feigler János gyakornoki rajza és 1822. évi Bazilika alaprajza Prímási Levéltár Rajzgyűjtemény 1200 sz. Feigler Gusztáv rajzalbuma 89 és 107 lap

Feigler János építési rajzoló a Bazilika építésénél 1820-tól Prímási Levéltár 382. tiszti törzskönyv

Feigler János rajzmesteri jelentkezése Eszkvtj. 1829/479, 717 és 953; Eszkvti. 829.2.106

Feigler János folyamodása városi építőmesterségért Eszkvtj. 1831/1767

Feigler János prímási építőmesteri kinevezése 1831. XII. 1. Prímási Levéltár 382. tiszti törzskönyv

Feigler János és Gramling Ignác kérelme Esztergom vármegye iratai 1412/1832

Feigler János híd-felmérése Bajót határában Esztergom vármegye iratai 602/1833

Feigler János rajzalbuma említve Prokopp Gyula Packh János /In: Művészettörténeti Értesítő 1974/1. szám/ 66. jegyzet. Prímási Levéltár, Rajzgyűjtemény 1200. Valójában Feigler Gusztáv rajzalbuma, de van benne pár rajz Feigler Jánostól is.

Feigler János adóügyei Esztergom sz. kir. város adókönyvei 1826-1848, Eszkvtj. 1840/386 Eszkvti. 839.2.132, 842.1.19

Feigler János apai öröksége Eszkvti. 836.4.3

Feigler János Bazilika tervlapja 1837 Prímási Levéltár Rajzgyűjtemény 1200 sz. Feigler Gusztáv rajzalbumából származó önálló lapok között

Feigler János Fogarassy-ház helyreállítása Eszkvtj. 1840/386

Esztergom 1835 évi kőműves adatai: Statistische Arbeitendes Handels- und Gewerbekammer Theil II. Gran Pest, 1836

Feigler János céhmesteri említése Eszkvtj. 1842/95 és 1852/121

Feigler János Máltás Hugónak adott igazolása Fővárosi Levéltár Személyi iratok 10. tétel Máltás Hugó 1843-1899. Folio 18.

Feigler János rajztanár a bencés gimnáziumban Vojnits Döme Az esztergomi káptalani iskola és gymnasium története. 1-3. rész Esztergom, 1895. 332. oldal

Feigler János és a bencés főgimnázium építkezései Eszkvti. 851.1.7, 852.1.378

Feigler János szakértői megbízásai (nem teljes körűen) Eszkvtj. 1852/202, 1853/406, 472, 1854/336, 339, 1855/355, 1856/677, 1858/514 és 527.

Feigler János a Városi Szépművészeti Bizottmány tagja Eszkvtj. 1855/259

Feigler János átépíti a Kispiacon lévő Deininger házat Eszkvtj. 1857/423, 578, 713, 746, 1858/139, 159, 211, 492, 1859/62, 1860/130

Schwartz és Staudhammer házak átépítése a Nagypiacon Eszkvti. 858.1.227, 858.1.229

Feigler János tervezési megbízásai 1856-1858 között Eszkvtj. 1856/677, 1858/555 (Téglaház), 857/485 (Deák F. utca 1.), 1858/499 (külső iskola)

Feigler János Kálvária felújítása Eszkvtj. 1856/657, 1859/653 irat 856.1.234, 859.1.341

Feigler János bírósági ügye halálos munkahelyi baleset miatt Esztergom Vármegye törvényszéki iratai 3258/1858
 Feigler János dolgozik az Ispita kápolnán Eszkvtj. 1859/625, a Szent Orbán kápolnán 1860/566
 A Buda utcai kaszárnya tervezése Eszkvtj. 1860/119, 225, irat 860.1.72
 Feigler János vitája a Várossal a tervezési díjak kifizetéséért Eszkvtj. 1860/447, 1861/754, irat 861.1.387
 Feigler János kamarai választó KEMÖL, Esztergom városi Ipar és Kereskedelmi Kamara választói névjegyzéke (1870)
 Feigler János temetőkerítés építése Eszkvtj. 1870/1, 3939, 1871/171 Vértess Zóárd Az esztergomi Belvárosi temető sírlámpái mellől Esztergom, 1944. 25-26. oldal
 Feigler János kapubéli külső iskolaépület terve Eszkvtj. 1870/1447, 4147, irat.870.4.313
 Feigler János kifizetetlen városi munkái Eszkvtj. 1870/1024, 3938, 1871/631
 Feigler János 1870-71. évi városi munkái Eszkvtj. 1870/508, 5318-21, 1871/2185
 Feigler János 1872-73. évi városi munkái 1872/5420, 1873/219, 228
 Feigler Jánosnál munkavezető Kapuss János Esztergom és Vidéke XI. évf. 1889. év 62. és 63. szám

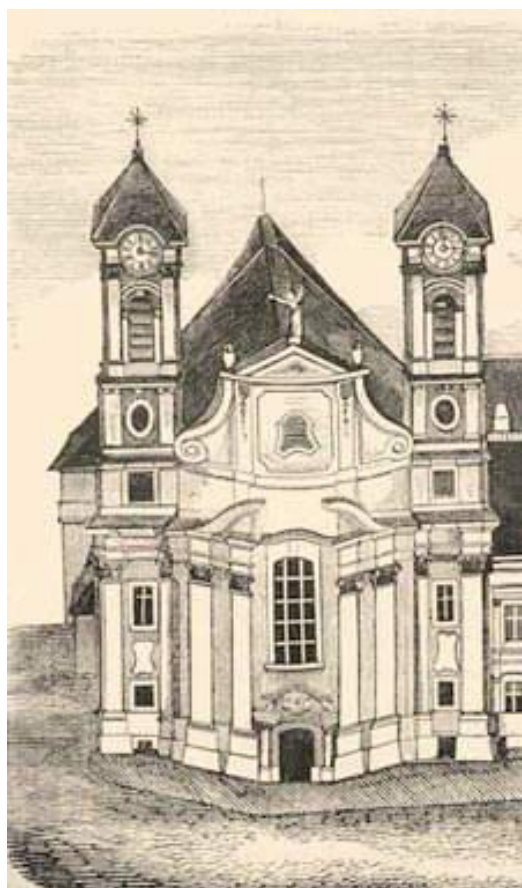
3. Feigler Gusztáv

Feigler Gusztáv elemi iskolai tanulmányai Az Esztergami Királyi Nemzeti Fő Iskolákban tanuló ifjúságnak érdem szerinti felosztása 1835-1838
 Feigler Gusztáv gimnáziumi tanulmányai Juventus Gymnasii Regii Strigoniensis Ord. S. Benedicti ... in classes relata Anno MDCCCLXII.
 Feigler Gusztáv bécsi tanulmányai Fleischer Gyula: Magyarok a bécsi Képzőművészeti Akadémián. Bp. 1935, Szögi László Magyarországi diákok a Habsburg Monarchia egyetemén I. 1790–1850 (Budapest–Szeged, 1994); Technische Universität Wien Archivum Katalog 1846/47 és Akademie der bildenden Künste, Wien Archivum Matricula 1847/48
 Feigler Gusztáv rajztanári jelentkezése a Reáltanodába Eszkvtj. 1854/116, 854.1.78 sz. irat
 Feigler Gusztáv rajzalbumai Prímási Levéltár Rajzgyűjteménye 1200 sz., illetve az esztergomi Balassi Bálint Múzeum gyűjteménye 61.47.
 Feigler Gusztáv üvegfestményei a Szeminárium kápolnájában: Körössy László ESZTERGOM - Almanach, Esztergom, 1887. 342. oldal, Majer István: István bácsi naptára 1865-re, Kemény Mária A Nagyszeminárium építéstörténete In: Sapientia aedificavit sibi domum /Az Úton és a Strigonium Antiquum közös különszáma, Esztergom, 2006./
 Feigler Gusztáv akvarellje a Nagyszemináriumról /1867/ In: Bazilika 1856-2006. kiállítási katalógus, Esztergom, Főszékesegyházi Könyvtár tulajdona
 Feigler Gusztáv és Feigler Ignác a Prímási palota építésénél Esztergom és Vidéke V. évfolyam 1881. év 27. szám, A prímási palota története - Strigonium Antiquum VII. (Szerk. Hegedűs András) Esztergom, 2008.
 Feigler Gusztáv 25 forintot ad a Belvárosi templom tornyának felújítására Esztergom és Vidéke VII. évfolyam 1883. szeptember 16.
 Szent Tamás I.ső rész házjegyzéke 1886. Fő utca 67. /háztulajdonos Feigler Gusztáv /
 Feigler Gusztáv építési vállalkozásáról Körössy László ESZTERGOM - Almanach, Esztergom, 1887. 431. oldal és Kapuss János hirdetése Esztergom és Vidéke XI. évf. 1889. év 62. és 63. szám
 Feigler Gusztáv a Mária Valéria híd építésére felkészülő bizottságban Esztergom és Vidéke XIV. évfolyam 1892. év 57. szám
 Feigler Gusztáv a vármegyei egészségügyi bizottság tagja Esztergom és Vidéke XV. évfolyam 1893 év 8. szám, Esztergom I. évfolyam 1896. év 16. szám
 Feigler Gusztáv nekrológja Esztergom és Vidéke XXIX. évfolyam 1907. év 25. szám
 Istvánffy Miklós: Kérdések és kétségek. Az Esztergom-vízivárosi Káptalan ház tervező építészei In: Als ich can Tanulmányok Urbach Zsuzsa 80. születésnapjára Budapest, 2013

FEIGLER FERENC ÉPÍTŐMESTERI MUNKÁI

1. Esztergom-Víziváros, a Szent Ignác templom tornyai, 1797-98

Az Esztergom-Vízivárosi Szent Ignác templomot a jezsuita rend építtette a XVIII. század első felében. Építéskor az esztergomi várparancsnok a Vár védelmi érdekeire hivatkozva nem engedélyezte a templomhoz tervezett két torony megépítését, így azok csak a templom tetőszintjéig készültek el. 1776-ban a Vár katonai jellege végleg megszűnt. Mária Terézia Batthyányi József esztergomi érsekké történt kinevezésekor az Érsekségnek adományozta a korábban feloszlott jezsuita rend templomát a hozzá csatlakozó rendház és gimnázium épületével együtt. Batthyányi a templomot a Víziváros plébánia templomává jelölte ki. A tornyok felépítésére már korábban Hüttner Jakab helybeli bábszobrászmester jelentős adományt tett, ám a költségek többségét Batthyányi vállalta. Az építésre két terv is készült, az egyiket Mayer Jakab és Kirchhoffer András esztergomi kőművesmesterek közösen készítették, a

másikat Feigler Ferenc. Az Érsekség Feigler Ferenc tervét találta megvalósításra alkalmasnak, és a tornyok felépítését is őrá bízták. A tornyok késő rokokó, jozefinista stílusban épültek fel 1797-1798-ban. A tornyok díszítő elemeit Kurtzweil János szobrász, a toronyórát Seifner Ignác órászmester készített Pesten. Ugyancsak pesti harangöntő mesterek (Knoll János és Bittmann Antal) készítették a régi harangok anyagából az új harangokat.

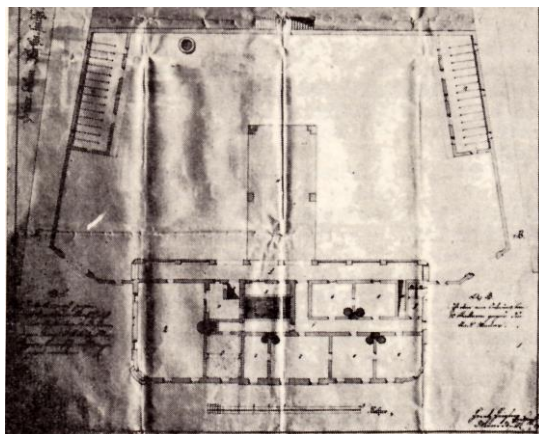
Az 1797-98-ban épült tornyokat és toronysisakokat Simor János hercegprímás az 1880-as évek elején Lippert József tervei alapján a ma is látható formában átépíttette.

Műemléki törzsszám 2032

Lelőhely: Prímási Levéltár, Esztergom, Aedilia Qu. Nr. 11.

Irodalom: Pálincás László: Esztergom XVIII. századi művészeti emlékei, Budapest, 1937. Prokopp Gyula Az esztergomi Víziváros /In: Művészettörténeti Értesítő 1979/4. szám/

2. Esztergom-Víziváros, az új Zöldfa vendégfogadó terve, (1790-es évek)

A XVIII. század közepétől a Posta-kapu melletti, a városfalon kívüli, Szenttamás mezővárosig tartó terület is kezdett beépülni. A Posta-kapu lebontása után több terv is született ennek a területnek a rendezésére, amelyen átmenetileg egy fákkal beültetett Sétateret (akkori elnevezéssel Promenade Platz) is létesítettek. Ezen a területen a sétatérrel szemben (a mai Bajcsy Zsilinszky út - Liszt Ferenc utca sarka közelében) állt a primási uradalom tulajdonában lévő Zöldfa vendégfogadó. A vályogból épült fogadó idővel már kicsinek bizonyult, ezért az 1790-es években a Séta-tér helyén egy új vendégfogadót kívántak építeni. A primási uradalom Feigler Ferencel készítette el ennek terveit. A tervek elkészültek, de az új vendégfogadó ismeretlen okok miatt a Séta-téren nem épült fel.

Lelőhely: Primási Levéltár, Esztergom, Aedilia C.36

Irodalom: Prokopp Gyula Az esztergomi Víziváros /In: Művészettörténeti Értesítő 1979/4. szám/, Johannes Nep. Mathes Veteris Arcis Strigoniensis Strigonii 1827 I. és II tábla (Víziváros térképei az 1760-as és 1820-as évekből)

3. Hídépítések Esztergom vármegyében 1800.

Esztergom vármegye közgyűlése 1799. augusztus 24-én tartott közgyűlése 817. számú határozatában döntött a következő, 1800. évi hídépítésekről. A hídépítésekkel Feigler Ferencet, a megye építőmesterét bízta.

Elsőként Uny községben, a malomnál lévő kőhíd épült meg, amely építéséhez fel kellett használni a közelben lévő két felhagyott híd anyagát. Az építés 1800. május 5-én kezdődött, és május 30-ára a híd elkészült, 78 forint 27 krajcárba került. A megmaradt meszet át kellett szállítani Tátra, ahol június 3-án kezdődött egy meglévő hídnak a felújítása. Ez 10 nap alatt, 31 forint 30 krajcárért készült el. A hídépítők innen a közeli Dágra vonultak át, ahol egy hét alatt, június 15-21 között helyre állították az ottani híd egyik alámosás miatt kidőlt oldalfalát, 18 forint 54 krajcárért.

A hídépítések a Duna túlsó oldalán lévő, Párkánytól északnyugatra mintegy 25 kilométerre lévő Barton (ma Bruty) folytatódtak, ahol a falu mindkét végénél építettek egy-egy új hidat. Június 23-án kezdtek és szeptember 20-án készültek el a második híddal is. Igaz, közben még augusztusban 10 napra átvonultak Ebedre, ahol kijavították az Ebedi-csatornán lévő hidat, amelyet az előző évi jégzajlás tett tönkre. A Barton épített két hídert Feigler Ferenc 168 forint 24 krajcárt, az Ebeden végzett hídjavításért 28 forint 30 krajcárt számlázott. A 3 új hídert és a 3 híd helyreállításáért, amivel négy és fél hónap alatt készült el, munkadíjként Feigler Ferenc összesen 326 forint 45 krajcárt kapott. A hídépítésekhez szükséges követ, téglát és meszet a Vármegye természetben biztosította, amelyekért a Vármegye a szállításokkal együtt 192 forintot fizetett.

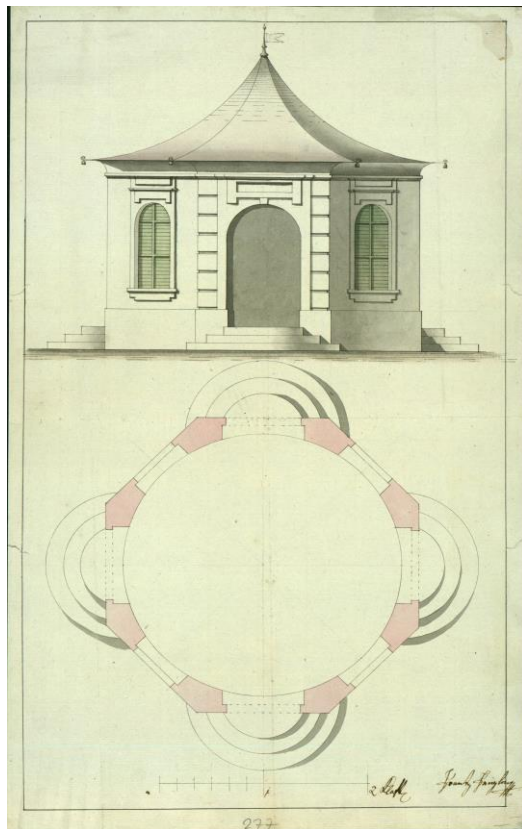
Mivel a tervbe vett hetedik híd építésébe Kéménden (ma Kamenin) már nem kezdtek bele, a megmaradt építési anyagokat a vármegye tulajdonában lévő ottani ház udvarában helyezték el, odaszállítva Muzsláról egy építkezésnél megmaradt 200 téglát is.

A hídépítési tervek ugyan nem kerültek elő, de egyrészt az írásos beszámolókból, másrészt a felhasznált anyagokból tudjuk, hogy valamennyi híd kőből és/vagy téglából épült, boltozatos híd lehetett. Tervek hiányában azt sem tudjuk, azokat Feigler Ferenc (akinek más boltozott hídtervéről tudunk) vagy Jaczig György készítette-e? Mi azért gondolunk Feigler Ferencre, mert a kor szokása szerint, ha a tervező volt a kivitelező is, akkor a tervezésért külön díjat nem számíthatott fel, tehát a Vármegyének olcsóbb volt a kivitelezővel terveztetni.

A hídépítésekről a Vármegyeközgyűlése részére Jaczig György megyei mérnök 1800. december 11-én készített részletes írásos összefoglalót, mellékelve az általa ellenőrzött számlákat és anyagszállítási bizonylatokat.

Lelőhely: KEMÖL, Esztergom vármegye közgyűlésének jegyzőkönyve 1799/817 sz. határozat és 1800/1490 sz. irat

4. Batthyány kerti pavilon (1800 előtt)

Szabályos nyolcszögletű, belső terében köralaprajzú (16 láb vagyis 4,6 méter átmérőjű) épület, négy oldalán 3-3 lépcső fellépővel és bejárattal. A bejáratok közötti részeken egy-egy ablak. Nyolc ívelt szegmensű, hegyes süveg alakú tetőszerkezet.

Úgy gondoljuk, a terv valamilyen formában Batthyány József bíborshoz kötődik, és még halála, 1799 előtt készülhetett, ezért kerülhetett a Batthyány család levéltárába. Batthyány 1779-83 között az érseki uradalomhoz tartozó Pozsonypüspöki melletti Mogyorós pusztán vadasparkot létesített, amelyben érseki nyaralókastélyt építtetett. A terven szereplő kerti pavilont talán ide szánták, lehet, hogy fel is épült.

Lelőhely: MOL T4 A Batthyány család levéltárának tervrajzai, No. 277

5. Esztergom-Víziváros, a Zöldfa vendégfogadó (ma lakóház, Pázmány Péter u. 1-1/a), 1800-1803

Miután a Helytartótanács elvetette Esztergom vármegyének azt az 1793-ban tett javaslatát, hogy új megyeháza építsen a Várhegy lábánál, a Séta-térrel szemben lévő szabad terület sarkára, a prímási uradalom úgy döntött, hogy nem a Séta-téren, hanem ezen a területen építi fel az új Zöldfához címzett vendégfogadóját. Ennek terveit is Feigler Ferenc készítette, majd 1800-1803 között fel is építette. Klasszicista stílusú, téglalap alaprajzú, földszintes, kontyolt nyeregtetős épület, utcai homlokzatán kis rizalittal. Az épület ÉK-i sarkához kontyolt nyeregtetővel fedett kapuépítmény csatlakozik. A telek belsejében még egy szabadon álló, téglalap alaprajzú épület, a telek végén lévő várfalhoz csatlakozva pedig gazdasági épületek találhatók. A bővítmények a XIX. század közepe táján épültek.

Miután a Káptalan 1841-ben felépítette a közeli Fürdő vendéglőt, a Zöldfa vendéglőt bezárták, és az épület a továbbiakban prímási uradalom tisztviselőinek lakásaként szolgált.

Műemléki törzsszám 10712

Lelőhely: Prímási Levéltár, Esztergom, Aedilia c No. 77.

Irodalom: Prokopp Gyula Az esztergomi Víziváros /In: Művészettörténeti Értesítő 1979/4/

6. Ipolynyék /Hont vármegye, ma Vinice, Szlovákia/, Plébánia épület, 1811

Az esztergomi Főegyházmegyéhez tartozó Ipolynyék plébánia épületének bővítésére először Cschepp Fülöp építőmester nyújtott be terveket és ahhoz tartozó 1153 forint 37 krajcár összegű költségvetést 1798-ban. Ezek a tervek azonban nem valósultak meg. Rudnay Sándor érseki vikárius 1811. szeptember 12-én Feigler Ferenc prímási építő mestert és Schmidtbauer György ács mestert bízta meg új tervek készítésével. A terveket elfogadták, a plébánia épületét ezek alapján nagyobbra átépítették.

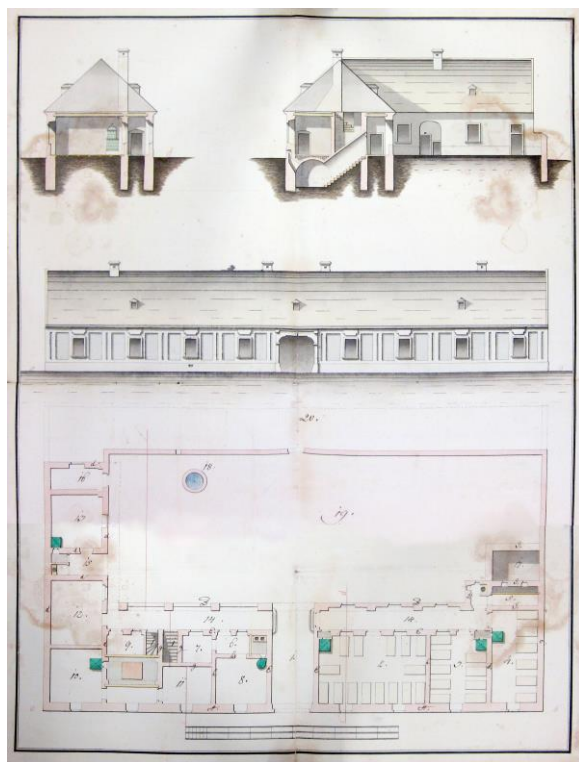
Lelőhely: Prímási Levéltár Esztergom, Cschepp Fülöp terve és költségvetése Vikariatusi Ívtár, 1798. aug. 31.; Feigler Ferenc és Schmidtbauer György terve Vikariatusi Ívtár, 1811. szept. 12.

Irodalom: Bónisné Vallon Emma: Cschepp Fülöp építőmester Komárom – Esztergom Megyei Múzeumok Közleményei 2. Tata, 1986

7. Esztergom, katonai kórház (kórház) tervei, 1812-1823

A városban elszállásolt két század katonaság részére a kaszárnya épület létesítése, és annak karbantartása a Város feladata volt, így az annak részét képező kórház költségeit is neki kellett állnia. A korábbi években a Városnak nagy költségeket okozott a meglévő, de elöregedett kórház folyamatos javítása, ezért 1812-ben elkészítették Feigler Ferenc építőmesterrel és Freind István városi ácsmesterrel egy új kórház terveit,

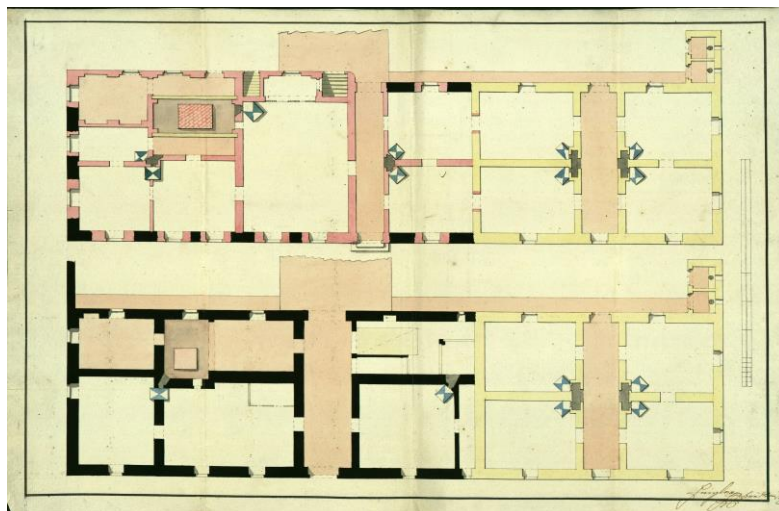
költségvetését. Három változatra készültek tervek, ezek közül kettő meglévő épület megvásárlására és átalakítására (Galambos ház a Budai kapun kívül és Falk János háza), a harmadik új épületre készült. Ez utóbbi helyének a Város a Budai kapun túli, amúgy is parcellázásra szánt területet választotta. A változatok tervei ismeretében az új épület felépítése mellett döntöttek, ám a várható költségek (18.350 forint) miatt az új Ispita megépítéséről átmenetileg letettek. Csak 1818-ban vették újra elő az építés kérdését, amikor felterjesztették az újból elkészített terveket („*plánumokat és rajzolatokat*”) és a költségeket jóváhagyásra az Udvari Magyar Kamarához. A Kamara nem fogadta el a javasolt helyszínt, az Ispitát meglévő kaszárnya kertjében javasolta felépíteni, „*a levegő tisztasága és nagyobb csendesség*” miatt. 1819 tavaszán ezzel egy több éves egyezkedés és hosszú levelezés vette kezdetét a Város és a Kamara között. Az eredeti költségvetésben 12341 forint értékű kőműves munka, 5251 forint értékű ácsmunka szerepelt, az egyéb költségekkel együtt a végösszeg húszezer forintba rúgott. A város az építéshez és a kaszárnya kert növeléséhez igénybeveendő telkek megvásárlásához szükséges pénzt a Budai kapun kívüli új házhelyek kiárusításából tervezte megszerezni. A telekosztást Jazyg György vármegyei geodéta (földmérő) végezte. A pénz lassan gyűlt össze, közben Feigler Ferenc áttervezte az új helyszín adottságainak megfelelően a terveket. 1822 év elején született meg a döntés, hogy elkezdik az építkezést.

Feigler Ferenc ekkor, 1822 év elején kérte a Várost, hogy az általa készített „*a katona ispitály többrendbeli építési plánumaiért*” 153 Ft-ot fizessenek ki neki. A Tanács úgy döntött, hogy a kért összegből 120 forintot most kifizet. Mivel azonban a tervek készítésének költsége az építési költségek része, ha a tartandó „*kótya-vetyén*” Feigler Ferenc nyeri el az Ispitály építését, úgy ezt a 120 forintot előlegnek beszámítják. A munkát végül Treitschek Farkas esztergomi kőműves mester (ő már 1819-ben is tett több ajánlatot a kivitelezésre) nyerte el, aki 1823-ban az új ispitály felépítésével el is készült. Helischer József 1827-ben Esztergom városát ismertető leírásában szól a Város tulajdonában lévő, a Buda utcán álló kaszárnyáról, külön megemlítve az „*újonnan berendezett katonai kórházat*” is. A Város kaszárnyáját és a katonai kórházat a XIX. század második felében elbontották.

Lelőhely: Esztergom Sz. Kir. Város Tanácsuléseinek jegyzőkönyvei **1819/130**, 245, 274, 422, 869, 921, 1161, 1308, 1331, 1373, **1822/71** és **1823/428** sz. határozat, és 812.2.27, 38, 39, és 70 (tervdokumentációval) és 819.3.95 irat

8. Piszke, Vendégfogadó /ma Lábatlan, lakóház/

Az Esztergomi Főkáptalan piszkei vendégfogadóját, amely közvetlenül Esztergom – Győr közötti országút mellett áll, már a XVIII. században többször említik. A fogadót a helyben birtokos Nedeczky család bérelte, ennek írásos emlékei több évből (1784, 1798 stb.) is fennmaradtak. A fogadó Johann Lehmann 1785. évi útleírásában is szerepel. A Nedeczkyek később kúriaként is használhatták a bérelt épület egy részét. Egyes adatok szerint ugyanis 1811-ben itt született Nedeczky Ignác, aki részt vett az 1848-49-es szabadságharcban.

Az épületet részletes alaprajzban feltüntető tervlapot Feigler Ferenc aláírta, de nem dátumozta, így annak készítési időpontját csak feltételezni lehet. A tervlap nyilvántartásában XVIII. századi keltezését valószínűsítenek. A felmérési rajz elkészítése többféle célt is szolgálhatott, lehetett melléklete egy új bérleti szerződésnek (1798-ból ismert egy bérleti szerződés, melyet Nedeczky Ferenc kötött a káptalannal), de lehetett alapja egy tervbe vett átépítésnek vagy bővítésnek is. Ez utóbbira sor kerülhetett akkor is, amikor a Nedeczky család az épület egy részét lakásként kívánta használni.

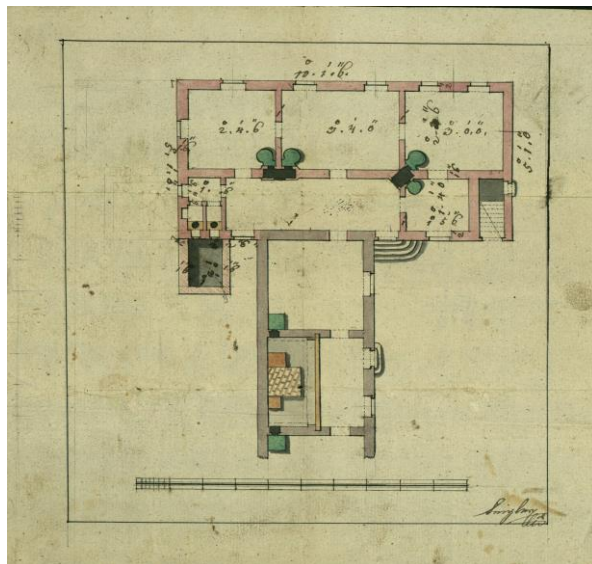
Az út (ma 10 számú főút) mentén álló földszintes, eredetileg téglalap alaprajzú, egyszerű kiképzésű barokk épületet többször átépítették, és egy hátsó szárnyat is építettek. Pár éve a hátsó homlokzaton lévő ajtók eredeti vasalása is még meg volt. Az épületet a XIX. század vége felé a Gerenday család vásárolta meg, és mögötte arborétumot létesített.

A tervlap a Karván birtokos és a Nedeczkyekkel rokonságban álló Kruplanicz család levéltárában a karvai Kondé kúria terveivel együtt maradt fenn.

Lelőhely: MOL T 38 Kruplanicz család levéltára, No. 5. Piszkei /Komárom m./ fogadó alaprajzai /Feigler/ 18. sz.

9. Karva /Esztergom vármegye, ma Kravany nad Dunajom, Szlovákia/, Kondé kúria, 1815

Kondé Benedek József karvai birtokos 1810-20 között volt Esztergom vármegye táblabírája. Karvai birtokát az anyai ágon Nedeczky családból származó Ujlaky Franciskával kötött házassága útján szerezte. A kúria helyén korábban a Gyulai grófok kastélya állt. A kúria mellett kisebb díszpark volt, amelyet Kondé Benedek állandóan új, különleges növényekkel gyarapított. Kondé halála után ajándékozás útján a birtok és az udvarház Palkovics Károly Esztergom város orvosa tulajdonába került. Többszöri tulajdonos váltás, átépítés, majd államosítás után TSZ irodaként szolgált. A falu temploma közvetlen közelében lévő épület ma részben lakottan, de pusztulófélben áll.

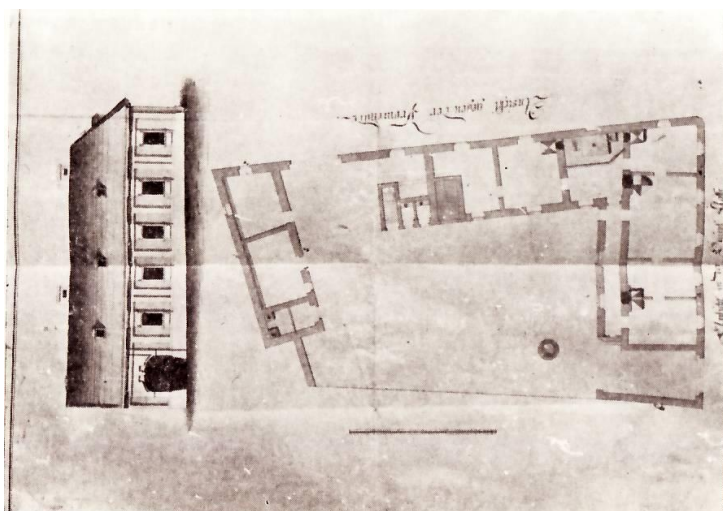
Feigler Ferencnek 3 tervlapja is fenn maradt a Kruplanicz család levéltárában, az egyiken 1815. évszám szerepel. Az egyik tervlap a gazdasági melléképületek alaprajzait is feltünteti. A tetőszerkezet terveit Schmidtbauer György ácsmester készítette. Nem tudjuk, Feigler Ferenc volt-e a kúria építője is (valószínűsítjük), vagy csak a terveket készítette. Helischer József írja 1828-ban, hogy „az épület minden szempontból kényelmes lakást biztosít lakójának”.

Feigler Ferenc tervei a Kruplanicz család levéltárában maradtak fenn.

Lelőhely: MOL T 38 Kruplanicz család levéltára, No. 1, 2 és 3, Karva, Kondé kúria.

10. Esztergom-Víziváros, Gamel ház (Bajcsy Zsilinszky út 26), 1815

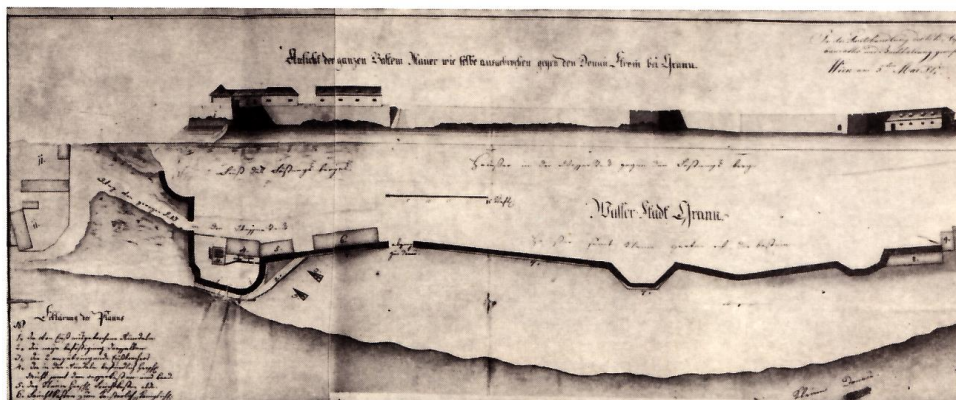
1803-ban elkészült az új Zöldfa vendégfogadó épülete. Az Érsekség a már omladozó, vályogból épült régi fogadó és annak telkét eladta Gamel Ferenc primási pincemesternek. Gamel az öreg épületet elbontotta, és helyére egy földszintes, 6 szobás lakóházat építtetett, gazdasági melléképületekkel. Az épületet a II. világháború alatt bombatalálat érte és elpusztult. Fennmaradt azonban egy tervlap a lakóház és a gazdasági épületek alaprajzával, valamint a lakóház homlokzat kialakítási rajzával, amit Feigler Ferenc készített 1815-ben. Ez a tervlap szolgálhatott a további részlettervek alapjául.

Lelőhely: Primási Levéltár, Esztergom, Rajzgyűjtemény

Irodalom: Prokopp Gyula Az esztergomi Víziváros /In: Művészettörténeti Értesítő 1979/4. /

11. Esztergom-Víziváros, a városfal felmérése, 1815

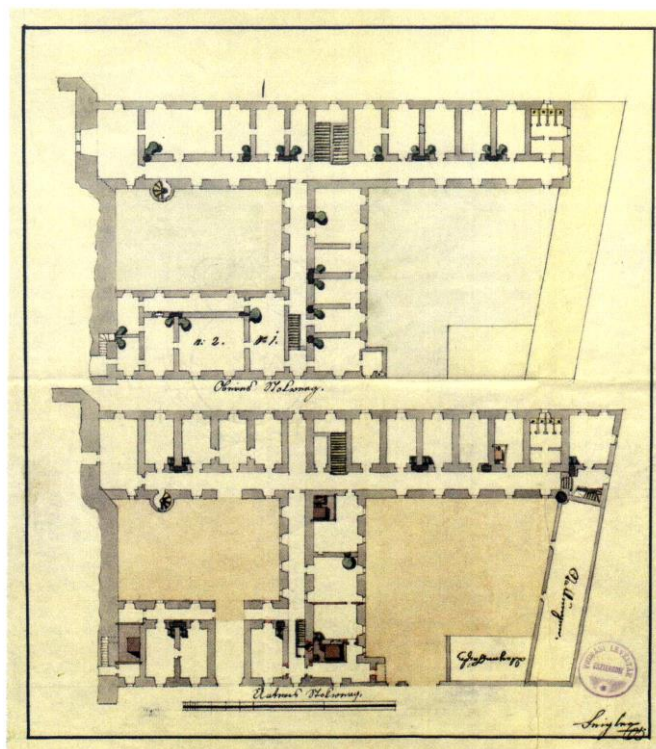

A Vízivárost körülvevő városfalak közvetlenül a Duna, illetve a Prímás szigetet körülölelő Kis-Duna partján álltak, és így a Duna áradásai – különösen a téli jeges áradások - gyakran okoztak kárt bennük, elsősorban a Vízi-toronytól (korábban Verprech-torony) a Jezsuita bástyáig tartó Duna melletti szakaszon. Igaz, magát a Vízivárost ezek a városfalak megóvták az árvizektől is. Ezért a város a háborús idők elmúltával is fokozottan ügyelt karbantartásukra, az elvégzendő javításokat időről-időre felmérték, és megcsináltatták. A XIX. század elején több jeges árvíz is volt, amely rongálásait ki kellett javítani. Valószínűleg hasonló célból kapott Feigler Ferenc megbízást 1815-ben a városfal nyugati szakaszának felmérésére. A felmérési rajz az alaprajzot és oldalnézetet is feltünteti.

Lelőhely: Prímási Levéltár, Esztergom, Rajzgyűjtemény

Irodalom: Prokopp Gyula Az esztergomi Víziváros /In: Művészettörténeti Értesítő 1979/4. szám/

12. Esztergom, Prímási palota, 1817 és 1820 után

Az egykori jezsuita rendház, gimnázium és kollégium épületét Mária Terézia adta át Batthyányi József hercegprímásnak, aki abban helyezte el az Érseki Helynökség intézményét..

A Prímási Levéltárban az 1817. évi iratok között szerepel egy átépítési terv, amelyet Feigler Ferenc készített. Lényegesebb elemei az átépítésnek egy új lépcsőház, egy levéltári helység és az udvaron gazdasági épületek (kocsiszin, istálló) voltak. Rudnay Sándor Esztergomba költözésével (1820) az épület prímási székház lett, további jelentősebb átépítések is szükségessé váltak. Ezek terveit is Feigler Ferenc készítette. Terveiből egyes részletek, mint például a belső udvarra tervezett új lépcsőház, meg is épültek.

Műemléki törzsszám 2304

Lelőhely: Prímási Levéltár, Esztergom, Rationes Aediles 1817/1 és2, illetve TGY 347 és 348.

Irodalom: Istvánffy Miklós kutatási eredményei /In: A prímási palota története - Strigonium Antiquum VII. (Szerk. Hegedűs András) 2008./

13. Pilismarót, Református templom bővítése, 1818-1820

II. József 1787-ben engedélyezte, hogy a pilismaróti és dömösi reformátusok újjászervezzék egyházukat, iskolájukat és megvehessék a pálos rend feloszlásakor a Magyar Királyi Vallásalapítvány kezelésébe került régi templomot. A helyi gyülekezet óriási anyagi erőfeszítéssel és sok munkával templomát 1818-20-ban kétszeresére bővítette, és tornyot építtetett hozzá. Az építési munkákat Feigler Ferenc vállalta 1500 forintért, az ácsmunkákat és a tetőfedést a Biglbauer Mátyás ácsmester végezte 2000 forintért. Az építés menetéről a gyülekezet prédikátora, Csöglei Molnár Ferenc részletes naplót vezetett, így azt jól ismerjük.

1818. augusztus 10-én volt az ünnepélyes alapköletétel. Az ünnepi beszédek után „*a fundamentom követ (alapkö) az építő mester (Feigler Ferenc) a legények által betétette a helyére, a prédikátor elkezdvén elsőben megütni azt, követték azt mindnyájan. Sokféle darab ezüst és rézpénzt behányván, és egy olajjal teljes palackban emlékeztető irományokat is a kívájt kőbe betévén, háromszor megütötték azt. Annak utána a paróchiára (paplak) ozsonnázni lejöttek.*”

Október közepére elkészültek az új falak és a torony a tetőszintig. 1819 áprilisában folytatták a torony építését, amelyet júniusra befejeztek. Ezután az ácsok következtek, elkészült a toronysisak, majd július 24-én „*a torony gombját, mely Esztergomban csináltatott és*

aranyoztatott, mozsaraknak (mozsárágyú) durrogási között az estvéli 5 órakor feltették az ácsok a meghívott előkelőségek és nagy sokaságnak jelenlétében. Mely után ozsonnáztak.”

Az következő három hónapban a kőművesek bevakolták és lefestették a tornyot, majd október végére elkészült a teljes tetőszerkezet és zsindelyezés. 1820 májusában elvégezték a külső-belső vakolást, elkészítették a mennyezetet, majd kívül-belül lemeszelték a templomot. A munkákkal június elsejére végeztek.

1820. augusztus 6-án szentelték fel a templomot, „nagy ünnepséggel és mozsarak dörgésével”. A felszentelésen Tóth József szuperintendens (püspök) és 12 prédikátor is részt vett, nagy sokaság mellett. A felszentelést követően „vége lévén a templombeli ünnepségnek a szent eklézsia a parókia udvarán deszkából és ponyvákából zöld ágakkal sátort csináltatván, ebben 50 személyre gazdag és pompás asztal terítettett. Hanem csak 40-en jelentek meg az úri, papi, férfi és asszonyság vendégek. Igen sok lévén egy Esztergomból hivatott szakácsasszony által készített étel. Ott bőséggel ehettek, ihattak, és magokat a párkányi cigányok muzsikálásával gyönyörködtethették. Hasonló gazdag asztal terítettett az eklézsia oskolájánál, ahol két házban (szobában) kétszer egymást az ebédhez való ülésben a vendégek felváltván. A két háznál több 100 személy 190 font (font /0,5 kg) húsból, egy borjúból, 2 süldő kövér disznóból, 70 csirkéből, 7 libából, 1 nyúlból, 1 gyöngytyúkból gazdagon jól tartatott.”

A templom-bővítés összköltsége 6.041 forint 54 krajcár volt, ebből a hívek 2338 forint értékű munkát szekeres és gyalogos napszámban végeztek el. 1862-ben a templomot Feigler Ferenc fiával, Feigler Jánossal újra átépítették.

Műemléki törzsszám 2519

Irodalom: Pilismaróti Hírek 2009. augusztus 20. XIII. évfolyam 1. szám

14. Pozsony, a Prímási-palota felújítási munkái, 1819

Ferenc császár 1819. július 12-én Rudnay Sándor addigi erdélyi püspököt nevezte ki esztergomi érsekké, hercegprímássá. Rudnay beiktatására, az érseki szék tényleges betöltésére közel egy évvel később, 1820 májusában került sor.

Az érseki szék közel egy évtizede üres volt, ezért Rudnay székfoglalásáig az érseki életvitel biztosítására (lakhely, élelmezés stb.) a prímási uradalomnak külön fel kellett készülnie. Ezért a prímási uradalom vezetője 1819. augusztus 7-én körlevéllel fordult az uradalom tisztviselőihez, felsorolva benne az elvégzendő feladatokat Mivel ekkor még nem volt ismert, hogy Rudnay hol kíván letelepedni, a használaton kívüli pozsonyi prímási palotát (építette Batthyányi prímás 1778-81, ma Városi Képtár) is fel kellett újítani. Ennek elvégzésére Feigler Ferenc prímási építőmestert Pozsonyba rendelte, a pozsonyi uradalom részére a felújításhoz pedig pénzt biztosított.

A rendelkezés pontosan közli a felújítás költségét, amely 10235 forint. Ebből arra következtetünk, hogy egyrészt az elvégzendő munkákat valaki (feltételezhetően a feladat fontosságára az uradalmi építőmester, Feigler Ferenc) már korábban felmérte, másrészt jelentős mennyiségű munkáról van szó. A rendelkezés azt is tartalmazza, hogy a munkákat rövid idő alatt be kell fejezni és ki is kell fizetni. Figyelemmel a munkák mennyiségére, feltehető, hogy a munkákat Feigler Ferenc már a felmérése után be is indította.

Rudnay ugyan ez év őszén úgy döntött, hogy Esztergomba visszahelyezi az Érsekség központját, és ő is ott fog letelepedni, a palota felújítási munkái Feigler Ferenc irányításával bizonyára elkészültek. Rudnay hosszabb-rövidebb pozsonyi tartózkodásai alatt (1822-ben a XI. Nemzeti Zsinat, az 1825-27 évi országgyűlés stb.) a prímási palotában lakott.

Lelőhely: Prímási Levéltár, Esztergom, Archivum Saeculare. Acta iuridico-oeconomica Translatio dominorum archiepiscopaliū C.

Irodalom: Documenta Rudnayana Strigoniensia I. /Összeállította Tóth Kriszta/ Esztergom-Piliscsaba, 2001.

15. Esztergom, a Dorogi-híd építése, 1819

A Buda utcának a Budai kapun túli, déli irányban Dorogra vezető részét 1761-től Dorogi utcának nevezték. Az út a városon kívül keresztezte a Szent János patakot (más néven Szentléleki patak), az ott lévő hidat nevezték Dorogi-hídnak vagy Szent János-i hídnak. Mivel ezen az úton járt a Budára menő postakocsi járat is, a városon kívüli részét Posta útnak is nevezték, és azt a város tartotta karban. A híd állapota körüli gondok rendszeresen visszaköszönnék a városi iratokban.

A vármegye 1818 decemberében hozott arra határozatot, hogy a Várost felszólítja a Dorogi úton lévő híd „megjavítására”. A Város már elkezdte a rendbe hozáshoz szükséges anyagok beszerzését, amikor 1819. május 15-én *„föhlő szakadásból eredett sebes víz által a Dorogi híd nagyon megromlott”*. A híd teljes összedőlését ideiglenes a falak megtámasztásával (földfeltöltés és keményfa gerendázat) akadályozták meg. Júniusban a Tanácsnak bemutatták Feigler Ferenc *„projektumát”* a híd felépítésre, amit elfogadtak, és a további ügyek intézését a polgármesterre bízta. A vármegye azt javasolta, hogy a Strázsa-hegyi kőből épülő hidat márvánnyal burkolják (kiflastromozzák). Végül a Vármegyével valamilyen (nem rögzített) egyezség született, mert a Város számított részükről bizonyos költségek átvállalására.

A híd terveit nem sikerült felkutatni, így csak későbbi forrásokból tudjuk, hogy a korban megszokott boltozott híd épült. Fenn maradtak a város által odaszállítatott hídépítési anyagok (mész, építési kő) fuvarszámlái, valamint Wirtner Antal „kővágónak” 126 forint és Feigler Ferencnek (153 forint 37 krajcár) kifizetett számlái. A hídépítés az ácsmunka és a természetben adott faanyagok nélkül 726 forint 56 krajcár volt.

Ugyan ebben az évben a Királyi Kamara többszöri sürgetésére a Város megkezdte a Posta-út városon kívüli, 1609 öl hosszúságú (mintegy 3 kilométer) szakaszának átépítését: *„az utat két felül barázda által kijelölve egyenességre vette és a Dombok elegyenesítettén”*. A Házi Pénztár azonban kiürült, a tél korán beállt, ezért az út *„kikövecseztetése”* a következő tavaszra maradt.

A Város 1886-ban szabályozta és mélyítette a Szent János pataknak a hídtól keletre eső szakaszát. Amikor 1888-ban a teljesen eliszapolódott délnyugati szakaszra került volna sor, a szakértők nem a meder kimélyítését, hanem a meglévő boltozott híd elbontását és egy felemelt boltozatívú híd építését javasolták. A javaslat a megyei törvényhatóság tetszését nem nyerte el, és a hídnak az átépítését (melynek fele költségét állnia kellett volna) úgy akadályozta meg, hogy az Esztergom-Dorog közötti utat megyei úttá nyilvánította. Végül 1893-ban bontották el az 1819-ben épített hidat és a megye építtetett új hidat a Szent János patak fölé.

Lelőhely: Esztergom Sz. Kir. Város Tanácsuléseinek jegyzőkönyvei **1819/422**, 687, 1044, 1068, 1082, 1333, 1393, 1455, 1456, 1547, 1616, 2077/4-7 határozat, és 819.2.195, 819.2.218, 819.2.253 irat

Irodalom: Esztergom és Vidéke 1888. április 15. és 1893. október 4.

16. A Bazilika építésének előkészítési munkái, 1820-22

Még azelőtt, hogy Rudnay Sándor elfogadta Kühnel Pál terveit az új érsekségi központ, benne Bazilika, a káptalani házak és az érseki palota építésére, 1821 februárjában ezekre a feladatokra a prímási uradalom szervezetében három új egységet hoztak létre: az építési pénztárat a pénzügyekre, egy adminisztratív részleget a munkaerő és az építési anyagok biztosítására, és egy technikai (Technische und Kunstpersonale) részleget. Ez utóbbi részleg, amely az építkezés kiviteli munkáit irányította és az ahhoz szükséges mesterembereket, valamint a részfeladatokhoz a tervrajzokat biztosította, Kühnel közvetlen rendelkezésére állt, de a részleg vezetésével az érseki uradalom építőmesteri feladatait továbbra is ellátó Feigler Ferencet bízta meg. Ennél a részlegnél kezdte meg pályafutását Feigler Ferenc fia, János

építési rajzolójaként. Hamarosan kiderült, hogy ez a szervezeti megoldás nem működött zavartalanul.

1821 februárjában - még Kühnel megérkezése előtt - Rudnay érsek jelenlétében Feigler Ferenc mutatta be a Várban a leendő épületek tervezett helyeit a káptalan tagjainak. Márciusban megérkezett Kühnel is, akinek a bemutatott terveit végül Rudnay elfogadta. Egyébként az építkezés helyszínén a terület-előkészítési feladatok már 1821 év elején megkezdődtek, amelyeket Feigler Ferenc 200 kőművessel és 1000 napszámossal végeztetett. Az ott dolgozók számának az ismeretében elképzelhető milyen nagyságú feladat volt a napi-heti munkamennyiségek megállapítása, ellenőrzése, az egyes részlegek munkájának összehangolása, fuvarszervezés, nem is beszélve a döntő többségében nem Esztergomban lakó munkások elhelyezésének, ellátásának megszervezéséről. Az előkészítő munkáknak három jelentős eleme volt. Elsőként a Mária Terézia által 1768-72 között építtette egy tornyú Szent István templom elbontását említjük. Másik jelentős feladat volt a korábban Barkóczy prímás építtette, a Vízivárost Szentgyörgmezővel összekötő alagút átépítése prímási borpincékké és mellettük egy új, közel 100 méter hosszú, mintegy 12 méter magas és ugyanolyan széles alagút megépítése. Végül az előkészítő munkák része volt a bazilikához felvezető, támfalakkal közrefogott, kelet-nyugat irányú feljáró sétány elkészítése, és a leendő bazilika területén a terepszint több méterrel való lesüllyesztése. Mindezek mellett el kellett bontani a Barkóczy tervezte építkezésekhez elkészült alapokat is. A munka során több mint 160 ezer köbméter földet, sziklát mozgattak meg.

Ám Kühnel (akinek nem csak a tervezés, de kivitelezés terén sem volt semmilyen gyakorlata, amint ezt Trautmannsdorf udvari főkamrás Rudnaynak írt levelében külön hangsúlyozta) a munkák szervezésével nem volt megelégedve. Elsősorban a következő év anyagbeszerzéseinek ütemét, az ezekre kötött előnytelen szerződéseket bírálta, amiket a Feigler Ferenc vezette technikai csoport is kifogásolt. Kühnel ezért 1821 őszén Esztergomba küldte állandó megbízottjaként unokaöccsét, a mindössze 25 éves Packh Jánost. Kühnelnek nem csak a prímási uradalom tisztikarával támadtak ellentétei, de a Káptalan egy része is ellenszenvet táplált vele szemben, elsősorban Remyvel szembeni viselkedése miatt. Rudnay hatására végül is a Káptalan az építendő kanonoki házakra (ezek költségeit a Káptalan fizette) is Kühnel terveit fogadta el, de a homlokzati kiképzéseket teljesen átdolgoztatta. Kühnelnek Feigler Ferencel is nézetkülönbsége támadt, kifogásolta az előkészítő munka lassúságát. Összekülönböztek azon is, hogy Kühnel 1821 júliusában az építkezésekhez főpallérként (gyakorlatilag Feigler helyetteseként) a csehországi származású Dornbach Jánost alkalmazta.

Rudnaynak a feszültségek feloldására lépnie kellett. Először a technikai csoport vezetését bízta Feigler Ferenc helyett Packh Jánosra, 1822 májusában pedig a Bazilika építési ügyeinek intézésére létrehozott három egységet kivette a prímási uradalom kereteiből, Primatial Zentral-Bauamt néven összevonta és közvetlenül maga alá rendelte. Ennek vezetésével Kühnel javaslatára Packh Jánost bízta meg. Packh, aki letelepedett Esztergomba, és Kühnel 1824-ben Kühnel halála után az egész építkezés irányítását átvette, később munkájával (köztük Kühnel terveinek jelentős átdolgozásával) igazolta a beléje helyezett bizalmat. Az előkészületi munkák 1822 tavaszára a nehézségek ellenére is elkészültek, és az új alagút bejáratára is felkerült az érc tábla: „PRINCEPS PRIMAS ALEXANDER A RUDNA MDCCCXXII.”

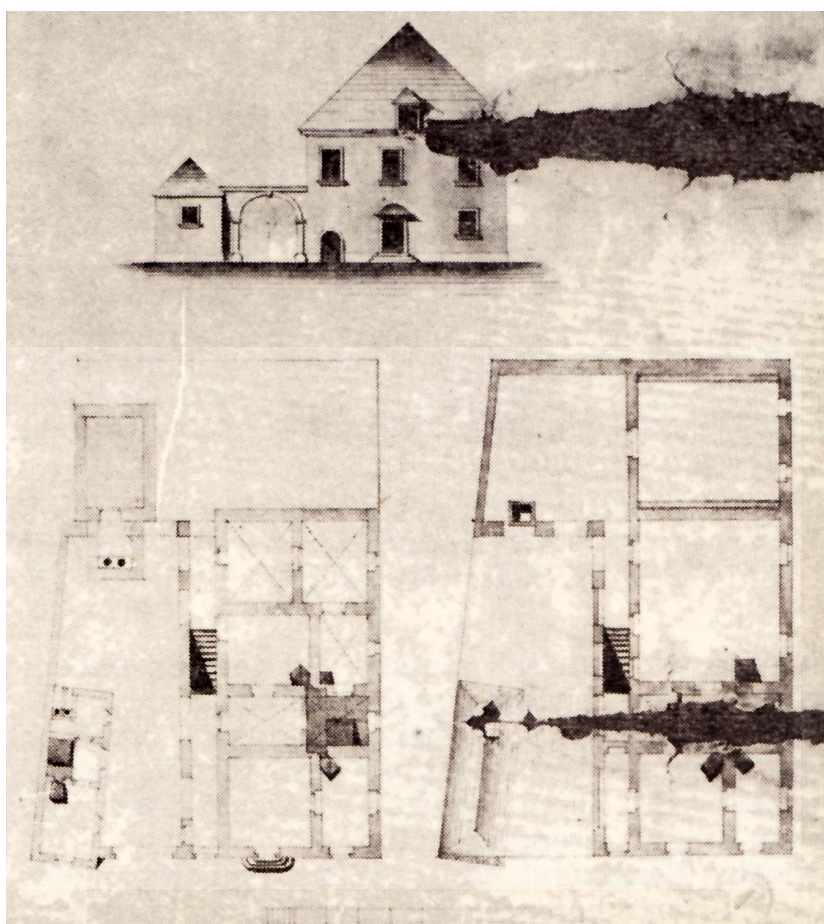
Kühnel az 1821-22-es évek telén készült el az építkezés költségvetésével, a végösszeg hatalmas lett, 5.500.000 forint, a Káptalan által fizetendő kanonoki házak nélkül. A költségvetést 1822 márciusában Thuss János mutatta be. I. Ferenc királynak, aki azt jóváhagyta. Ezek után 1822. április 23-án ünnepélyesen lerakták az új Bazilika alapkövét.

Feigler Ferencnek a Bazilika építésének későbbi szakaszaiban nem volt feladata.

Irodalom: Majer István Esztergom (In Vasárnapi Újság 1856. 32-40 szám), Prokopp Gyula Kühnel Pál építész /In: Művészettörténeti Értesítő 1972/1. szám/, Prokopp Gyula Packh János /In: Művészettörténeti Értesítő 1974/1. szám/

17. Esztergom-Víziváros, a régi megyeház felvételi rajza (Pázmány Péter utca 13, ma Balassi Bálint Múzeum), 1821

Már a XVIII. század végén nagyobb események megtartására kicsinek bizonyult Esztergom vármegyének a Vízivárosban lévő (ma Pázmány Péter utca 13. szám, Balassi Bálint Múzeum) megyeháza. Ezért a Vármegye 1793-ban a kérdés megoldására két javaslatot terjesztett a helytartótanács elé vagy építhessen egy új megyeházát a mai Pázmány Péter utca kezdetén, a Várhegy felőli oldalon (ennek terveit is elkészítették Hidegh Ferenc megyei mérnökkel), vagy kapják meg megyeházaként a volt ferences kolostort. Egyik javaslat sem valósult ezek közül meg. Végül 1805-ben a megyeház a királyi városba költözött, a volt Terstyánszky-Török házba, és a régi épületet a megye eladta Kremlitska Antal posztós mesternek. Az Érsekség tervezte a ház megvásárlását, ezért 1821-ben Feigler Ferenc megbízást kapott az épület felmérési rajzainak elkészítésére. A felvételi rajzból (amit a Prímási Levéltár rajzgyűjteményében őriznek) tudjuk, hogy az épület emeletén egy kisebb teremnek is beillő szoba szolgálhatott a megyegyűlések számára.

Műemléki törzsszám 2299

Lelőhely: Prímási Levéltár, Esztergom, Rajzgyűjtemény

Irodalom: Prokopp Gyula Az esztergomi Víziváros /In: Művészettörténeti Értesítő 1979/4. szám/

18. Esztergom, a Vármegyház átépítési terve, 1821

A Bottyán János u. 3. számú, úgy nevezett Terstyánszky-Török ház 1805-ben olyan állapotban került Esztergom vármegye tulajdonába, amint azt a korábbi tulajdonosok Török András tábornok, majd özvegye használták. Az 1810. évi megyei jegyzőkönyvek szerint már átépítésre volna szükség, mert nincsen hely a rabok és a felszerelés elhelyezésére. Erdemi

intézkedés azonban hosszú évekig nem történt. Csak 1821-ben rendelte meg a vármegye a bővítés terveit és annak költségvetését Feigler Ferenc építőmestertől és Gramling Ignác ácsmestertől. A terveket és a költségeket előbb a megyegyűlés, majd 1822 novemberében a Királyi Kamara építési osztálya (Landes Bau-Departement Ober Direktion) is jóváhagyta.

A vármegye azonban csak két év múlva, 1825. január 18-án tartotta meg az előírt "kótyavetyét". Négy vállalkozó volt, Feigler Ferenc, Treitschek Farkas és Gramling Ignác ácsmester Esztergomból, valamint Pestről a népszerű Landherr András, az Óbudán lévő zsinagóga építője. A licitálást Feigler Ferenc indította 19000 ezer forintos ajánlattal. A munkát végül Treitschek Farkas nyerte el 14.900 forintért.

Rudnay Sándor primás a megye örökös főispánjaként azonban nem hagyta jóvá a megyegyűlés döntését, kevésnek találva a bővítés mértékét.

Műemléki törzsszám 2312

Lelőhely: KEMÖL XVI. téka 8. (Feigler Ferenc terve) és a Megyeház építésére vonatkozó régi iratok I. csomó 529 szám

Irodalom: Prokopp Gyula Packh János /In: Művészettörténeti Értesítő 1974/1. szám/, Prokopp Gyula A volt megyeháza (Bottyán János u. 3.) és tulajdonosainak története /In Esztergom Évlapjai 1988./

19. Esztergom Víziváros, Iskolaház (Berényi Zsigmond utca 5.), 1824

Rudnay Esztergomba érkezésekor az Érsekség tulajdonában lévő Víziváros három osztályos elemi iskolájának nem volt önálló iskolaépülete. Rudnay 1820-ban megvásárolta 2000 forintért volt jezsuita kollégiummal szemben álló Draskovits házat, hogy annak helyére iskolát építtessen. Az iskolaépület tervezésével és felépítésével Feigler Ferencet bízták meg. Feigler Ferenc klasszicista stílusú, egyemeletes, nyeregteretű épületet tervezett, a földszinti helyiségekben csehsüveg boltozattal, az emeletiekben síkmennyezettel. Az épület 1824-ben készült el, és közel 8000 forintba került. A kapu felett ma is megvan az építés emlékét megőrkítő vörös márványtábla.

Műemléki törzsszám 10703

Lelőhely: Prímási levéltár, Esztergom, Rationes Aediles 7084.

Irodalom: Prokopp Gyula Az esztergomi Víziváros /In: Művészettörténeti Értesítő 1979/4. szám/

20. Esztergom, a Vármegyeház átépítése, 1825-1827

A Vármegyeház Feigler Ferenc tervei szerinti átépítésének leállítása után Rudnay Packh Jánossal új tervek készíttetett, aki pár hét alatt elkészült azokkal. A kivitelezést 1825. április 21-én ezúttal Feigler Ferenc és Treitschek Farkas közösen kapta meg. A kialakított építési költség 28 090 bécsi forint volt. Ekkor épült a bővítés részeként a megyeház Deák Ferenc utcára néző emeletes épületszárnya és az udvari szárny függőfolyosós része. A kivitelezők az 1827. évi befejezési határidőre munkájukkal elkészültek. A megyeházat 1910-ben jelentősen átépítették, az 1825-27-es bővítésből csak az akkor épített udvari szárny egy része maradt meg.

Az építkezés költségei jelentősen túllépték a kialakított költséget, amiből hosszú vita keletkezett, és csak 1828-ban zárult le, a többletköltségek egy részének elismerésével. Az elszámolási vitában szerepet játszott az is, hogy a Vármegye egyes munkarészeket természetben maga végeztetett el robotos napszámosokkal (pl. alapok kiásása), amelyek nem a vállalt mennyiségben készültek el, valamint egyes részekenél (pl. korábbi börtönépület) a tervezettnél többet kellett bontani. De vita forrása volt a vármegye által biztosított kőanyag és a kőműveslegények magasabb bérezése is. Feigler Ferenc 1200 forint többletet követelt, az ácsmunkát végző Gramling Ignác pedig 927 forintot. A többletigényeket a vármegye a tervező Packh Jánossal ellenőriztette, aki azokat jogosnak találta. A vitát kedvezően lezáró, 1828 Szent Jakab havának (július) 3. napján tartott megyegyűlés jegyzőkönyve Packh János igazolásához

hozzáfűzi: „Továbbá Faigler Ferenc ügyét a Ns Vgye kegyelme megnyerésére terhes házi környül állásai mellett, 35 esztendők a Publicum építményei mellett sok rendbeli és minden jutalom nélkül tett fáradozásai méltán ajánlhattyák.” Feigler Ferenc és Gramling Ignác megkapta a kért többletköltségeit.

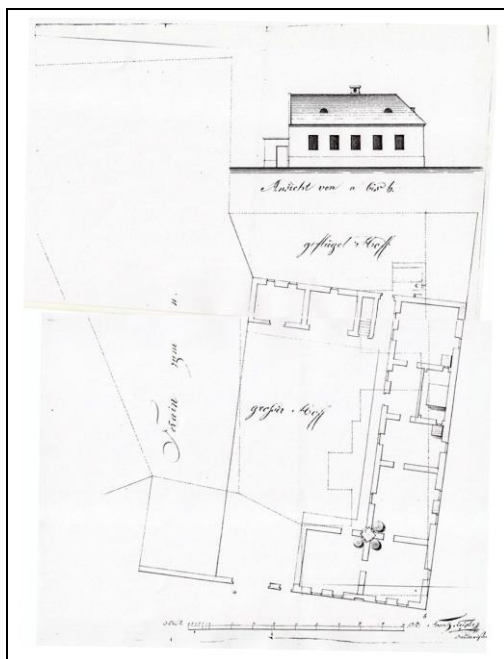
Műemléki törzsszám 2312

Lelőhely: Komárom-Esztergom Megye Önkormányzati Levéltára A megyeház építésére vonatkozó régi iratok I. csomó 529 szám

Irodalom: Prokopp Gyula Packh János /In: Művészettörténeti Értesítő 1974/1. szám/, Prokopp Gyula A volt megyeháza (Bottyán János u. 3.) és tulajdonosainak története /In Esztergom Évlapjai 1988./

21. Süttő, lakóház 1827

Esztergom vármegye egyes alkalmazottai részére szolgálati lakhelyet is biztosított. Jaczig (Jazyg) György, a megye földmérője az 1820-as években Süttőn, az egyébként község házként szolgáló épületben kapott szolgálati lakást. Az évtized második felére az épület oly mértékben elhasználódott, hogy gazdaságosan már nem volt felújítható. A Vármegye ezért 1826 decemberében úgy döntött, hogy ezt a romos épületet „Süttő községtől meg kell váltani,” és annak helyére egy új, megyei tulajdonban lévő szolgálati házat kell építeni, a község pedig a megváltásból építsen magának „Az Eő Herczegsége különös kegyességéből más alkalmas belső funduson” új község házát. Mivel Süttő érseki birtok volt, az ügy rendezésébe az esztergomi érseki uradalmat egyébként is be kellett vonni. Wargha István főszolgabíró 1827 április végén írt jelentést arról, hogy a községgel 600 forint megváltási összegben és az Érsekséggel telekcserében megegyeztek. Jelentéséhez mellékelte az új épület terveit és költségvetését, amelyeket Feigler Ferenc építőmester, illetve a Gramling Ignác ácsmester készítette ácsmunkák jegyzékét. Az új szolgálati lakóház (kvartélyház) költségei 2953 váltóforintot (1182 ezüst forintot) tettek ki.

Két nappal később, 1827. április 28-án Wargha István főszolgabíró egy újabb jelentésben arról számol be, hogy Jaczig György egy nagyobb lakóház terveivel és költségvetésével kereste meg (ezeket is Feigler Ferenc és Gramling Ignác készítette). A négy lakószobából, konyha-kamra-cselédszobából álló, gazdasági melléképületeket (kocsisín, istálló, pince) is tartalmazó terv megvalósítási költségei 5780 forintra rúgtak. Wargha István jelentéséhez ezeket a

terveket is mellékelte, és kérte a Vármegye döntését arra nézve, hogy a két terv közül melyik valósuljon meg. Felvetette annak lehetőségét, hogy a nagyobb épület épüljön fel, ha annak többletköltségeit Jaczig György magára vállalja.

Feigler Ferenc mindkét terve a hozzátartozó költségvetésekkel fennmaradt. A lakószobákon kívül mindkét terv tartalmaz egy irodahelyiséget is. A bizonyára Jaczig György felkérésére készült második tervben nem csak a lakószobák száma több eggyel, hanem azok mérete is nagyobb, a kocsisín, istálló és pince pedig nem a lakóház végére, hanem egy önálló gazdasági épületbe került, ezért érthető, hogy építési költsége kétszeresére nőtt az első változatnak.

Lelőhely: KEMÖL Esztergom vármegye 1826.évi 1780 sz. határozat és 581-1827 irat (tervekkel, költségvetésekkel)

22. Bajna, kapitány-ház 1830

Bajnán egy kisebb katonai egység állomásozott, amelynek elhelyezéséről a Vármegye volt köteles gondoskodni. 1830-ban az ott állomásozó egység parancsnokának szállásul szolgáló házat kellett bővíteni. A bővítés során a meglévő épületet egy lakószobával, az épület hosszában egy folyosóval kellett kiegészíteni, és épült egy új istálló épület külön nyeregkamrával is. A kőműves építési munkákkal Feigler Ferencet bízták meg. Az építkezés 1830. május 17 és augusztus 18 között készült el. Az építkezéshez az építőanyagok döntő részét a Vármegye biztosította.

Az építkezés tervei nem maradtak fenn. Fennmaradt viszont az az elszámolás, amely alapján Feigler Ferenc az építkezésen dolgozó pallér és mesterlegényeknek kifizetett bérék megtérítését kérte. Az elszámolás heti bontásban adja meg a z ott dolgozók neveit, és munkabérüket. A pallér, Prohászka József a „*fölös órákkal*” együtt napi 42 krajcár bért kapott, a mesterlegények 36 krajcárt. A munka kezdetekor hetente csak 2-4 mesterlegény dolgozott, majd számuk 6-ra, majd 7-re emelkedett. A pallér az utolsó három hétben már nem dolgozott, akkor a mesterlegények száma is 2-3 főre csökkent. A napszamosokat a Vármegye robotosokkal biztosította. A munkadíjak megtérítéseként a Vármegye 229 forint 24 krajcárt kifizetett, ezen felül megtérített 10 forint 24 krajcár értékben az építkezéshez menetközben többletigényként felmerült anyagokat is (500 db téglá, deszkák, meszelők)

Az építkezésen kőműves mesterlegényként dolgoztak: Czerhak Albert, Degen Antal, Dobrova János, Gregor János, Jantsek János, Löv József, Presina Antal, Richter József és Uttszai János.

Az elszámolást a helybeli főbíró, Gaisler József igazolta és annak kifizetését egy 2 forintos összeadási hiba miatt többszöri felülvizsgálat után a megyegyűlés 1830. szeptember 27-én engedélyezte. A munkadíjat, amelynek átvételét Feigler Ferenc a számlán igazolta, 1831. április 1-jén fizették ki!

Két évvel később, 1832-ben a Vármegye a Kapitány-ház mellé felépíttetett egy fegyver- és ruharaktárként szolgáló épületet, amelyet Feigler Ferenc fia, Feigler János tervezett.

Lelőhely: KEMÖL, Esztergom vármegye iratai 1411/1830

Feigler Ferenc városi munkái

1807-1808-1812- 1814

1807/216, 1/426, 1/531(?), 1/1130 Feigler Ferenc épít, szőlőhöz, kőműves munkák

1808/1/531(?) Feigler Ferenc épít

A Katonai Ispitán dolgozott, aminek utolsó részletét csak 1814-ben fizette ki a Város

1814/1/1163 Kisasszony hava 1. Feigler Ferenc kőműves mesterember és választott polgár még 1812-ben a katonai Ispitán végzett munkájáért benyújtja a még ki nem egyenlített 46 forintról szóló jegyzékét. Vele egyszerre ugyanerre a munkára Freind István ácsmester is benyújt 32 forintos kérelmet. Feigler Ferencnek "*mivel igen mértékletesen volna kitéve az egész 46 forint kifizetendő*", de az ácsmester csak 20 forintot kapott.

1817

1817/1/583 Feigler Ferencnek különböző javításokért 20 forint; /1/618 Feigler Ferenc választott polgár építőmester kéri a plébánia templom kifehérítéséért még hátralévő 300 forintot, mivel a templom pénztárában erre való költségek nem volnának, tehát máshonnan megadatjanak. A Tanács úgy dönt, hogy ezen igazságos kérelem néhai Glozer Borbála masszájából, amelyben van bőven, kifizetessen.

1818

1818/1/603 Az Ispita gondviselője, Kakas István javasolja Feigler Ferencnek 5ft és 1½ krajcár kőműves munkákért kifizessenek. A tanács engedélyezi a kifizetést; /1222 A városi tanácsülésen bemutatják Feigler Ferencnek a plébánia épületen tett munkáinak jegyzékét 46 forint 49 krajcár értékben, amely kifizethető; /1911 Feigler Ferenc a nemes város vendégfogadóján, az úgynevezett Fekete Sas épülete munkáiért és napszámosokért kap 7 forint 30 krajcárt; /2108 Feigler Ferenc a még márciusban végzett munkákért 6 forint és másfél krajcárt; 2109 Feigler Ferenc itt a nemes Város Házánál tétetett kifehérítéséért felvehet a kasszából 21 forint 12 krajcárt.

1819

1819/285 Feigler Ferenc építőmester a Kaszárnyában tett kőműves munkákért kér 78 forint 37 és fél krajcárt. Határozat: 10% taxa levonása után 70 forint 40 krajcár ezüstben kifizethető

1824

1824/1367-1372 Feigler Ferenc építőmesternek a Nemes város Háza tisztogatásánál tétetett kémény munkájáért 328 forint 39 krajcár váltóban; továbbá ugyanannak a plébánia épületen tett kémény munkájáért 92 forint 22 krajcár váltóban; ugyanannak a Nemes Város Mészár Székénél tett tisztogatásáért és javításokért 9 forint váltóban; Feigler Ferenc mesternek a Ns. Város Fekete Sas nevezetű épülettyének árnyékszékeinek építéséért 6 forint 24 krajcár váltóban; a Nemes Város téglaház épületénél tett hasonló munkájáért 7 forint 48 krajcár váltóban; Feigler Ferenc kőműves mesternek a Ns. Város Nemzeti Oskolája mellett tett néhány munkájáért 64 forint 12 krajcár váltóban; /1483 Feigler Ferenc építőmesternek a Nemes Város Kaszárnyájánál tett néhány munkájáért 13 forint 35 krajcár váltóban

1829

1829/1419/10-11 Feigler Ferenc két rendbeli munkái Fő nótárius úr házában a stukatúrák kijavítása 89 forint 34 krajcár, kisoskolák és Fekete Sas munkájáért 49 forint 36 krajcár; Feigler Ferenc Kaszárnyánál tett két rendbeli kőműves munkáiért 173 forint 33 krajcár; /1632/29-32 Feigler Ferenc kőművesmester a Kaszárnyán tett munkájáért követelje 26 forint 40 krajcárt a Hadi pénztárból; Feigler Ferenc a Fekete Sas vendéglőben tett munkájáért 166 forint 18 krajcár; Feigler Ferenc a Téglaházhoz végzett munkájáért 3 forint 36 krajcár; Feigler Ferenc a Deák Oskolánál tett munkájáért 36 forint 19 krajcár

1830

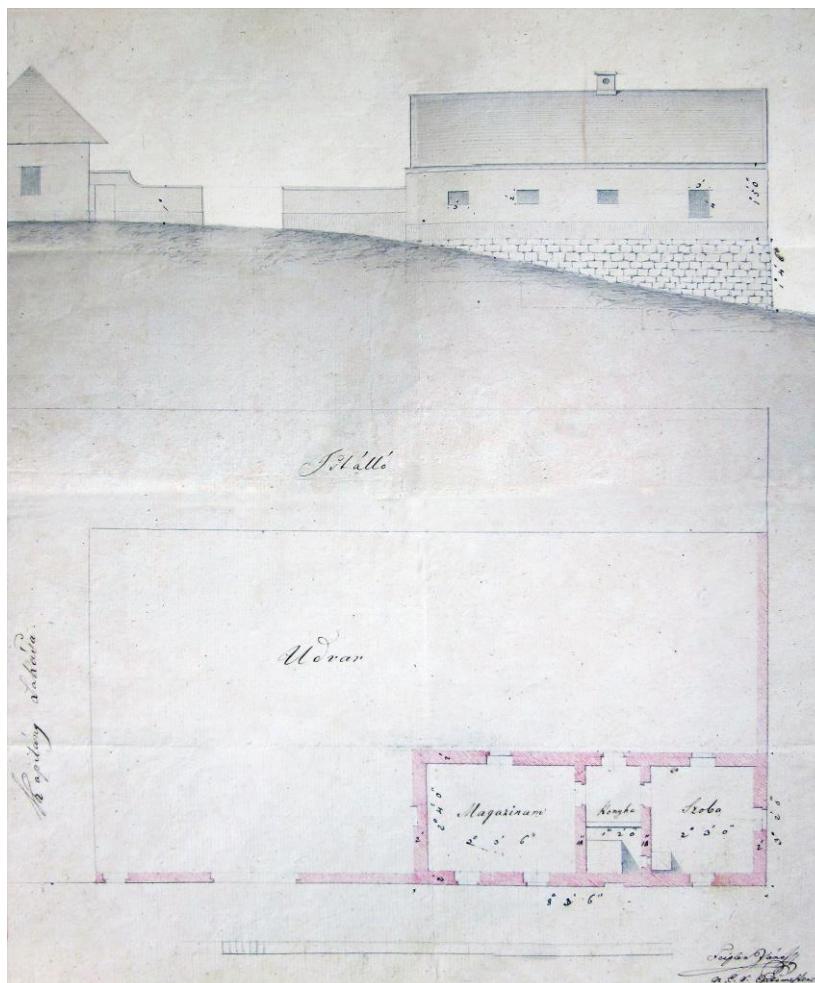
1830/768/36-38 Feigler Ferenc kőműves mesternek kifizetnek a Fekete Sas vendéglőnél tett munkájáért 4 forint 50 krajcárt, a Nemes Város részére tett különböző javításokért 6 forint 7 és fél krajcárt, a Téglaháznál tett munkájáért 2 forint 4 és fél krajcárt ezüstben; /1435/41 Feigler Ferenc kőműves mesternek kifizetnek a katonai kaszárnyán tett kőművesi munkákért 46 forint 22 és fél krajcárt ezüstben; /1517/6/a-d Feigler Ferencnek kifizetnek a Duna melletti kanálisnak kijavíttatásáért 9 forint 36 krajcárt, a Deák Oskolában tett munkájáért 3 forint 13 krajcárt, a Fekete Sas vendéglőben tett munkájáért 3 forint 18 krajcárt, a Nemes Város házában elvégeztetett különböző kőműves munkákért 29 forint 51 krajcárt ezüstben.

1831

1831/882/16 Feigler Ferenc kőműves mester követel a tégláégető kemence felfalazásáért 8 forint 15 krajcárt ezüstben a Házi Pénztárból; /1021/10-11 Feigler Ferenc kap az Öreg Kúriában elkészített kúton tett kőműves munkákért 64 forint 9 krajcárt, és az ehhez a kúthoz szükséges kövek kibányászásáért és behordásáért 13 forint 28 krajcárt; /1021/8-9 Plébánia templom tornyának felújítása. Feigler Ferenc és Treitschek Farkas közös ajánlata a kőműves és meszelési munkákra, 355 forint, ebből 155 forint Feigler Ferenc része, Ostermayer Mátyás az ácsmunkákat és a toronytető cseréjért 341 forintot kér.

FEIGLER JÁNOS ÉPÍTŐMESTERI MUNKÁI

1. Bajna, katonai Magazin (raktár) 1832

Bajnán egy kisebb katonai egység állomásozott, amelynek elhelyezéséről a Vármegye volt köteles gondoskodni. Amint korábban Feigler Ferenc munkáinál láttuk, a Vármegye építtette a katonai parancsnok, egy kapitány számára a lakóházat. 1832-ben kellett gondoskodni a katonaság fegyvereinek és ruházatának raktározására szolgáló épületről, akkori elnevezése szerint egy Magazinról. A tervek elkészítésével Feigler Jánost bízták meg, megyei építőmesteri minőségében.

A 16,5x6,5 méter alapterületű épület, a Kapitányi-ház mellé, lejtős terepre került, így nagyobb része alá Feigler János kőfalazásos pincét is tervezett. A tervhez csatolt „Feltéves”, vagyis költségbecslés az építési anyagok és munkadíjak mellett az egyéb munkákat (kőfaragó, lakatos, asztalos, üveges, kályhás) munkákat is. Innen tudjuk, hogy a fegyverszoba ajtaja vasból volt, és az ablakokra is vasból készült ablaktáblák kerültek (biztonsági megfontolásokból), a fegyver- és ruhaállványokat keményfából készítették. Feigler János tervei 1832. július 20-án készültek el.

A tervek szerinti kivitelezésre a Vármegye napokon belül árverést tartott, amit Treitschek Farkas esztergomi kőműves mester nyert meg. Az építést 1832. július 30-án már meg is kezdték, és már szeptember 14-én a kész épületet a Vármegye átvette. A Vármegye az épületért pár hónappal később, 1833 januárjában összesen 474 forint 19 krajcárt fizetett. Ebből az ácsmunkák, amiket Gramling Ignác végzett, 250 forintot tettek ki. Az asztalos munkákat (nyílászárók, fegyver- és ruhaállványok) Bauchmann Mihály bajnai asztalos mester készítette.

Lelőhely: KEMÖL, Esztergom vármegye iratai 23/1832 (terv és költségvetés is)

2. A Sándor palota iskolává átépítésének terve 1832

Az esztergomi Sándor palotát a szlvaniczai Sándor család építtette megyeszékhelyi városi házuknak a 18. században. Mai formáját az 1770-es években nyerte el, 1778-tól a palota földszintjén vendégfogadó működött. Az 1800-as évek kezdetén gróf Sándor Vince a budai várban építtetett palotát (ma a köztársasági elnöki palota), ekkor az esztergomi házat eladta a Jenék (Jenik) családnak. 1832 év elején a tulajdonos özvegy Jenék Jánosné a házat eladását tervezte.

Esztergom város iskola ügye ekkor már súlyos gondokkal küzdött, részben tanító hiánnyal, másrészt – és ez volt a súlyosabb gond – megfelelő iskolaépület hiányával. A Duna utcában (ma Deák Ferenc utca), a Városháza mellett lévő kétosztályos nemzeti fiú főiskola (a főiskola elnevezés a városi iskolákat illette meg) épületében lévő tanteremben volt, hogy kétszáz gyermeknél is több volt egyszerre beírva, de nem volt sokkal jobb a helyzet a kicsit lejjebb, a plébánia templom mellett lévő leányiskolában sem.

A város Gazdasági Bizottságának 1832. május eleji ülésén Niedermann András azzal a javaslattal állt elő, hogy a város vegye meg az eladásra kínált Sándor palotát. Javaslata szerint az épület alkalmas nem csak a nemzeti iskola, de egy mesteriskola (itt feltehetően a vasárnapi rajziskolára gondolhatott, amit a városoknak 1806-óta kötelességük volt működtetni egyes iparos szakmát, mint kőfaragó, kőműves, lakatos, asztalos, esztergályos stb. tanuló inasok számára) befogadására is, emellett tanítói vagy városi tisztviselői lakások is elférnek benne.

A város egy Bizottságot állított fel a javaslat elbírálására. A Bizottság helyszíni szemlét tartott, amely befejezéséként a szemlén részt vett Feigler János városi építőmestert és Osztermayer Mátyás ács mestert megbízta a tervek és költségvetés készítésével két változatban. Az egyik változatban a házban csak tisztit lakások legyenek, a másikban az iskolák és a tanítói lakások. A tervek és a költségvetések augusztus elejére készültek el azokat döntésre a Bizottság a tanácsülés elé terjesztette

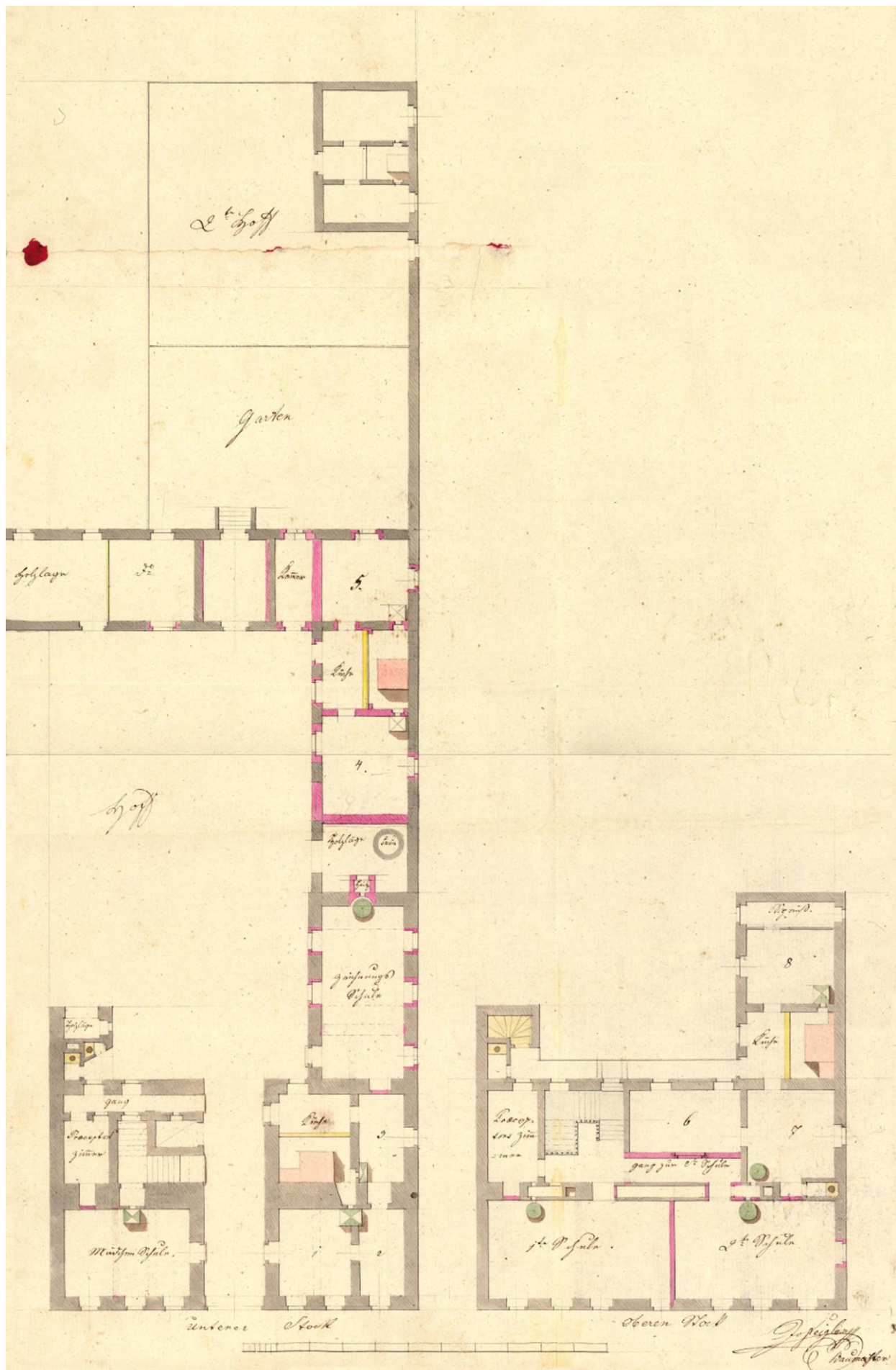
Az előterjesztés csak az iskolának történt hasznosítást ajánlotta elfogadásra. Feigler János terve szerint a jóval nagyobb alapterületű földszinten lett volna a leányiskola két osztályának közös tanterme, a tanító lakása, a rajziskola terme, és a „*rajz iskola mester*” lakása, az emeleten pedig a fiúiskola két osztályterme és még egy tanítói lakás. Az átépítés költségei az összeállított jegyzék szerint (a rajzmesteri lakás és az ács munkák nélkül) 348 forint 51 krajcárt tett ki.

A tanácsülés az előterjesztést megvitatta. A tanácsülés tagjai közül többen nem támogatták a ház megvásárlását és átalakítását, ezért a tanácsülés úgy döntött, hogy a ház megvásárlása nem időszerű. Viszont az iskolák helyzetének megoldására egy új iskolaépület felépítésének megvizsgálására létrehozott egy másik bizottságot, az többszöri helyszíni szemle után újabb terveket készíttetett (ezek nem kerültek elő, de feltehetően ezek is Feigler János munkái voltak). Aztán az iskolaügy ezzel az iskolaügy megoldás szép lassan elhalt, az 1839-es nagy árvíz után pedig az iskolánál fontosabb dolgok s votak a város életében.

Feigler János hosszú munkássága az 1840-es évektől kezdve még jó pár meg nem valósult esztergomi iskolaépítés terveit készítette el. Egyetlen megvalósult iskolaépítése a ma is álló, az egykori Reáltanoda épülete volt.

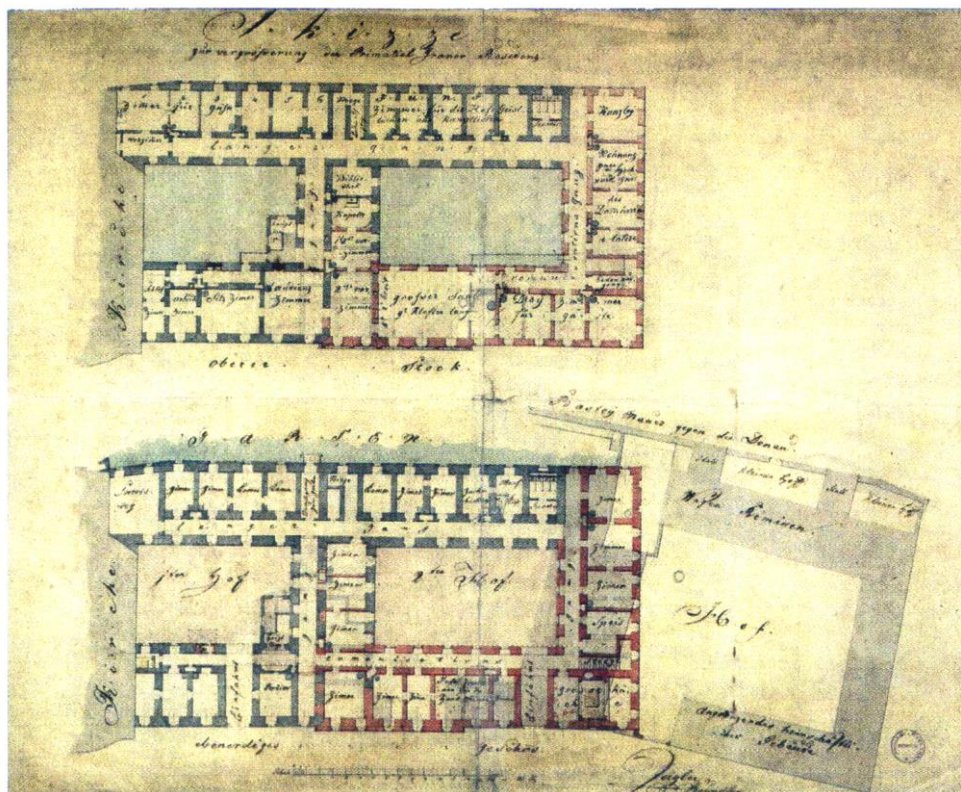
A Sándor palota iskolává történő átépítésének terveit és az ahhoz tartozó városi iratokat Iván László levéltáros találta meg és tette közzé 2019-ben. Köszönjük, hogy hozzájárult kutatási eredményeinek felhasználásához.

Lelőhely: MNL KEML IV-1001.g. 1832.2.50. sz., (tervrajz és költségvetés mellékelve).

A Sándor palota iskolává átépítésének terve

3. Esztergom, Prímási palota 1841-47

10. kép. NAGYSZABÁSÚ ELKÉPZELÉS A PALOTA KIBŐVÍTÉSÉRE

Kopácsy hercegprímás alatt, 1841-ben az érseki székhely további bővítése vált szükségessé. Két terv készült, mindkettő az épület meghosszabbításának elvére épült. Az egyikben Feigler János aláírása szerepel, a másik névtelen, de stílus jegyek alapján Hild Józsefnek tulajdonítható. Azonban a nagyszabású elképzeléseket tartalmazó tervek egyike sem valósult meg. Pár év elteltével egy szerényebb átépítésre szintén 2 terv született, ezek egyikét szintén Feigler János készítette. Végül az 1845-47 közötti, az eredeti szándéknál szerényebb méretű átépítés során elkészült az új, elegáns lépcsőház és az emeleti termek sora.

A prímási palota mai formáját Lippert József tervei alapján 1880-82 között kapta meg. Lippert a terveinél az alaprajz tekintetében egyes elemeket felhasznált Feigler János terveiből.

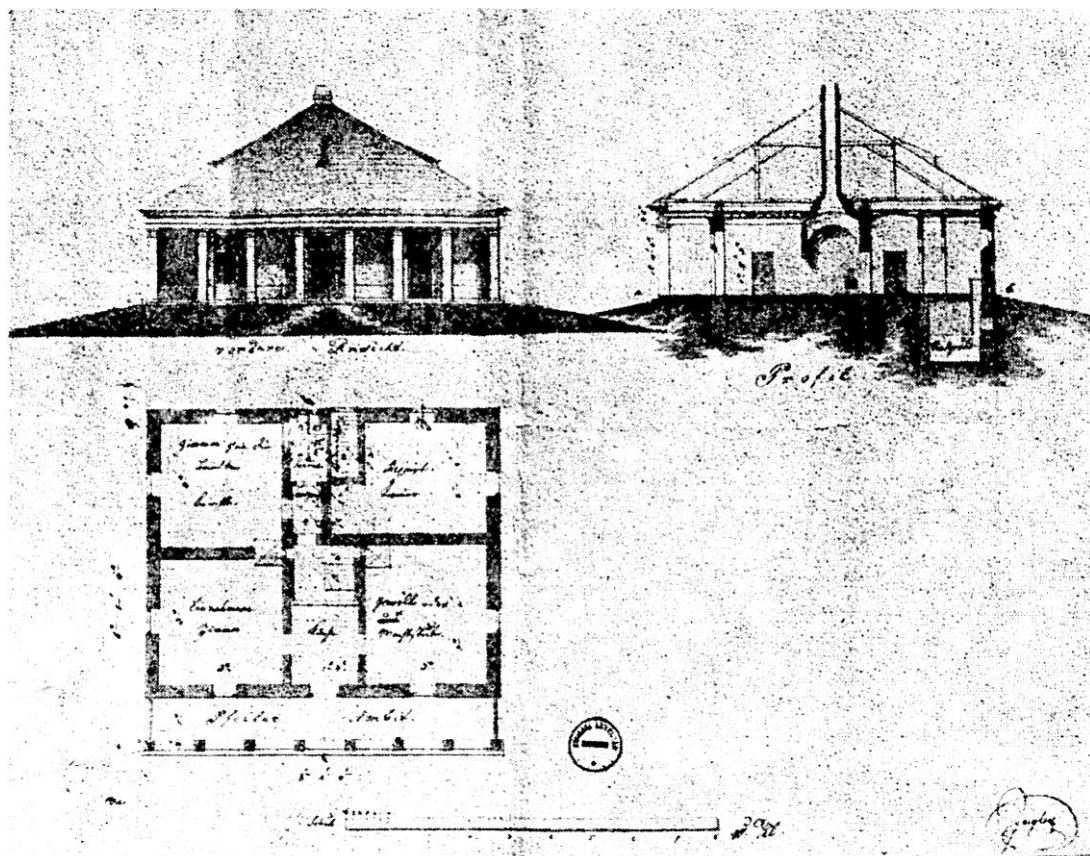
Műemléki törzsszám 2304

Lelőhely: Prímási Levéltár, Esztergom, Tervrajzgyűjtemény 336, 337, 338, 339, 350

Irodalom: Istvánffy Miklós kutatási eredményei /In: A prímási palota története - Strigonium Antiquum VII. (Szerk. Hegedűs András) 2008./

4. Esztergom, Vámház 1842

II. Endre király 1215-ben adományozta az esztergomi Érsekségnek az Esztergom és Kakat (Párkány korábbi neve) közötti dunai átkelés vámszedési és révjogát. A vámszedési jog már a török kiűzése utáni időben megszűnt, a révjogról a Mária Valéria híd megépítése érdekében mondott le az Érsekség 1895-ben. A révjog azt is jelentette, hogy az Érsekség a Dunán átkelőt is létesíthet és a révet az átkelésihez szükséges eszközökkel felszerelheti. Ezzel a jogával élve létesített repülőhidat az Érsekség 1762-ben. Az átkelést biztosító repülőhid a XIX. század elején már egyre kevésbé felelt meg az igényeknek. Egy korszerűbb hajóhid létesítésének gondolatát felgyorsította Komáromnál elkészült hajóhid híre, és az előkészületek az 1830-as években beindultak.

1840 januárjában Gramling Ignác uradalmi ácsmester nyújtotta be a hajóhíd tervét és költségvetését. 1842 márciusára az ácsok elkészültek munkájukkal, már csak a híd kiszolgáló személyzetének alkalmazása és az esztergomi partra tervezett vámház felépítése volt hátra. A vámházat Feigler János tervezte. A négyzet alakú, előreugró fedele alatt tornácos épületben 4 nagyobb helység volt. A vámház mellett egy raktárszín is épült anyagok és szerszámok raktározására, valamint egy kisebb épület a távolabbról jött személyzet szálláshelyeként. Ezzel egy időben új helyre került a repülőhíd hídfőjénél lévő Nepomuki Szent János szobor, amelyet még a XVIII. században Sartory József pozsonyi szobrász készített.

A vámházat a Mária Valéria híd építésekor bontották el.

Lelőhely: Prímási Levéltár, Esztergom, Tervrajzgyűjtemény

Irodalom: Prokop Gyula Az esztergomi Duna-híd (In Építés-Építészettudomány, 1982.1-2. sz.)

5. Esztergom, Plébánia templom tornyának átépítési tervei, 1844-47

Már 1831-ben felmerült a plébánia templom tornyának ügye, amely egyrészt alapos javításra, festésre szorult, illetve fedele megsérült. Akkor Feigler Ferenc felújítási javaslatát elhalasztották. Az 1840-es évek elején a kérdés újra előkerült, amiben a toronyfedél állapota mellett bizonyára az is közrejátszott, hogy a közeli ferences Szent Anna templom tornya az előző években Packh János tervei szerint új toronysisakot kapott. A Város Gramling Ignác ácsmesterrel készített terveket a plébánia templomtornya fedelének átépítésére. A Város a terveket jóváhagyta, és 1844 januárjában szerződést kötött a megvalósításra a munkát végző mesteremberekkel (volt közöttük aranyozó is), és a szükséges anyagok egy részét is beszerezte. Gramling terve elveszett, így csak feltételezzük, részben Gramling ácsmesteri minőségéből, másrészt a felfogadott mesteremberekből, hogy egy jelentős méretű, ácsolt szerkezetű toronysisakot tervezett, a korábbi dísztelen, cserépszindellyel rakott sátozott helyett. Ám Gramling 1844 februárjában váratlanul meghalt. A munka folytatását a Város Feigler Jánosra bízta. A jelek szerint az elfogadott tervek megismerése után Feigler Jánosban kétségek merülhettek fel, hogy a torony elbírja-e az új, a réginél bizonyára nehezebb

fedele. Ezért Feigler János nem vállalta a Gramling terv szerinti építést, hanem új tervet készített a toronytető cseréjére, amely szerinte nem csak biztonságosabb, de gazdaságosabban is volt. Amikor minderről beszámolt a gazdasági tanácsülésen, ellenérvként felmerültek a megkötött szerződések, a már beszerzett anyagok, de az is, hogy Gramling özvegyével még nem egyeztek meg Gramling terveinek felhasználása, illetve az ácsmunkák ügyében. Mindenesetre Feigler János érvelése figyelemre méltó lehetett, mert a Város Hartmann Ignác polgármester vezetésével bizottságot rendelt ki annak vizsgálatára, folytassák tovább a munkát Gramling tervei szerint, vagy Feigler János új tervei szerint történjen a templomtorony tetejének cseréje.

Pár héttel később a kijelölt bizottság beszámolt az eredményről, amit az ülésen megjelenő Feigler János szóban is megerősített. A polgármester elmondta, hogy Feigler János terve a tornyot magasabbra átépítené, ám annak idején az alapok nem ilyen súlyra lettek méretezve, és egy esetleges földrengéskor a ledülő torony nagy kárt okozna a templomban. Feigler János az ülés résztvevőivel ismertette, hogy az állékonysági gondok valósak, ezért terve tartalmazza, hogy a templom padláson a tornyot két irányból téglával kitöltött boltívekkel megerősítené, és elhagyná a templom derekához tervezett őrszobát (ennek igénye bizonyára a tűzfigyelés szükségessége miatt merült fel). A gazdasági ülés végül úgy döntött, hogy Gramling terveit elvetik, és egy későbbi időpontban majd Feigler Jánost kéri fel újabb tervek készítésére.

A templomtorony ügye legközelebb 1846-ban kerül elő, amikor Hartmann polgármester beszámolt arról, hogy Hild építész úrtól kért szakvéleményt a templom tornyának terhelhetőségéről. Hild a *„plébános és segédje jelenlétében oda nyilatkozott, hogy ő egy egyszerű rézzel fődött fa tornyot tanácsol (azt biztosan elbírja).”* A tanácsülés nem volt elégedett Hild javaslatával (vagy a rézborítás lett volna túl drága, vagy díszesebb megoldásra gondoltak), és felvetették, hogy *„Buda városában a tornyok öntött vastáblákkal szándékoltnak fedeztetni”*. Ennek megvizsgálására újabb bizottságot rendeltek ki.

Ennek a vizsgálatnak az eredményét ugyan nem találni, de 1847-ben Feigler János bemutatja Városnak a torony átépítésére 3 változatban elkészített tervét.

Sajnos, a tervek hiányában nem ismerjük, hogy a három változat miben különbözött egymástól. A jegyzőkönyv megfogalmazásából, amely szerint a városatyák *„a harmadik minta szerint kőfalbul teendő építtetést”* választották, arra következtetünk, hogy a tervek között lehetett kőfal építését nem igénylő, valószínűleg bonyolult ácsmunkát jelentő toronysisakos változat is. Ugyanebből következtetünk arra is, hogy a terv *„melly mind díszére, mind állandóságára nézve jónak találtatván”* a torony magasságát megemelte, és annak lezárását is kőlapokból, díszítő elemek felhasználásával írta elő. Az érseki főegyházmegye hozzájárult, hogy a templom pénztárában lévő 3700 forintot a torony átépítéséhez felhasználják. Az első költségvetések még 6000 forint feletti összegről szóltak, ám a további tárgyalások során (bizonyára egyes részletek változtatásával vagy elhagyásával, illetve a Város építőanyag biztosítása következtében) végül Feigler János 4100 forintos szerződést kötött a plébániával. A szerződés ezért az összegért nem csak a torony átépítését, hanem a templom teljes külső javítását, a cinterem vakolását, ajtóinak teljes cseréjét, a kertfalak újrakészítését és *„mindnyája falaknak valamely színezett mészkeverékkeli bemeszelését”* megköveteli, de külön költséget biztosít a cinterem két új ajtajára. A szerződéses összegből még a város által adandó mész árát, 172 forintot is levontak. Malina János, a város számvevője azonban a szerződést *„egyet nem értéssel”* írta alá. Hiányolta a torony statikai tervének hatósági záradékolását (Hild nem adta írásba előző évi szakvéleményét, ezért Feigler János a szerződésben vállalta egy új szakvélemény beszerzését), hiányolta a kőtya-vetyét, és végül annak adott hangot, hogy a plébánia pénztára ezzel kiürül, és a jövőben a plébánia éves fenntartását a polgárok adójából kell fizetni. A következő gazdasági ülésen megjelent városatyák között minderről nagy vita volt.

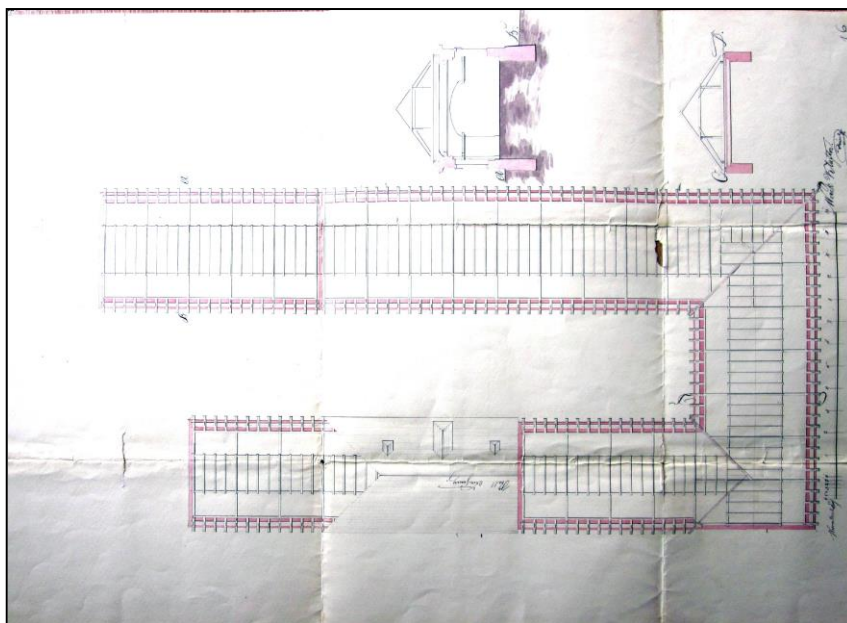
A Város, mint a plébánia kegyura, végül is a szerződés jóváhagyását a részletes statikai vizsgálatok elvégzése utánra halasztotta. Nem sokkal később Feigler János kéri, hogy a többszöri tervezésért 50 forintot, a megkötött szerződés alapján beszerzett kövekért és kőfaragó munkáért 235 forintot kapjon. A kiküldött bizottság beszerezte a szakvéleményt. Ám a gazdasági tanácsülés a kiküldöttek jelentésének megismerése nélkül úgy határozott, hogy a

templom tornyának átépítése pénzhiány miatt hosszú évekig szóba se kerülhet. Feigler János ügyének és az eddigi költségek rendezését sorsát a polgármesterre bízzák. Feigler János az év végén kapott 130 forintot, a toronytetőt pedig az ácsok és cserepesek kijavították, a rajta lévő keresztet kiegyenesítették (amint azt tették 1830-ban is!).

Lelőhely: Esztergom Sz. Kir. Város Tanácsuléseinek jegyzőkönyvei **1843/443**, 110, 1789, **1844/217**, 592, 738, **1846/1288**, **1847/1082**, 1348, 1521, 1522, 2034, 2106, 2251, 2814 sz. határozat és 843.1.72, 844.1.48, 846.1.47, 847.2.27 (szerződés) sz. iratok

6. Esztergom, elemi iskola tervek 1841-48

Esztergom városa 1841-ben Helischer József tanácsos javaslatára ismét foglalkozott egy új iskolaépület építésével. Javaslatában vagy a Városháza melletti „nemzeti iskola” helyét, vagy a Ferencesek kertjének a Buda utcai oldalát javasolta, ez utóbbira „ábrát” is bemutatott. A város nagy vita után a Városháza mellé építendő új iskola mellett döntött, és elrendelte, hogy annak terveit is el kell készíttetni. A Város nem sokkal később értesült, hogy Kopácsy primás tanítóképző felállítását tervezi. Megkeresték Kopácsyt azzal a javaslattal, hogy a tanítóképző kerüljön ebbe a felépítendő új iskolaépületbe. Ám Kopácsy ez elől udvariasan kitért, mondván, ő azonnal felállítja a tanítóképzőt, erre alkalmas épületet már talált, a Városnak pedig még tervei sincsenek. A Város rendelkezett, minél előbb készüljenek el a tervek. Az iskolaépítés ügye elaludt. Ám biztos, hogy Feigler Jánossal készítették el az új iskola terveit, mert sürgetésére 1843-ban a terveket kifizették neki.

Az 1845-ben megjelent „Magyarország elemi tanodáinak szabályai” című rendelet lépésre kényszerítette a Várost az iskola ügyben. Az új szemléletű, a korábbinál több ismeretet adó alapfokú képzés nagyobb iskolai helyigénnyel is járt. A Város lakosságának növekedésével a Városháza közelében lévő Deák Ferenc utcai iskola épülete már egyébként is kicsinek bizonyult, és emiatt elsősorban a külső városrészekben lakó, szegényebb sorsú gyermekek egy része kiszorult az iskolából. A Város - felhagyva a Városháza mellé építendő új iskola tervével - megvette a Buda utcában lévő Fehér Bárány vendéglőt Zimmermann Ferenctől (a mai Kossuth Lajos utca 38. helyén állt), azzal a céllal, hogy az épületet iskolának építi át.

Az átépítés terveit Feigler János készítette. Az 500 tanulóra méretezett iskolaépületbe 5 tantermet tervezett, ebből kettő a lányok tanterme volt. Ezekben a tantermekben felül egy-egy 50 tanuló befogadására alkalmas rajz- és énekoktatásra szolgáló kisebb termet is tervezett. Az iskolaépületben még helyet kapott egy kisebb kápolna, és 2 tanítói lakás, az iskolamester és a

rajztanár számára. A tervezés során figyelemmel volt egy esetleges későbbi emeletráépítésre és a tanítói lakás tanteremmé alakíthatóságára is. A tervek mellé költségvetést is készített.

A Város tanácsulése ugyan egy új iskola létesítésének tervét elfogadta, ám viharos vita alakult ki, hogy az hol legyen: a Fehér Bárányban, vagy máshol egy új épületben. A vita hevében Hartmann Ignác polgármester is lemondott. Végül az iskola építés ügyét, közte a Fehér Bárány átépítését is a tanácsulás elhalasztotta. Új iskola építése helyett a városi kórház használaton kívüli részeit alakították át kiegészítő iskolává a külvárosokban lakó gyermekek számára. 1847-től a Fehér Bárány épületében működött a kézműves inasok részére megalakult vasárnapi iskola. Az új iskola építése azonban nem került le végleg a napirendről, ehhez 1847-ben már a téglákat is megvették, és az iskola-alapítvány tőkéje is 16 ezer forintra nőtt. 1848 januárjában a Helytartótanácsból visszakérték a jóváhagyásra felküldött terveket, hogy az építkezést megkezdhesék. Az 1848-as események miatt az építés megkezdése elmarad, majd évvégén azzal zárják le az ügyet, hogy a kultuszminisztérium által kilátásba helyezett több új iskolára való tekintettel majd később építenek új iskola épületet a Városházával szárnyához. Feigler János még 1851-ben is sürgeti, hogy a 160 forint tervezési díjat végre fizessék ki neki.

Az iskola-épület tervei közül a Poósch József ácsmester készített tetőszerkezeti tervlap (ebből következtetni lehet az épület nagyságára), és a Feigler János által összeállított 15 oldalas költségelés (végösszege 20947 forint 41 krajcár) került elő.

Lelőhely: Esztergom Sz. Kir. Város Tanácsuléseinek jegyzőkönyvei **1841**/1663, 2487, **1842**/175, 255, **1843**/2582, **1845**/950, 1285, **1847**/696, 918, 990, 995, 1215, 1245 és **1848**/224 sz. határozatok, 847.1.27, 847.1.111, 847.1.126 847.1.127, 847.1.142, 847.1.156 és 848.2.300 (benne az épület ácsmunka terve) számú iratok

Irodalom: Németh András Esztergom szabad királyi város reformkori népoktatása Esztergom Évlapjai 1988.

7. Esztergom-Víziváros, Ferences rendház és templom 1847-50

A ferences templom a nyugati oldalához csatlakozó, zárt sorú beépítésben álló, négy szárnyával belső udvart körülfogó, egyemeletes, a déli szárnyán kétemeletes, nyeregtetős rendházat Kukländer Ferenc városparancsnok és felesége anyagi támogatásával kezdték építeni. 1727-re elkészült a Kis-Duna felé eső rész, de a templom és kolostor teljes felépítése 1750-ig elhúzódott. A ferences rend 1786-os feloszlásától a katonaság használta nevelőintézetnek. 1820 után a Vallásalaptól Rudnay Sándor érsek megvásárolta. Rudnay a templom épületébe átszállíttatta Nagyszombatból az Érsekség könyvtárát és levéltárát, a kolostorban pedig presbitériumot létesített.

Kopácsy prímás bővíteni akarta az épületet, amellyel Feigler Jánost bízta meg. A bővítés a templomtól kiinduló új, nagy ablaknyílású, egyemeletes szárnyépület építését jelentette az utca vonalában, a kolostor korábbi udvarának területén. A tervezett épület klasszicista homlokzat kiképzése indokolta a templom homlokzatának és tornyának klasszicista átépítését is. Amikor Kopácsy 1847 szeptemberében meghalt, az építkezés félbeszakadt. Scitovszky prímási kinevezése után az építkezés azonnal folytatódhatott és 1850-ben el is készült, ami arra utal, hogy előrehaladott készültségi fokban maradt félben. Scitovszky még 1849-ben a presbitériumot megszüntette, és 1850-ben Nagyszombatból az egyházmegye szemináriumát az új szárnyal kibővült egykori ferences kolostorba áthelyezte.

1865-ben a szeminárium átköltözött az elkészült új épületébe, a ferences kolostort pedig lányiskola működtetésére a Szatmári Irgalmas nővérek kapták meg.

Műemléki törzsszám 2293

Lelőhely: Prímási Levéltár, Esztergom, Aedilia. Qu. szignált, dátum nélküli tervek

Irodalom: Pálinkás László: Esztergom XVIII. századi művészeti emlékei, Budapest, 1937.

Prokopp Gyula Az esztergomi Víziváros /In: Művészettörténeti Értesítő 1979/4. szám/

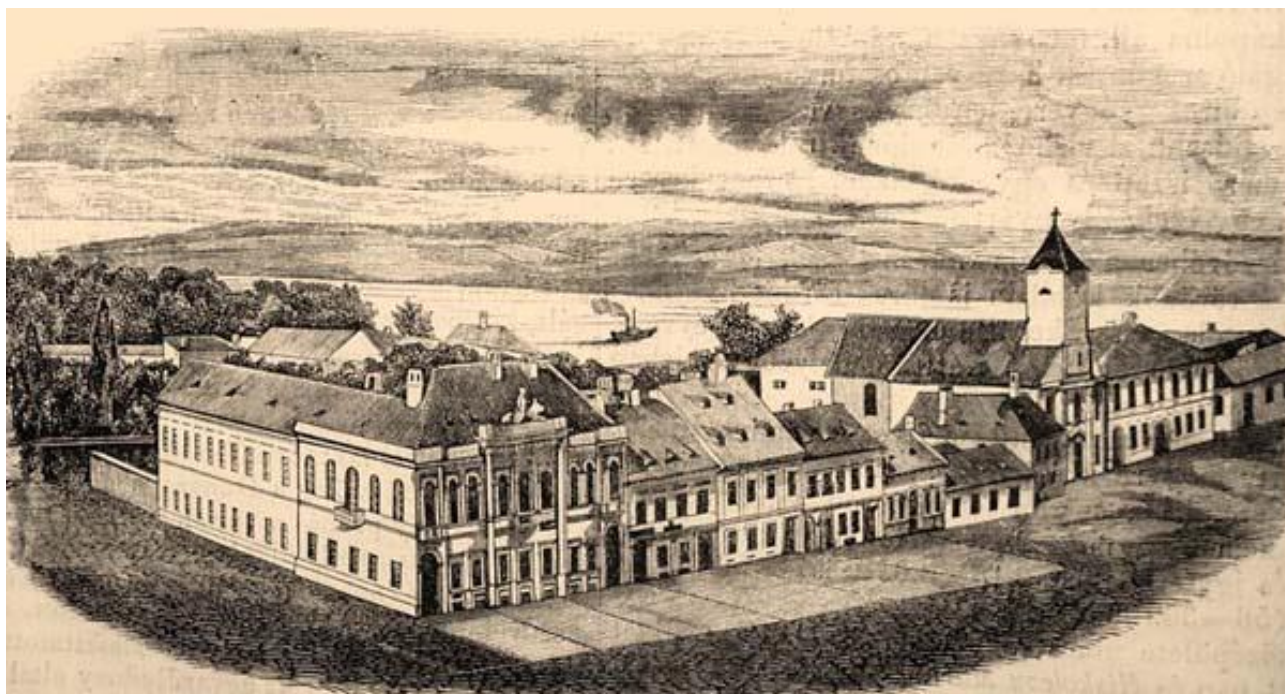
8. Esztergom, Bibliotéka - Főegyházmegyei Könyvtár 1847-1853

1829-ben Rudnay prímás a Víziváros korábbi Séta-terét házhelyekre osztotta fel. A saroktelket Beimel József nyomdász kapta meg, aki 1846-ig nem kezdett bele a felvállalt építkezésbe. Ezért Kopácsy József érsek visszavette a telket, és arra a Főegyházmegye 1847 tavaszán emeletes lakóházat kezdett építtetni. Az épület tervezőjének neve nem ismert, a terve nincs meg. Az építkezést az érsekség saját maga végeztette, a kivitelező építőmester Feigler János volt, a tetőszerkezetet Poósch József uradalmi ácsmester készítette. Kopácsy bekövetkezett halála után, 1847. október-novemberében a Királyi Kamara utasítására az építkezést leállították. Az ekkor keletkezett iratokhoz csatoltak egy 1847. október 28. keltezésű költségvetést, és két, dátum és név nélküli tervlapot, az elkészült földszinti és emeleti alaprajzzal és a tetőszerkezet rajzával. Az új hercegprímás, Scitovszky János a befejezetlen épületnek új szerepet szánt. 1852 tavaszán a telket és a rajta lévő félig kész épületet átadta a Főkáptalannak azzal, hogy azt úgy fejezzék be, hogy az alkalmas legyen egy jövőendőbeli Főegyházmegyei könyvtár épületének. Az építési munkák 1853 nyarán már elkészültek, a belső szakipari munka, a berendezés elkészítése és a könyvtár átköltöztetése a vízivárosi Ferences templomból 1854-ben fejeződött be.

A múlt század közepéig az építészetileg jelentős Bibliotékával az építészettörténet nem foglalkozott különösebben. Rados Jenő Hild munkásságát feldolgozó alapvető könyvében rámutatott, hogy írásos bizonyítékok ugyan nincsenek, de bizonyos elemek stílus azonosságára, valamint Hild esztergomi működésére és kapcsolataira alapozva az épületet Hild József művének tekinthető. Rados Jenő azonban nem ismerte az Bibliotéka építéstörténetét, és valószínűleg Feigler János prímási építész esztergomi működését sem. Mindezek részletesen Prokopp Gyula kutatásai nyomán váltak ismertté, aki tanulmányában egy dokumentumot is közölt, amelyből Hild tervezői-építői szerepét igazoltnak látta.

A mai hivatalos álláspont szerint, amely a műemléki védetség szövegében is megjelenik, az épületet Hild József tervezte és Feigler János építette.

Úgy gondoljuk, a Bibliotéka épületének befejezésénél két dolgot külön kell mérlegelni. Az egyik az építés. Az épületről tudjuk, hogy a továbbépítés előtt több mint félkész állapotban volt. Úgy gondoljuk, az nem lehet vita kérdése, hogy egy ilyen félkész épület befejezése egy új kivitelező számára nem kívánatos feladat, már csak a később esetleg jelentkező hibák nehezen tisztázható felelőssége miatt sem. Prokopp Gyula mutatta be az esztergomi Baróti ház példáján, hogy Hild egy hasonló esetben elzárkózott egy ilyen félkész munka átvételétől és befejezésétől. Hildnek amúgy Esztergomban nem is volt saját kivitelező részlege, tehát mindenképpen magát az építést egy megfelelő szabad kapacitással rendelkező, és gyakorlati okokból feltétlenül helyi építőmesterrel kellett megépíttetni. Ismerve Esztergom adottságait, az épületet befejező Főkáptalannak csak két lehetősége volt: az építtető vagy megkéri a Prímási uradalmat, hogy folytassa az építkezést házilag, ami viszont korábban is Feigler János és Poósch János közreműködésével történt (ami jelentheti azt is, hogy az ő emberei is dolgoztak az építkezésen), vagy egy másik helybeli építő mestert bízna meg. De a feladatra alkalmas helyi építőmester azokban az években csak Feigler János volt. Akár az előbbi, akár az utóbbi változatban történt a továbbépítés, azt mindenképpen Feigler János végezte. Ez azt is jelentette, hogy az építőmester váltásból fakadható későbbi kellemetlenségek nem jelentkeztek.

A befejezés megkezdése előtt készült leírásból tudjuk, hogy „*már az épület első és legfőbb részének falai annyira fölemelvék, hogy arra a födélszéket, amely már szinte kész, rá lehet tenni.*” Ugyanakkor készítette el Feigler János a befejező munkák költségvetését is, amelyből kiderül, hogy a hiányzó összeg csak a hátsó rész felépítéséhez szükséges. Ha az 1847-ből származó terveket összevetjük a megvalósult épülettel, látható, hogy csak az épület hátsó szárnyának végénél vannak kisebb változtatások: a földszint leghátsó traktusaiba eredetileg tervezett lépcsőház, a mellette lévő kocsiszín és istálló helyére szobák, föléjük pedig emelet került, a lépcsőház pedig csigalépcsőként a meghosszabbított folyosó végén van. Ezzel a komolyabb áttervezési feladatot nem igénylő változtatással a földszint és az emelet azonos hosszúságú lett. A főhomlokzat és a hátsó szárny tagolási ritmusa nem változott, a főhomlokzaton a háromtengelyes középrizalit már az 1847-es terven is szerepel. A homlokzat-díszítés esetleges változtatása az eredeti homlokzati rajz hiányában nem eldönthető.

Biztosra vesszük, hogy a nem jelentős áttervezést Feigler János készítette. Ez következik abból, hogy ő készítette a befejezési munkák költségvetését, márpedig a terv és a hozzátartozó költségvetés készítőjének azonosnak kellett lenni, mivel a költségvetést már akkor is a terv részének tekintették.

A Prokopp Gyula által közölt Hild Józsefre vonatkozó dokumentum szerint 1853 őszén az esztergomi Főkáptalan 100 forintot utalt ki Hild Józsefnek a Bibliotéka építésének vezetéséért. Prokopp Gyula a dokumentumot közvetett bizonyítéknak tekintette arra, hogy az épületet már 1847-ben is Hild tervezte. Érvelésében kizárta tervezőként az egyetlen másik szoba jöhető tervezőt, Feigler Jánost, aki 1847-ben az épület kivitelezését primási építőmesterként (és vállalkozóként?) végezte. Prokopp érvelésének alapgondolata, hogy Hild nem vállalt volna szerepet egy olyan épületnél, amit nem ő tervezett, és erre példát is hoz fel.

Mi viszont tudunk példát Prokopp az állításának az ellenkezőjére is, nem is egyet, mégpedig pont a Feigler családon belül. Hild József 1842-ben elvállalta a pozsonyi trinitárius kolostor megyeházzá történő átépítésének tervfelülvizsgálatát. A tervet Feigler János Pozsonyban élő nagybátyja, az idősebb Feigler Ignác készítette, az átépítést pedig Hild észrevételeinek (ha voltak) ismeretében el is végezte. Hild 1846-ban Feigler János plébánia templom-torony tervét is felülvizsgálta. Ezeknek a példáknak az ismeretében Prokopp álláspontja megkérdőjelezhető, vagyis a Káptalan nyugtája nem tekinthető kétségtelen bizonyítéknak arra, hogy az 1847-ben megkezdett épület terveit Hild készítette.

Feigler János más jelentős tervezői megbízásokat is kapott az Érsekségtől, utalunk a már ismertetett Ferences kolostor és templom átépítésére, vagy a primási palota átépítéséhez készített terveire, sőt 1837-ből egy Bazilika tervlapot is ismerünk tőle. Miért ne bízta volna rá az Érsekség 1847-ben egy nagyobb lakóépület tervezését is? Abban is biztosak vagyunk, hogy a Bazilika építése mellett rengeteg egyéb megbízással elhalmozott Hildnek ez a tervezés nem volt létkérdés.

Az a véleményünk, hogy a Főkáptalan, amikor átvette az épület befejezésének feladatait az Érsekségtől, Hildet ezeknek a feladatoknak egy általános felügyeletére kérte fel. A nyugtán szereplő „*építés vezetés*” kifejezés szerepel 1851-ben Esztergom városi tanácsülési jegyzőkönyvben is, ahol egy városi építkezés kapcsán „*építés vezetésére*” egy 3 tagból álló küldöttséget neveznek ki. Egyikük sem volt szakember, tehát csak valamilyen figyelemmel kíséresi feladatot láthattak el. Hild szakember volt, tehát tőle az általános figyelemmel kísérése mellett elvárható volt például a tervek átdolgozásának felülvizsgálata, vagy a homlokzat kialakításának véleményezése is. A felülvizsgálata kiterjedhetett a könyvtári célokra való megfelelésre, az ahhoz szükséges és az előrehaladott készültségi fok miatt egyáltalán lehetséges átalakítási javaslatokra, valamint az épület külső díszítésére is. Egy ilyen feladat elvégzése arányban állt a kifizetett 100 forinttal. Az építés folyamatos irányítására Hildnek tömördek egyéb munkája miatt ideje se lett volna, az építkezés vezetésének másféle értelmezése pedig 100 forintnál jóval nagyobb összeget jelentett volna. Amint erről már szó volt, végül csak az épület hátsó szárnyán történtek kisebb változtatások az eredeti tervhez képest. Az áttervezést és a hozzá tartozó költségvetést mindenesetre Feigler János készítette, és ha Hild azon változtatást javasolt, készséggel átvezette. Egyikőjük számára sem okozott gondot az együttműködés. Mint már említettük, volt már korábban is közös ügyük, amikor Hild 1846-ban Feigler János plébánia templom-torony tervét vizsgálta felül. Az építkezés menetének figyelemmel kísérése Hild számára nem jelenthetett külön terhet, hiszen a Bazilika építése miatt gyakran tartózkodott Esztergomban. Hild bevonása az épület befejezésébe, akár ebben a formában is, kétségtelenül kifejezhetette Scitovszky primás felé, hogy a Főkáptalan különös figyelmet fordított a Bibliotéka létrehozásával vállalt kötelezettségeire. Az sem kizárt, Hild ezt a feladatot csak Scitovszky primásra való tekintettel vállalta el.

Bármennyire is hisszük, ezek után sem állítjuk azt, hogy a Bibliotéka épületének végleges (homlokzati) terveit Feigler János készítette, és azt sem állítjuk, hogy azokat nem készíthette Hild József. Csak azt állítjuk, hogy lehetséges tervezőként egyik mellett sincsenek bizonyítékok, és legalább annyi érv (köztük Rados Jenő érveinek nagy része is) felsorolható Feigler János mellett, mint Hild mellett.

Műemléki törzsszám 2293

Irodalom: Horváth Alice Musis Patriis – Gratisque Posteris – Öt múlt századi könyvtár építéséről In Esztergom Évlapjai 1994/, Prokopp Gyula Újabb adatok Hild József esztergomi alkotásaihoz /In: Művészettörténeti Értesítő 1973/1. szám/, Rados Jenő Hild József életműve Budapest, 1958.

9. Esztergom, Fogarassy – Obermayer ház felmérése 1848

Feigler János már 1838-ban dolgozott a Fogarassy házon, amikor az árvíz okozta épületkárokat állította helyre. Úgy tűnik, valamiféle baráti kapcsolat fűzhette a Fogarassy családhoz, mert ahogy a városnak írta adóügyében *„a kárt minden jutalom nélkül, barátságból igazította”*.

1848-ban haláleset miatt a ház örökösödés tárgya lett. Feigler Jánost kérték fel a ház felmérési dokumentációjának elkészítésére és árbecslésére. A házat 1867-ben a Város megvette az örökösöktől Lehet, hogy már 1848-ban is volt ilyen szándéka, ezért ő mérette fel, de lehet, hogy az örökösök.

A Város fennmaradt iratai között nem sikerült felkutatni a felmérés iratait, amelyeket B. Wallon Emma említ írásában. Közlése szerint Feigler János szakvéleménye szerint a ház *„a királyi város egyik legszebb háza.”*

Műemléki törzsszám 2293

Lelőhely: Esztergom Sz. Kir. Város Tanácsuléseinek jegyzőkönyvei 1840/386.

Irodalom: B. Wallon Emma Az esztergomi Széchenyi tér Bp. 1963

10. Esztergom, Reáltanoda épülete 1853-54

A Feigler család hagyománya szerint a Reáltanoda épületét Feigler János tervezte és építette, amelynek homlokzattervezésénél már ott lehetett új meglátásaival a fiatal Feigler Gusztáv is. A legújabb kutatási eredmények a hagyományt igazolják.

Esztergom városa 1851-ben újra napirendre tűzte az 1840-es évek elejétől halogatott új iskola építését, amely legutóbb 1848-ban hiúsult meg. (lásd Feigler János korábbi iskolaépület tervezéseit). Fontos hangsúlyozni, hogy a már 10 éve megfogalmazott cél nem egy reál-iskola épületének megépítése volt, hanem egy olyan iskolaépület létrehozása, amely megoldja a több osztályos nemzeti (elemi) fiú és lányiskolák krónikus elhelyezési gondjait és nagyságánál alkalmas akár más iskoláknak (rajziskola, vasárnapi iskola) és óvodának is otthont nyújtani.

A Várost ugyanakkor szorította az is, hogy a megnövekedett hivatali feladatok és a postahivatal elhelyezése miatt új irodahelyiségekre volt szüksége, ráadásul az 1852-ben induló főgimnázium részére a Városházából helyiségeket kellett átadni. Ezért a Város részéről érthető az a törekvés, hogy a két feladatot, az iskolaépítést és a hivatalbővítést együtt oldja meg. Az 1848-ban hozott döntés szerint az új iskolaépület a Városháza balszárnya (más néven Duna utcai szárny, amelyben egyébként már ott volt ideiglenesen az elemi fiúiskola) és a Megyeháza közötti területre került volna. Ezután a Városházából kiköltözött fiúiskola helyét a hivatal bővítésére lehetett volna fordítani. A Város felügyelete azonban elvből ellenzett minden olyan megoldást, amelynél a tanítás és hivatalbővítés azonos épületbe kerül, vagy amelynél az építési költségek összemosódhatnak.

Jagasics Sándor megyefőnök királyi biztos 1851. január elején elrendelte, hogy a Város egy háromtagú Tanodai Küldöttséget állítson fel, és az dolgozza ki az iskolák ügyében teendő minden városi feladatot. A Küldöttség már február 28-án előterjesztette javaslatát, amelyben az iskolaépítésre javasolja *„mivel a Városháza bal szárnya hivatalok bővítésére elhatározottat, így az elemi négy osztályának a városháza bal szárnyán hely nem lehetvén”,* az új iskola épületét a Bárány korcsma helyén kell felépíteni. A Város felkérte Feigler János építőmestert és Mayer Antal ács mestert az összes szükséges terv sürgős elkészítésére. A Tanodai Küldöttség hat héttel később, 1851. április 10-én előterjesztette a Feigler János és Mayer Antal által *„az elemi, reál és rajziskolákat valamint a Városháza Duna utcára eső részének felépítéséről”* elkészített terveket és költségvetéseket. A tanácsülés az iskola terveit *„amelynek fő és díszes része az utcára nézzen”* jóváhagyta és annak felépíttetését teljes felhatalmazással a Küldöttségre bízta. Ugyanakkor a Városháza bővítésének ügyét függőben hagyta, annak terveit nem hagyta jóvá, mert időközben felmerült, hogy ott a postahivatalt helyezik el.

Pár nappal a döntés után Feigler János, aki a kőműves céhmester is volt, és akit a város ezekben az években szakértőként más ügyekben is foglalkoztatott, levélben kérte a tervezési díjak kifizetését, egyúttal felvetve, hogy még az 1848-ban készített oskolatervekért sem kapta meg 169 pengőforint járandóságát. A Város nem akart külön tervezési díjat fizetni sem a régebbi, sem az újonnan készült tervekért, ezért a kérelem ügyében a következő határozatot hozta *„... mivel az elemi tanodák építése elrendeltetett melynek építésével a folyamodót hiszi a város alku szerint megbízhatni, így mint építési vállalkozó a tett tervek munkálatát külön jutalmaztatni nem követelhetné ...”*

A jegyzőkönyvek tanúsága szerint 1851 júniusában eldőlt, hogy a Városháza balszárnyába tervezett postahivatal kerül a volt Bárány fogadóba. Ez viszont nem tette lehetővé, hogy ott iskola épüljön. Ezért a Város úgy döntött, hogy a Városháza bal szárnyában marad a fiúiskola, a Városháza elkészült terveit pedig úgy kell áttervezni, hogy a Városháza és a Megyeháza között egyemeletes épület legyen, benne a segédtanítói lak és az új osztálytermek. Ezt a változatot valószínűleg az összedőléshez közeledő iskolamesteri ház (amelyben a lányiskola tanterme és a segédtanítói lakások is voltak) akkor történt helyszíni szemlén tapasztaltak indokolták. Az új tervek elkészítését megelőző helyszíni szemlén részt vett Feigler János is.

Az elkövetkezendő hónapokban és 1852 első felében a Város energiáit és pénzügyi forrásait a bencés főgimnázium felállítása kötötte le. Az ezekre az ügyekre kirendelt Küldöttségben az építési szakértő Feigler János volt. Az új iskola építési ügyével a tanácsülések ebben az időszakban nem foglalkoztak, de az új épület terve a későbbi történések ismeretében elkészült.

1852. év utolsó hónapjainak tanácsülési jegyzőkönyvei megsemmisültek, így az akkor történtek csak rekonstruálhatók. Az új iskola építésének és a Városháza bővítésének ügyében ezekben a hónapokban új döntések születhettek. Ezek következtében az új hivatali helyiségeket a Városháza Duna utcai szárnyára egy második emelet építésével kellett megoldani, a mellé pedig ne egyemeletes, hanem kétemeletes iskola épüljön. Ezeket a döntéseket igazolja, hogy 1853 januárjában a tanácsülésen bemutatták a Városháza emeletráépítés tervét, és a kissé később Jagasics Sándorhoz beadott iskolaépítési engedélykérelemben pedig egy kétemeletes iskolaépület terve szerepelt. Bár 1853-ban nem említik a tervező nevét, magától értetődőnek vesszük, hogy ezeket az áttervezéseket is Feigler János és Mayer Antal készítette, már csak a részükre kilátásba helyezett építés reményében is. Nem részletezzük a köztes pár hétben történeteket (újabb áttervezések, költségvetések készítése, kölcsönök felvétele stb.) az építés engedélyének megkéréséig, azok részletesen fellelhetők a tanácsülési jegyzőkönyvekben. Magának az építkezésnek az engedélyezését Jagasics Sándor királyi biztoson (aki korábban az esztergomi Főkáptalan tisztségviselője volt, régóta Esztergomban élt és elévülhetetlen érdemeket szerzett a főgimnázium létrejötténél) keresztül 1853. április 10-én kérték meg.

Az emeletráépítést a Városházára Jagasics nem engedélyezte. Az iskolaépítés kérdésében illetékes Pesti Kerületi Tanodai Igazgatóság döntése Jagasics Sándoron keresztül május 3-án érkezett meg. A döntést a Város tanácsülési határozatba foglalta: *„Mely rendelet által a Nemes*

Tanács 185½, és 197sz. alatt hozott végzése melyben az elemi iskolák két emeletre elhatároltattak megsemmisítettén mi szerint az egyedül elemi iskolákra használható új épület csak egy emeletre lévő építtetése és elkészíttetése tisztán a Nzti (nemzeti) Iskolák alapítványából történhetik.” A döntések egyértelműen abból a megfontolásból születhettek, hogy a Városháza bővítése és az új iskola építése teljesen szétválasztott legyen. A döntésből és a beadott költségvetésekből arra lehet következtetni, a benyújtott terv – amely nem került elő – a városháza második emelete és a vele egybeépített iskolaépület második emelete is a város hivatali helyiségei céljára épült volna.

A Tanodai Főigazgatóság döntésével az utóbbi hónapok átervezései, tervei és költségvetés készítése feleslegessé váltak. Amikor május 27.-én a terven még kisebb változtatások születtek (a folyosók Strázsa-hegyi kővel való burkolását írták elő), a jegyzőkönyv már "az újonnan építésben lévő elemi iskolákról" beszél. Tehát az építkezés az elutasító döntés után egy-két héttel már elkezdődött. Mivel nehezen elképzelhető, hogy ilyen rövid idő alatt egy új egyemeletes épület terveit bárki elkészíthette, arra kell gondolnunk, hogy Feigler János vagy a korábbi egyemeletes épületének tervét dolgozta át a segédtanító lak elhagyásával, vagy a legutolsó tervéből egyszerűen elhagyta a második emeletet, nem változtatva a homlokzat kiosztását. Feigler János a homlokzat végső díszítésének átdolgozását az építkezés alatt is megtervezhette, amibe esetleg Gusztáv fia is becsúszhatott.

Az események gyorsaságából is arra engedünk következtetni, hogy még 1853 elején, a korábban kilátásba helyezett módon, a szokásos kótya-vetye mellőzésével, alku útján bízták meg Feigler Jánost az építéssel. Erre korábban az iskolaépítésre kirendelt bizottságot fel is hatalmazták. Az ismételten készülő költségvetések, az építőanyag korai megvásárlása mind a kivitelező építőmester korai meglétére utalnak. Június elején már javában dolgoztak az új épületen, amikor a Város döntött az alapkövünnepélyes elhelyezéséről. Az alapkövünnepélyes elhelyezését

nyilvános városi ünnepség keretében 1853. június 20-án volt, amelyre Jagasics Sándort is meghívták. Az ünnepségre a város összes iskolájának tanulóit is felsorakoztatták.

Az 1853. évi tanácsülések jegyzőkönyve számos alkalommal foglalkozik az iskolaépítés ügyével, ám ebben az évben sem a tervező, sem a kivitelező nevét nem említi. Az iskola építésével kapcsolatban egyszer fordul csak elő a kivitelezést végző építőmester neve, Feigler Jánosé, de akkor is csak közvetett módon.

1853. október 6-án Takács István polgármester helyszíni szemlét tartott az építkezésen a Császári-királyi Építészeti Igazgatóság képviselőivel. Másnap a Tanácsülésen beszámolt arról, hogy a földszinti lányiskola termének boltozatát rosszul rakták, és a nagyobb baj, a leszakadás megelőzése érdekében szükséges lenne megkérni Jagasics Sándor megyefőnököt, rendeljen el Feigler János építész költségére(!) szakértői szemlét. Javaslatát a tanácsülés elfogadta, és erről határozatot is hozott. Ez a jegyzőkönyvi határozat egyértelműsíti, hogy Feigler János tervezte és építette a Reáltanoda épületét, mivel az építési hibáért és annak következményeiért csak az építő vagy a tervező felel. A tervezőt külön nem említik, tehát a tervező és az építő azonos volt. Ha az nem Feigler János lett volna, miért kellett volna viselnie ennek a szemlének a költségeit?

Nem tudjuk, hogy a szakértői szemle megtörtént-e. Valószínűleg nem, mert az épület elkészülte, december 7. után a Város ismét javasolt szakértői szemlét, de ennek megtörténtéről se tudunk. Ha valóban volt boltozat-építési hiba, akkor azt bizonyára időközben kijavították.

A tanácsüléseken adott tájékoztatások szerint az építkezés rendkívül gyorsan haladt. Takács István főpolgármester szeptember és október elején is szakértői szemlét kért a Kerületi Építészeti Igazgatóságtól, mert véleménye szerint az egyik helyiség boltozata rosszul készült el. Októberre elkészült a tantermekben elhelyezendő 70 darab új pad is, 335 forintért. 1853. december 6-án az iskolaépítésre kiküldött bizottság bejelenti: *„az elemi iskola épület már tökéletesen elkészítve lévén annak megvizsgálata végett önagysága királyi biztos úr megkeresendő volna és a cs. kir. építészeti hivatal által teendő vizsgálat megkéretik.”* Mészáros József, akit a Város az építkezés felügyeletére fogadott fel, a munka teljes és pontos elkészülésére hivatkozva 1854. január elején jutalmat kért és kapott (10 pengő forintot) a Vároستól. Az épület homlokzatán a „GYERMEKEI NEVELÉSÉRE...” felirat került, 1854. január 19-én Scitovszky hercegprímás megtekinti az új iskolaépületet és elismeréssel szól róla.

Az elemi iskolai oktatás 1854 őszén kezdődött meg az új épületben. Az igazgató Kollár István plébános volt, akit a Kerületi Tanodai Hatóság 1852-ben nevezett ki Esztergom város valamennyi iskolájának igazgatójává.

A tanácsülési jegyzőkönyvek az építkezésre tett közzadakozást nem említene, de ettől még lehettek. A Tanodai Küldöttség javaslata volt, hogy az új iskolát a nemzeti iskola alapból lehessen építeni. A nemzeti iskola a városi elemi iskolák hivatalos elnevezése, ennek önállóan kezelt alapja volt, amelybe pl. a polgárjogért fizetendő taksa is került. A Tanodai Küldöttség már 1851-ben kidolgozta az alap felhasználhatóságnak érdekében teendő intézkedéseket is (kihelyezett pénzek visszakérése az alapítványba, illetve kölcsönök felvétele). A nemzeti iskola alapnak ugyanis lehetősége volt arra, hogy a saját felelősségére kölcsönt adjon, illetve Város jóállásával kölcsönt vegyen fel. A megyei hatóságok azért értettek egyet a Városnak az iskola alapból történő finanszírozásra vonatkozó kérelmével, mert így az iskolaépítés pénzügyi dolgai elkülönültek a rossz anyagi helyzetben lévő Város egyéb pénzügyeitől. Az iskola alapban már 1847-ben 17 ezer forint gyűlt össze, de mindez kevés volt. Esztergomi Takarékpénztár kölcsönt ajánlott fel az iskola alapnak, amely élt is ezzel a lehetőséggel. A tanácsülési jegyzőkönyv tanúsága szerint a Város felhívására több tucat esztergomi polgár is betette 50-100-200 forintját (kamatra!) a helyi Takarékpénztárba, amely azt kikölcsönözte a nemzeti iskola alapnak. De felvettek kölcsönt Tóth Imre kanonoktól is, 12 ezer forintot, a Bécsi Takarékpénztártól pedig 8 ezer forintot.

Az építkezés költségeinek összesítését 1854 nyarán terjesztették a Város Tanácsulása elé, amely azt hivatalos felülvizsgálatra átadta Jausz Károly városi mérnöknek. Sajnos, a költségösszesítés ügyirata elveszett, a tanácsülési jegyzőkönyvek pedig a felülvizsgálat

eredményével a továbbiakban nem foglalkoznak. A Vasárnapi Újság tudósítása a reáltanodai oktatás 1857. évi kezdetekor az építkezés költségeit 30 ezer forintban adta meg.

Az épület műemléki leírása - nem tudni, mire alapozva - a Reáltanoda tervezését Hild Józsefnek, a kivitelezést Prokopp Jánosnak tulajdonítja. Fenntartva azt a véleményünket, hogy a meglévő dokumentumok elégséges megbízhatósággal igazolják Feigler János szerepét a Reáltanoda építésénél, felsoroljuk azokat a megfontolásokat, amelyek egyaránt cáfolják Hild vagy Prokopp vélt szerepét.

Mindent figyelembe véve, különösen a többszörös áttervezést, elképzelhetetlen, hogy 1852 végén - 1853 elején, az ügy ennyire előrehaladott állapotában a Város új tervezőt kért volna fel. Nagyon valószínűtlen, hogy a Reáltanoda építésének bőségesen fennmaradt iratai között (amelyek cáfolják azt a véleményt is, hogy az épület engedély nélkül, titokban épült) pont olyan lényeges ügyek vagy azok következményei ne szerepelnének, mint egy új tervező felkérése, vagy a Feigler Jánosnak odaígért kivitelezés átadása másnak. Annak sincs nyoma, hogy Feigler János ennek következtében a korábbi tervezések kifizetését kéri, sürgeti (ahogy ezt más esetekben mindig megtette), vagy a tervezésért pénzt kapott volna. Ha lett is volna a Városnak ilyen felkérése, biztos, hogy Hild Feigler Jánossal való kapcsolata miatt azt nem vállalja el.

Kettőjük kapcsolata zárja ki azt is, hogy Hild Feigler János ellenében Prokopp Jánost kivitelezőnek ajánlotta volna. Nem ismert egyetlen bizonyíték sem arra, hogy Hild és Prokopp között ebben az időben kapcsolat lett volna. Prokopp nem volt az esztergomi kőműves céh tagja (aminek céhmestere akkor Feigler János volt), így a Város neki munkát nem is adhatott. Végül Prokoppnak egyéb elfoglaltságai mellett a munkára 1853-ban nem is lett volna ideje.

Műemléki törzsszám 2318

Lelőhely: Esztergom Sz. Kir. Város Tanácsuléseinek jegyzőkönyvei **1851/43, 82, 93, 103, 104, 111, 265, 356; 1852/202; 1853/70, 149, 150, 171, 197, 233, 252, 285, 336, 472, 507, 562, 657; 1854/7, 32, 332** sz. határozatok, 848.2.300, 851.1.7, 851.1.27, 851.1.101 iratok

Irodalom: Prokoppné dr. Tengli Marianna Esztergom – Belváros Műemléki séta Esztergom, 1992., Prokopp Mária Az esztergomi Reáltanoda épülete /In: Ars Hungarica 1994/I. szám/, Prokopp Mária Hild József fiatal építésztársa: Prokopp János /In Hild József emlékezete - tanulmányok az építész halálának 140. évfordulóján rendezett konferencia anyagából Budapest, 2008./, Rados Jenő Hild József életműve, Budapest, 1958. Vasárnapi Újság 1857 43. szám

11. Esztergom-Szenttamás, Zsinagóga 1858-59

A török kiűzése utáni időszakban a Szenttamáson letelepült zsidó közösség (sem a Szabad királyi Város, sem Víziváros nem fogadta be a zsidóságot) hitközsége egy egyszerű kis imaházát épített közvetlenül a Szent Tamás hegy meredek déli lábánál. A nem túl szerencsés helyválasztás következtében a hegyoldalról lezúduló víz, és időnkénti partszakadások az épületet állandóan rongálták, amely 1855-ben immár helyreállíthatatlanul megrogyant. A hitközség új zsinagóga építését határozta el, és több mint kétéves utána járással az ehhez szükséges engedélyeket is. beszerezte. Az új épület tervezésével és felépítésével Feigler Jánost bízták meg.

Az építés 1858. július 25-én kezdődött és 1859. július 20-án fejeződött be. Sajnos az építkezés során a hegyoldal megtámasztása és a magasabban fekvő környező területek vízelvezetése nem történt meg, feltehetően a Város és a hitközség elégtelen anyagi forrásai miatt. Az új imaház felavatásán, 1859. szeptember 20-án Meisel Benjamin Dohány utcai rabbi mondott ünnepi beszédet, az ünneplők között ott volt Jagasics Sándor császári megyefőnök is. A zsinagóga helyére 1888-ban egy ma is álló, új és nagyobb zsinagógát építettek.

Irodalom: Simon Anna Az esztergomi zsinagóga építéstörténete Építészfórum, 2009.

12. Pilismarót, Református templom 1862

A régi, korábbi pálos templomot 1818-1820 között klasszicista stílusban Feigler Ferenc építette át. (lásd Feigler Ferenc 13.)

1862-ben időszerűvé vált a templom felújítása, amit a pilismaróti gyülekezet a hívek számának gyarapodása miatt a templom bővítésével kötött össze. Elképzelésük szerint a templom boltozatos cintermét (a ravatalozásra szolgáló hely) megszüntetik, és ezzel megnövelik a belső teret.

A tervek elkészítésével Feigler Jánost bízták meg. A tervezés során végzett felmérések azonban megállapították, hogy a templom régebbi részének délkeleti falát, és a téglából épült szószéket is le kell bontani, a tetőszerkezet gerendáinak egy részét is ki kell cserélni. A kőműves- és ácsmunkára a szerződés eredetileg 1450 forintról szólt, de a javítás ennél jóval többbe került. Mindemellett a bontást, a fuvarokat, a napszámos munkát a hívek végezték. Május elejére elkészült a lebontás, ezt követően a kőművesek felrakták a falakat, az ácsok a gerendázatot, majd elkészült a tető és karzat. Az új szószék fából készült és 310 forintba került.

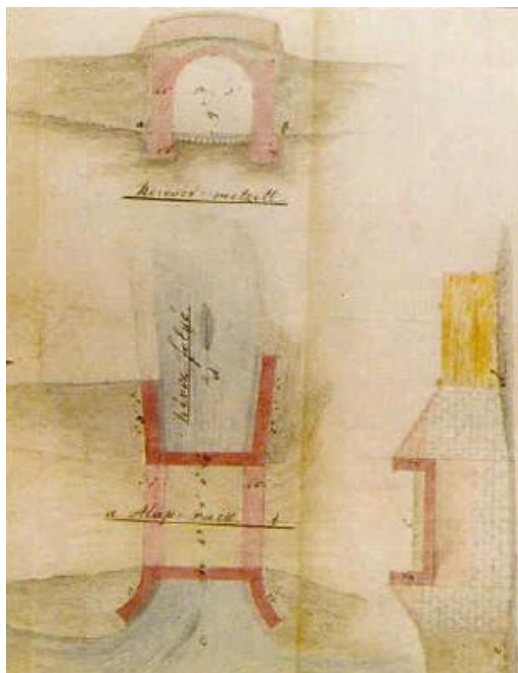
Október 19-én tartották a hálaünnepélyt, *„mely tarackdurrogással, harangzúgással kezdődött, és ünnepi istentisztelettel, úrvacsoraosztással folytatódott a nép buzgó imája és éneklése közepette. Ezt barátságos lakoma követte, ahol pohárköszöntőkkel kívántak egymásnak jókat a díszes vendégek. Az ünnepélyesség növelését a katolikusok is elősegítették azzal, hogy engedélyezték tarackjuk használatát, sőt az ünnepen többen is megjelentek a plébánossal együtt.”*

Műemléki törzsszám 2519

Irodalom: Lukácsné Varga Eszter Pilismarót története II. kötet Budapest, 2000.

13. Esztergom, Hévvíz-patak boltozott hídja 1863

A XVIII-XIX. században a gáttal felduzzasztott Hévvíz-tó (a mai Fürdő szálló körüli területen) keleti és nyugati végén is egy-egy vízimalmot hajtott a víz. A nyugati kifolyás végénél állt a Káptalan malma, amit a XVIII. század végén gróf Sándor Antal megvett, és mellette fedett fürdőmedencéket épített. A Hévvíz-patak a tó keleti szélére épített Hévvíz malom után kiömlő vizet vezette le a Kis-Dunába. Ebbe a patakba torkolt az a mély árok is, amely a Szent Tamás hegyről leömlő vizeket hozta, és amely felett a Fő-utcán a Krinolin híd volt. A Hévvíz-patak határ is volt a Szabad királyi város és Szenttamás között. A Hévíz-patak az után is megmaradt, hogy a Fürdő szálló építésekor a tavat feltöltötték és a mellette lévő mocsaras területet lecsapolták. A XIX. század második felében a patak mellett üködött a város állandó problémát jelentő vágóhídja.

Feigler János tervén téglából épített, 2 öl széles, szegmens boltozatos híd szerepel, a befolyási nyílásnál enyhén ferde, a másik oldalon, a Kis-Dunába torkolásnál aszimmetrikusan ívelt szárnyfalakkal, a híd hosszában kétoldali mellvéddel. A híd a terepszinthez képest jelentősen megemelt, ezért mindkét oldalon nagyobb háttöltés épült, amelyet a befolyási oldalon külön lábtöltéssel megerősítettek. A költségvetés kétféle árat ad meg. Ha a felmenő falak téglaburkolatot kapnak, úgy a teljes költség 495 forint 43 krajcár, az ajánlott, kőlapokkal való burkolás pedig 75 forinttal kerül többbe.

A Hévvíz patakot 1913-ban a város csatornázásakor, a Kis-Duna partrendezésével egy időben feltöltötték. Ezt az eseményt egy helyi versike is megörökítette.

„Esztergomban a baj éppen nem volt oly nagy,
Hisz a hegyi vizek — csatornába folynak,
Hisz emiatt lett más a Kisduna partja,
Ezért tünt el'a kis Héviz meleg habja.
A Krinolin-hidra ezért sújtott csákány,
Ezért van oly mélység Csillag-utca táján”

Lelőhely: Komárom-Esztergom Megyei Levéltár, Tervtár XVIII. téka 6.

Irodalom: dr. Horváth István Az esztergomi fürdők története Esztergom, 2008., dr. Gaál Imre Régi magyar hidak Budapest, 1970., Esztergom c. újság 1917. október 4.

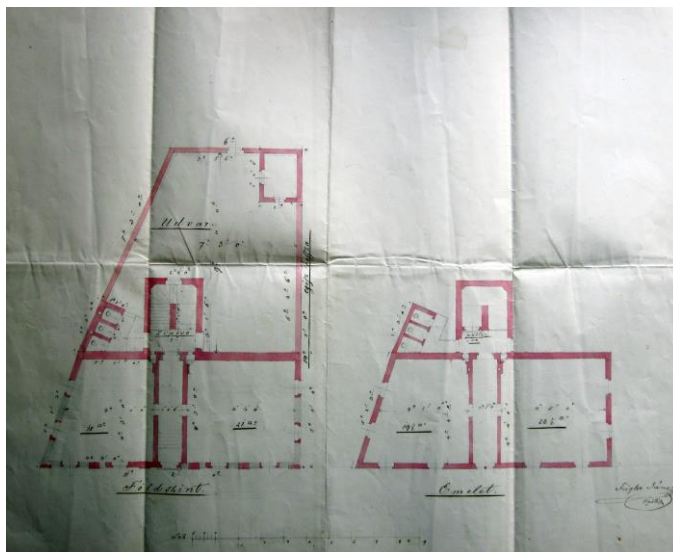
14. Esztergom, Jó Pásztor temetői kápolna tervei

Az esztergomi királyi városi temetőben lévő Jó Pásztor kápolna átépítése már az 1800-as évek közepén felvetődött. A kápolna átépítése, akár csak fenntartása a Város feladata volt, amely a helyi plébánia, és ezzel az annak kezelésében álló temetőnek is kegyurasága volt.

Feigler János kápolna tervére egyetlen adat utal: 1898-ban, amikor eldőlt, hogy új kápolnát építenek a régi helyett, amelyet halottas házzá alakítanak, megemlítik, hogy korábban Feigler János már készített egy tervet a kápolna átépítésére, amely azonban „a modern követelményeknek már nem felel meg”. Ebből, és Feigler János életrajzi adataiból arra következtetünk, hogy a hivatkozott terv az 1860-as években készülhetett.

Irodalom: Esztergom és Vidéke 1898. november 17. szám

15. Esztergom, külső elemi iskola épületének terve, 1870

A szabadságharc idején a sebesültek elhelyezhetősége érdekében a városi kórházba korábban ideiglenesen odatelepített külsővárosi elemi iskolának Bleszl Albert Magyar Korona vendégfogadójában béreltek helyiségeket. 1852 tavaszán Bleszl Albert a bérletet a következő év Szent György napjával felmondta. A Város a Budai kapunál álló, használaton kívüli Strázsa házba költöztette az iskolát, amelyet ettől kezdve „*kapubéli külső iskolaként*” emlegettek. 1857-ben Kollár István városi iskolaigazgató javasolta, hogy az iskola alakuljon át két osztályossá. Az épület ehhez szükséges átalakítását (valószínűleg a korábbi helység kettéválasztásával) 73 forintért végezte el Veszely Lajos helybeli pallér. Az iskolában még egy tanítót felvettek, a mesterképzőben utolsó évfolyamos Andrassy Jánost, évi 100 forintos fizetéssel. Az átalakított épület azonban továbbra se felelhetett meg az Iskolabizottság elképzeléseinek, mert 1858-ban Kollár István újabb kérésére a Város megbízta Feigler Jánost az iskolaépület bővítésének tervezésével és építésével. Nem lehet nyomát találni annak, hogy a bővítés megvalósult.

A kapubéli külső elemi iskola épületével 1870-ben foglalkozott újra a Város. A Tanácsülés úgy határozott, hogy az iskolában az „*az iskolai helyek elégtelensége*” miatt két új osztálytermet kell létrehozni. Az ügy elintézésére szokás szerint bizottságot hoztak létre Pisuth István polgármester vezetésével. Az év őszén a kiküldött bizottság a város Szépítészeti Bizottságának ülésén előterjesztette javaslatát, amely szerint a meglévő, a korábbi Strázsa ház átalakításával született iskolaépület helyébe egy emeletes iskolaépületet javasol. Ennek terveit is bemutatták. A nehezen értelmezhető szöveg szerint a Bizottság nem fogadta el a javaslatot, mert az új épület nem nagyobb, mint a régi, hiszen annak falait is fel akarja használni. Ezért egy „*nagyobb és célszerűbb*” iskola tervének készítését rendelték el.

Ezt az új tervet készítette Feigler János (lehet, hogy a korábbi is). Nevét ugyan a jegyzőkönyv nem említi, de a jegyzőkönyvi határozathoz tartozó ügyiratból csak egyetlen lap, a Feigler János

által tervezett új iskolaépület alaprajzai maradtak fenn. Ez a terv a „nagyobb és célszerűbb” változatnak felel meg, a régi, vályogból épült Strázsa ház falait nem használja fel, nem is biztos, hogy annak helyére lett tervezve. A szabadon álló, derékszögű trapéz alaprajzú, külső lépcsőházas épület, szintenként két-két 65-80 négyzetméteres, jól bevilágított tanteremmel, kellő számú mellékhelységgel, téglakerítéssel övezett tágas udvarral, az udvar végében kis tanítói tartózkodó épülettel a maga korában tisztességes iskolaépületnek számított.

A Tanácsülés egyúttal elrendelte a meglévő iskolaépület a legszükségesebb javításainak elvégzésért is. 1871 tavaszán még egyszer foglalkoztak az iskolaépítéssel, sürgetve a kiküldött bizottság véleményét. A továbbiakban nem találni nyomát az ügynek. Az 1876-os árvíz idején készült fényképen a Strázsa ház az eredeti, tornácos, földszintes állapotában látható, tehát Feigler János terve nem valósult meg.

Lelőhely: Esztergom Sz. Kir. Város Tanácsuléseinek jegyzőkönyvei 1857/461, 468, 1858/499, 1870/1447, 4147, 1871/1706 sz. határozatok, 1870.4.313 sz. irat

Irodalom: Prokopp Gyula Az esztergomi „királyi város” a 18. században /In: Művészettörténeti Értesítő 1981/1. szám/

Feigler János városi munkái

1829

Feigler János építőmesternek a rétek és a Bábszky hegynek lerajzolásáért 6 forint ezüstben kifizetessen 1829/1519

1832

1832/1748/7-12 Feigler János kőműves mesternek a Kaszárnyán tett munkájáért 60 forint 6 krajcárt, az Oskolában tett munkáért 18 forint 18 kr.t, a plébánia előtti kanális kijavításáért és az ott levő Szent János szobor tetejének javításáért 5 forint 28 kr.t, a Téglaházon tett munkájáért 14 forint 20 kr.t, a Fekete Sas vendégfogadó kanálisának építéséért 49 forintot ezüstben kifizetnek;. /756/18-19 Feigler János a Nemes Város részére tétetett mindennemű munkájáért követeljen 16 forint 13 kr.t, a katonai Ispitályon teljesen összedűlt kútnak helyreállításáért 18 forint 40 kr.t ezüstben;. /1752/f-g Feigler János építőmesternek a Deák Oskolák kimeszeltetéséért 2 forint 4 kr.t, a plébánián tett javításért 2 forint 19 kr.t kifizetnek.

1833

1833/1815/9-14 Feigler János kőműves mester a Rab háznál tett munkáiért 1 forint 12 krajcár; szintén annak az ott végzett napszámosainak tett munkájáért 53 forint 57 kr.; Feigler János kőműves mesternek a Fekete Sasnál tett munkájáért az igazabb számla szerint 42 forint 36 kr.; ugyanannak Lőrintz kapunál tett munkájáért 17 forint 24 kr.; ugyanannak a plébánia házának megjobbításáért 15 forint 27 kr.; nem különben az Oskolákban tett munkáért 14 forint 12 kr. /1815/14

1834

1834/1153/25,26 Feigler János kőműves mester követelje a Téglaháznál és a Majorban tett munkáltatásáért 8 forint 34 krajcárt; /1524 Feigler János építőmester a nemes Város plébániai templom tetejének és a cinterem kapujának javításáért összesen 49 forint 59 kr.t, mely a plébánia templom pénztárából fizettetik ki; /1868/55 Feigler János építő mesternek munkájáért 20 forint 18 kr.; /1869/7Feigler János építő mesternek kőműves munkájáért 3 forint 38 kr.; /1869/8 Ugyanannak 3 forint 38 kr.; /1869/13Feigler János építő mester munkájáért 20 forint 12 kr.; /1869/14Ugyanannak 21 forint 24 kr.; /1869/16Feigler János építő mesternek munkájáért 26 forint 42 kr.; /1869/19Feigler János építő mesternek munkájáért 25 forint; /1869/24Feigler János építő mesternek kőműves munkájáért 24 forint 18 kr.; /1869/40Feigler János építő mesternek 25 forint; /1869/41Ugyan annak 16 forint 20 kr.; /1869/42 Ismét annak 15 forint 19 kr.;

1835

1702/53-/59 Feigler János építőmester Téglaháznál tett munkájáért 3 forint 35 krajcár

Ugyanannak nemes Város majorjában tett munkájáért 5 forint; ismét annak a Remete kútnál alku mellett tett munkájáért 1 forint 26 kr.; ismét annak a Sas vendégfogadónál 1 forint 32 kr.; ismét annak a kerti kútnál tett javításért 8 forint 48 kr.; ugyan annak a Deák és nemzeti iskolák és a Város Háza alatti egyik mészárszék megcsinálásáért 32 forint 18 kr.; továbbá a Nemes Város Polgári Új Ispitályánál tett munkájáért 15 forint; /1702/83 Feigler Jánosnak a Laktanyánál tett munkájáért 2 forint 12 krajcár

1837-1841 között nem dolgozott a Városnak.

1842

1842/2189 Feigler János építőmesternek a Városháza alsó és felső folyosóján a telek-bírói hivatal szobáinak kialakítása, földalatti csatornák berakataása, minden szinten meszelés, egyezkedés után 50 pengő forint kifizethető

1843

1843/2152 Feigler János építőmester a Város házán lévő főjegyzői lak hivatali szobákká átépítéséért, továbbá a strázsamesteri lak felépítéséért alku szerint 395 forint 1843/781

Feigler János építőmester kapjon 48 krajcárt, mert előző munkájánál tévesen számolták a napszámosok napibérét; /2582 Feigler János kőműves mester a Ns Város részére elkészített iskolaépület terveiért 24 forint; /2595 Feigler János kőművesmesternek a Ns. Város részére kiszolgált kőműves munkákért 50 krajcár; /2636 Feigler János építőmesternek a Ns. Város boltjának kijavításáért 3 forint 18 krajcár

1844

1844/422 Feigler János építőmesternek a Ns Város kaszárnyáján tett munkájáért alku szerint 19 forint 48 krajcár; /2784 Polgármester jelentése alapján Feigler Jánosnak az iskola kijavításáért és kimeszelési munkájáért 20 forint; /2785 ugyanannak a Nemzeti iskolában tett kőműves munkájáért 8 forint; /2786 megint azért a nemes Város Házán tett oly munkákért szabott áron 6 forint; /2787 Feigler Jánosnak a nemes Város Majorjában tett kőműves munkájáért szabott áron 4 forint 12 krajcár; /2788 ugyanannak a nemes Város katonai Kaszárnyájánál tett munkájáért 23 forint 24 krajcár; /2789 megint azért kaszárnyán tett kőműves munkájáért 2 forint 12 krajcár

1845

1845/69 Feigler János kőműves mesternek a kórházban tett kijavításért 4 forint 49 krajcár; /2685 Feigler János építőmesternek a nemes Város Házánál végzett javításért és meszelésért 18 forint 14 krajcár; /2686 Feigler János építőmesternek a királyi iskolában véghezvitt kőműves munkáért alku szerint 23 forint 50 krajcár; /2687 Feigler János építőmesternek a királyi iskolában véghezvitt kőműves munkálatokért alku szerint 9 forint 36 krajcár; /2688 Feigler János építőmesternek a Kispiacon kanális elkészítéséért alku szerint 16 forint 30 kr.

1846

1846/400/15 Feigler János a Szegények házában tett kőműves munkálatokért 15 forint 12 krajcár; /2573 Feigler János kőműves mesternek az elemi tanodák kijavítására alku szerint 8 forint; /2574 ugyanannak a középtanodák kijavítására 20 forint; /2575 szintén ezért a nemes Város számára tett munkákért 18 forint 14 krajcár; /2576 ugyanannak a Buda utcai elemi tanodában tett munkáért 1 forint 35 krajcár

1847

1847/398 Feigler Jánosnak kaszárnyánál tett munkájáért 4 forint 19 krajcár; /2814 Feigler János építőmester ezévi templomnál tett munkájáért 130 pengőforint; /3015 Feigler János kőműves mester a királyi iskolákban tett kőműves munkákért alku szerint 29 forint 36 krajcár; /3016 ugyanannak az elemi iskolák kijavításáért tett ollyas munkákért alku szerint 8 forint; /3017 szintén annak a nemes Város Fekete Sas vendégfogadójánál tett munkájáért alku szerint 1 forint 36 krajcár; /3018 ismét azért a nemes Város Házánál véghez vitt hasonló munkáért alku szerint 9 forint 36 krajcár.

1851

1851/262/d Feigler János építész munkájáért 6 forint 30 krajcár, Dunába vezető csatorna javításáért 9 forint 36 krajcár; /508 Feigler János építőmester követel csendőrök lakán 15 forint 48 krajcár, Ispitán 256 forint 32 krajcár, vámháznál 3 forint 36 krajcár, postán 9 forint

44 krajcár, kaszárnyában 84 forint 51 krajcár, Város házában 81 forint 34 krajcár tett munkáiért; /544 Feigler János építő mesternek munkálataiért Kaszárnyánál 46 forint 2 krajcár, Kis-Dunába vezető csatornán 3 forint 20 krajcár, téglaháznál 33 forint 24 krajcár

1852

1852/388 Feigler János saját tervei szerint építi a város szélén a Dorogi úton és Táti úton a Vámházakat, az Adami háznál tett munkákból megmaradt anyagokat felhasználva; /402 Feigler János csurgó kút kijavításáért 12 forint 48 krajcár 1852

1853

1853/243 Feigler János építőmester úrnak a kaszárnyában tett javítási és meszelési munkákért 24 forint 50 krajcár, ugyanannak a vendéglőben lévő katonai iroda munkáiért 24 forint 50 krajcár; /53 Feigler Jánosnak különböző kőműves munkákért 8 forint 54 krajcár, 13 forint 6 krajcár, 21 forint 42 krajcár és 29 forint 6 krajcár (1853 évi fizetési jegyzék).

1855

1855/279 Feigler János úrnak a Csendőrlaktanyában tett kőműves munkákért 45 pft 39 krajcár, ugyanannak a városi laktanyán tett munkáért 36 pft 24 krajcár, ugyanannak az Adami házon tett javításért 3 pft 46 krajcár, ugyanannak a bedőlt csatorna javításáért 2 pft 15 krajcár; /392 Feigler Jánosnak Adami ház megjavításáért 82 forint, városháza tornyának javításáért 12 forint; /543 Feigler János építésznek Kaszárnyában tett kőműves munkákért és az elemi iskolák kimeszeléséért 34 forint.

1856

1856/589 Feigler Jánosnak a Szt. Benedekrendi tanárok lakán tett javításokért 18 forint 45 krajcár; /616 Feigler Jánosnak kórháznál tett munkájáért 124 forint 48 krajcár; /657 Feigler János a városi Kálvária stációinak megépítéséért és kijavításáért két év jótállás mellett 594 forint; /850 Feigler János a városi épületeken tett munkákért 64 forint 58 krajcár, a kaszárnyán tett munkáért 174 forint 21 krajcár.

1857

1857/584 Feigler János építőmesternek a Gábris-háznál lévő városi rekeszfalon tett javításért 21ft 32krajcár; /682 Feigler János építőmesternek városi épületeken tett munkákért 29 forint 21 krajcár; /729 Feigler János a városnak végzett munkákért 309 forint 24 krajcár.

1858

1858/403 Feigler János elemi iskolákban 30 forint 37 krajcár, /404 szentbenedek-rendi tanárok lakásánál 10 forint 42 krajcár; /420 Fekete Sas vendégfogadóháznál 23 forint 24 krajcár /421 csendőrlaktanyánál 29 forint 12 krajcár; /444 Feigler Jánosnak Fekete Sas vendéglőn tett munkáért 3 forint; /567 Feigler Jánosnak a gimnázium és elemi iskolák épületének kimeszeléséért 68 forint; /644 a nagykaszárnyán tett munkákért 47 forint 18 krajcár; /645 a gyöpmesteri lakáson végzett javításért 31 forint 36 krajcár; /662 A Gábris ház melletti folyó oldalának javításáért 13 forint 12 krajcár, /663 a Fogarassy ház melletti városi épület kijavításáért 5 forint 21 krajcár; /727 a Látóhegyen lévő városi épület javításáért 15 forint 36 krajcár.

1859

1859/62 irat 859.18 Feigler János Deininger ház építésénél lévő elmaradásért 331 forint 27és fél krajcár; /63 irat 859.1.19 ugyanannak a karigazgatói lakás építéséért 420 forint; /64 Gábris ház mellett épített gyaloghíder 231 forint; /152 Feigler János építőmesternek a városházán és a szentbenedek rendi tanárok lakásául szolgáló városi házon tett javításokért 6 forint 5 krajcár; /163 Feigler János építőmesternek a bedült Fekete Sas kútjának készítéséért 55 forint 66 krajcár osztrák pénzben; /625 Feigler Jánosnak az Ispita kápolna kijavításáért 52 forint 50 krajcár; /666-69 Feigler János építésznek a fotogénlámpák felszerelése után a városháza faljavításáért 2 forint 50 krajcár, a Fekete Sas kaszárnyán ugyanazért 7 forint 35 krajcár, az őrmesteri lak elkészítéséért 145 forint, a bedőlt téglaházi kút javításáért 33 forint 25 krajcár; /674 Feigler Jánosnak a Fekete Sas kaszárnyában tett javításért 3 forint 50 krajcár.

1860

1860/566 Feigler János építőmesternek az Urbán kápolna javításáért 34 forint 80 krajcár; /580 Feigler János építő mesternek a Kispiacon lévő városi épület kijavításáért 94 forint 50 krajcár, a nemzeti iskolákon tett javításokért 40 forint 50 krajcár, a kaszárnyában tett foltozásért 3 forint.

FEIGLER GUSZTÁV MUNKÁI

1. Esztergom, Takarékpénztár székház terve, 1859

Az esztergomi Takarékpénztár vezetése 1859 tavaszán döntött úgy, hogy a megvásárolt Hunkár ház helyére új székházat épít, és felhatalmazást adott az új épület terveinek elkészíttetésére. 1860. január elején a Takarékpénztár Választmányának „bemutattatnak az építési tervek, melynek egyikét a soliditásáról és műszaki képzettségéről ismeretes helybeli építész Feigler Gusztáv, a másikat pedig Hild József pesti építész nyújtá be.” Nem sokkal később a Takarékpénztár Hild tervét fogadta el megvalósításra. Feigler Gusztáv további szerepe ezzel a Takarékpénztár székházánál megszűnt.

Amiről még is érdemes lehet szólni, az maga az a tény, hogy Hild nem egyedüli tervezőként szerepel. A tervezők kiválasztásának körülményeiről semmit sem tudni. Erősen tartja magát az a vélemény, hogy legfeljebb zártkörű versenyről lehetett szó, mert az akkor már hetvenedik éve felé járó, nagy elismertségű Hild valószínűleg nem kényszerült rá a pályázaton való munkaszerzésre, noha 1856 óta csődeljárás folyt ellene. De a két tervező összehasonlítása mindenképpen elgondolkoztató. Egy fiatal, szinte kezdő építész, Feigler Gusztáv, akinek korábról egyetlen önálló munkája sem ismert, ám erős helyi háttérrel rendelkezik: édesapja és nagyapja egyaránt a város építőmestere, sőt édesapja, Feigler János még akkor is prímási építész, a város legtekintélyesebb építésze, Nitter Ferenc, a Takarékpénztár igazgatója pedig 1859 tavaszán házasságkötési tanúja volt Gusztávnak. Az előbbi idézet Feigler Gusztávot minősítő megállapításai 25 évvel később fogalmazódtak meg, így „sodalitása” akár az azóta eltelt idők munkáira is vonatkozhat, tegyük hozzá, nem is érdemtelenül. Az is igaz, hogy Feigler Gusztáv „műszaki képzettsége” a korban valóban kiemelkedőnek mondható, hiszen édesapja mellett jó alapokat szerezhetett (Máltás Hugó is Feigler Jánosnál tanulta az építés alapelemeit), majd Bécsben a Polytechnikumban és a Művészeti Akadémián tanult. Hild maga is elismerte Feigler Gusztáv tehetségét, amint ezt később látni fogjuk. De mindez együtt véve sem mérhető Hild országos elismertségéhez, és különösen nem a Bazilika építésével Esztergomban szerzett tekintélyéhez. Végül arra is figyelmet kell fordítani, hogy Hildnek jó kapcsolata volt a Feigler családdal, többször dolgozott együtt Gusztáv édesapjával, és volt közös munkája nagybátyjával, a Pozsonyban dolgozó idősebb Feigler Ignáccal is.

Annak, hogy Hild végül is belement egy ilyen „versengésben”, annak más, emberi oka is lehetett. Tényszerűen csak annyit tudni, hogy Feigler Gusztáv az 1850-es évek elején Pesten gyakornokoskodott. A nem bizonyított, szájhagyomány útján megőrzöttek szerint Hild

Józsefnél. Ha így volt, akkor az egymást jól ismerő és becsülő mester és tanítvány versengése pedig Hild számára is elfogadható lehetett.

Arra a szükségszerűen felmerülő kérdésre, ha már Feigler Gusztávot tervekészítésre felkérték, akkor miért nem őrá bízták legalább a kivitelezést, kézenfekvőnek tűnik a válasz. Feigler Gusztáv akkor már tudta, hamarosan több évig minden erejét lekötő munkája lesz, a szintén Hild József tervezte Szeminárium, a kor egyik legnagyobb középületének a felépítése.

Műemléki törzsszám 2361

Lelőhely: KEMÖL Tervtár XI. téka II/3,4 és XV/a téka II/2

Irodalom: Istvánffy Miklós Hild? Feigler? Prokopp? –Az esztergomi Takarékpénztár tervezőjének kérdése /In Hild József emlékezete- tanulmányok az építész halálának 140. évfordulóján rendezett konferencia anyagából Budapest, 2008./Esztergom hetilap 1897. II. évfolyam 33. szám

2. Alsószemeréd/Hont vármegye, ma Dolné Semerovce, Szlovákia/, kápolna, 1860

A kereszthajós kápolna középtornyos homlokzata előtt kiugró, díszes félköríves záródású ablakokkal hármastagolású bejárat, felette magas csúcsíves oromzat, középtengelyében hármastagolású, félköríves záródású ablakkal. A bejárat előtérbe két oldalról lehet belépni. A kápolna homlokfalának felső csúcsíves záródásában beépített óra. Az alacsony középtorony csúcsíves nyílásokkal áttört, így látható a toronyban elhelyezett harang. A homlokzatterv alatt Feigler Gusztáv aláírása és 1860. november 28. dátum. Az albumba ragasztott tervlap alatt ceruzás rájegyzés „Capelle zu Alsó Szemeréd”.

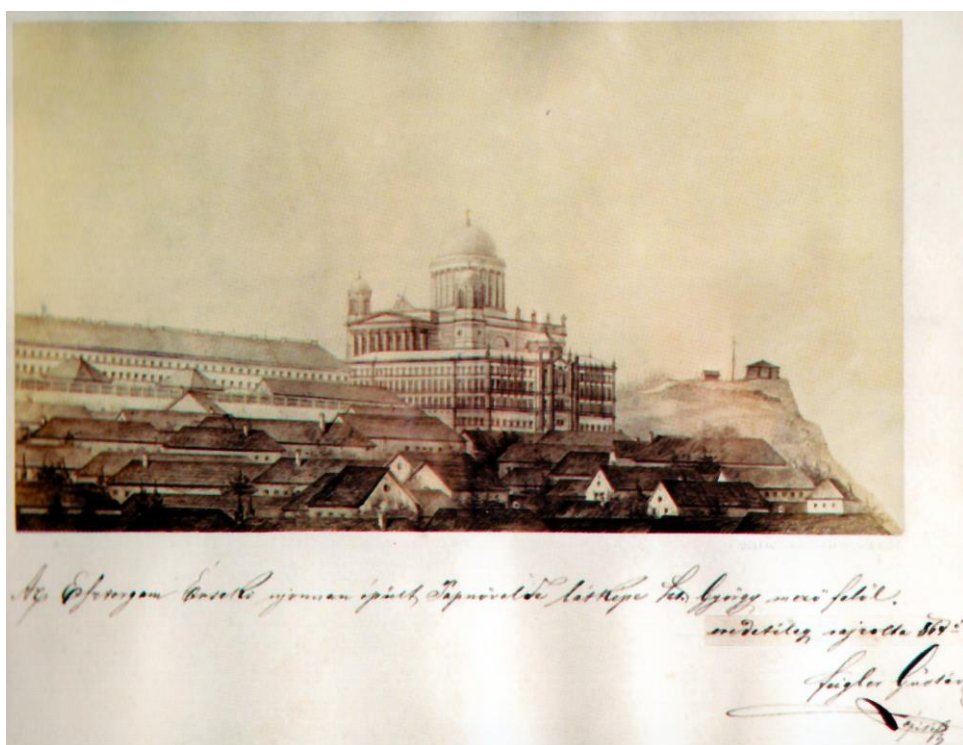
Alsószemeréd első temploma 1745-ben épült, feltételezzük, hogy az 1850-es évek vége felé összedőlt vagy leégett (helyi hagyomány), mert 1859-ben készülve Scitovszky primás bérmentési körútjára a plébániaépületet sebtében a régi romos templom köveiből épült ideiglenes kápolnával toldották meg. A kápolna, amelynek 625 forintos építési költségeit

Scitovszky prímás kifizette, azonban csak a prímás 1859. szeptemberi látogatása után egy hónappal készült el. Feigler Gusztáv a tervezési megbízást Scitovszky látogatása után kaphatta, és a tervekkel 1860 novemberében lett készen. Ami tény, a ma is álló, Keresztelő Szent Jánosról elnevezett templom 1884-ben a Vallásalap támogatásával épült. Van ugyan olyan adat, amely szerint az 1860-as években új templom épült, de ebben kételkedünk. Nem tartjuk hihetőnek, hogy alig 20 év után egy újonnan épített kápolnát elbontottak volna, az pedig szinte kizárt, hogy a jelenlegi templom a Feigler Gusztáv által tervezett kápolna átépítése lenne. Ezért úgy gondoljuk, hogy pénzhiány miatt a Feigler Gusztáv tervezte kápolna nem épült fel, és az ideiglenes kápolna helyett végül csak 1884-ben épült új templom.

Lelőhely: Balassi Bálint Múzeum, Esztergom, Feigler Gusztáv rajzalbuma 61.47.150

Irodalom: Fábíán János Visk, Alsó- és Felsőszemeréd egyházainak története /In Magyar Sion 1864/, Katolikus Lexikon I. k. Budapest, 1993.

3. Esztergom, Szeminárium építése, 1860-65

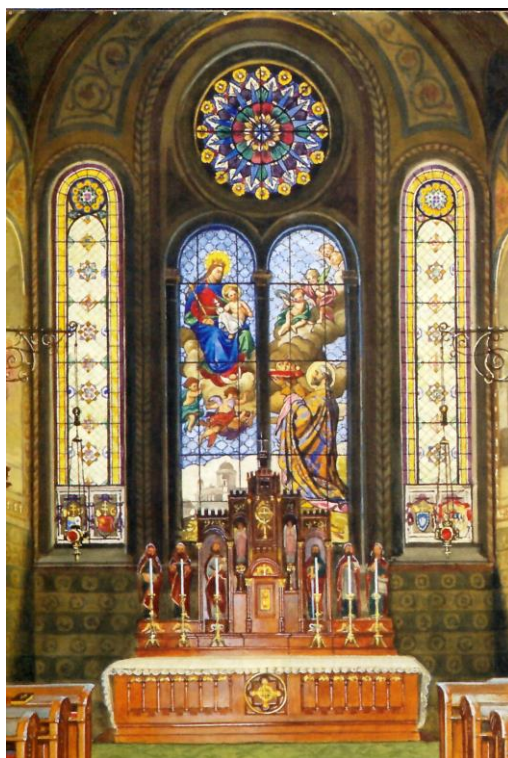

Kühnel Pál, majd az őt követő Packh János monumentális terveiben egyaránt két szemináriumi épület szerepelt, a Bazilika előtti térség déli és északi oldalán lévő kanonok házak nyugati vége mellett. A két épület egyikében nyert volna elhelyezést a Nagyszombatban működő Nagyszeminárium, (Stephaneum), a másikban a Kisszeminárium (Marianum), későbbi elképzelés szerint a Presbitérium. Rudnay halálakor a kanonoki házak már elkészültek, ám a szemináriumok közül csak az északi oldalon lévő alapozásánál tartottak. Kopácsy idejében a szeminárium továbbépítésében nem történt előrelépés. Scitovszky 1850-ben megszüntette a Presbitériumot, és annak helyére, az átépített ferences kolostorba ideiglenes jelleggel Nagyszombatból áttelepítette a Nagyszemináriumot. A Rudnay alatt megkezdett szemináriumi épület továbbépítése csak pár évvel ezután folytatódott.

Hild József kapott megbízást, hogy a meglévő alapok felhasználásával egy új szemináriumi épületet tervezzen. Még 1860-ban – ha nem Hild ajánlására, akkor is mindenképpen az ő egyetértésével – Feigler Gusztáv kapta meg a Szeminárium felépítésének feladatát. Az építkezés 1861-ben már folyt, és az északi szárnyon romantikus, a további három szárnyon klasszicista architektúrájú épület 1865-ben elkészült. Az építkezés előkészítésekor Hild 250.000 forintra becsülte a várható költségeket, amelyek becslések szerint végül elérték a

300.000 forintot. Az épületet 1865. október 8-án szentelték fel. A tér másik oldalára tervezett második szeminárium később sem épült (Simor prímás a két szemináriumot összevonta), helyén 1929-ben az érseki tanítóképző székháza épült fel.

Van olyan feltevés, hogy Feigler Gusztávtól még Hild előtt kérhettek terveket a szeminárium felépítéséhez. Fennmaradt Feigler Gusztávnak egy olyan rajza, amely az épület déli homlokzatát az északi homlokzathoz hasonlóan romantikus stílusban mutatja be. Az építés közben, 1862 után készített Feigler Gusztáv terveket a Szemináriumhoz tartozó földszintes melléképületekről, (a szakács és a kocsis lakása, mézárszék stb.), amelyek a Szemináriummal egy időben szintén megépültek.

A szeminárium épületében Feigler Gusztávnak egy más műfajban készült munkája is megvalósult. Kiváló rajzkészsége ismert lehetett, mert Zalka János kanonok őt kérte fel egy üvegfestmény előképeinek megrajzolására. A Szent István korona-felajánlását ábrázoló üvegfestményt, amely egyúttal oltárkép is volt, az előképek alapján Bécsben Greyling Károly készítette el, és az a szeminárium kápolnájának északi falára került.

Műemléki törzsszám 2309

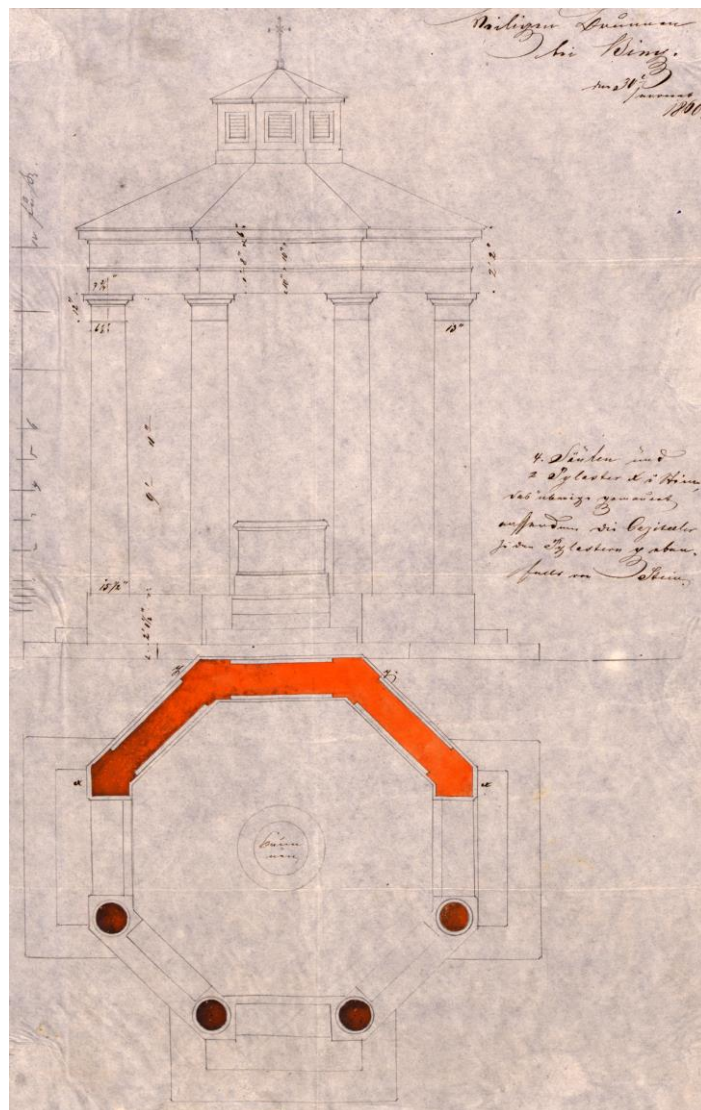
Lelőhely: Balassi Bálint Múzeum, Esztergom, Feigler Gusztáv rajzalbuma (déli homlokzat terv)
Irodalom: Kőrössi László ESZTERGOM – Almanach, Esztergom, 1887, Bazilika 1856-2006 Keresztény Múzeum kiállítási katalógus, Istvánffy Miklós Hild? Feigler? Prokopp? – Az esztergomi Takarékpénztár tervezőjének kérdése /In Hild József emlékezete - tanulmányok az építész halálának 140. évfordulóján rendezett konferencia anyagából Budapest, 2008./, Úton /Az Esztergomi Szeminárium lapjának különkiadása, 2006. szeptember/, Feigler Gusztáv rajzalbuma 1. lap, Balassi Bálint Múzeum, Esztergom

4. Bény-Szentkút /Esztergom vármegye, ma Biňa, Szlovákia/, kútház, 1860

Bény község központjától északra alig egy kilométerre, az avar kori földsáncon belül lévő bővizű forrást a legendák szerint még Szent László király fakasztotta lándzsájával szomszédos vitézeinek. A terület a XVIII-XIX. században a Pálffy hercegeké volt, akik azt a szabadságharc leverése után hasznosításra bérbe adták. A bérlő meg akarta akadályozni, hogy a lakosok oda járjanak vízért, ám minden próbálkozása a forrás megszüntetésére hiába való volt, a forrás

újra meg újra megtisztulva előtört. A lakosság ezt csodaként élte meg, a víznek csodatevő erőt tulajdonítottak, amely híre villámgyorsan elterjedt a környéken. A történetek hatására a bérlő mindenki részére lehetővé tette a forrás felkeresését. A forrást azóta is kegyhelyként tisztelik, és búcsújárással rendszeresen felkeresik.

Feigler Gusztáv terve a forrást kút kútgyűrűbe foglalja, amely fölé díszes kútház emelkedik. A nyolcszög alaprajzú kútház három oldalról nyitott, a kútház tetejét a nyitott részeken négy kör alakú oszlop tartja, a hátsó oldalak záródásában egy-egy pilaszterrel. A széles kőpárkányon nyugvó kőlapokból összeillesztet nyolcszögletes tető közepén nyolcszögletes laterna, tetején kereszttel. A három nyitott oldalhoz lépcsős feljárók csatlakoznak.

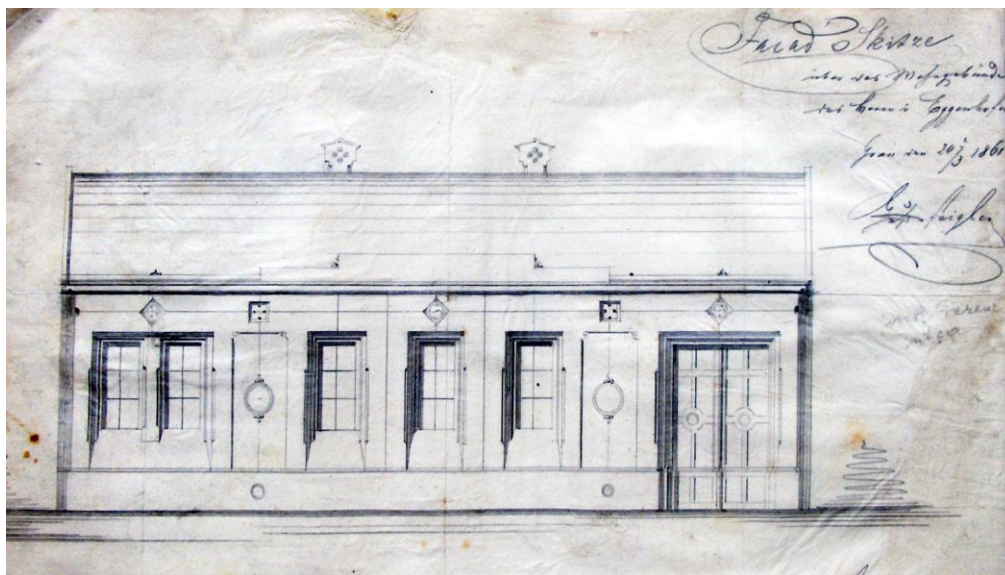
A Feigler Gusztáv 1860. november végén tervezte kútház nem épült meg. A bérlő inkább egy egyszerű fakápolnát ácsoltatott a forrástól keletre. A fakápolna 1925-ben leégett, helyette épült a forrástól délre a lourdesi Szent Szűz tiszteletére ma is álló kegykápolna.

Lelőhely: Prímási Levéltár Rajzgyűjtemény 1200 Feigler Gusztáv rajzalbuma, 96. oldal

5. Esztergom, Eggenhofer ház, 1861-71(?)

Feigler Gusztáv Eggenhofer Tamás megrendelésére készítette el új házának terveit, amelyekből csak a homlokzatterv egyik változata maradt fenn. A rajzalbumba beragasztott tervlapon „*Facad Skitze über der Wohngebäude das Herrn Eggenhofer Gran den 20/03 1861*” felirat és Feigler Gusztáv aláírása szerepel.

Eggenhofer Tamás legfeljebb elkezdni tudta a ház felépítését, mert 1861 májusában rablógyilkosság áldozata lett, a halálozási anyakönyv bejegyzése szerint „agyongyilkoltatott”. Nincs arra adatunk, hogy özvegye azokban az években házat építtetett volna. Gyermektelen lévén, unokaöccse, Eggenhofer József az általános örökös pedig túl fiatal volt egy önálló házhoz. Az özvegy 1868-ban bekövetkezett haláláig a korábbi házukban (a mai Jókai utca 10.) lakott. Eggenhofer József nem sokkal nősülése után, de még első gyermeke megszületése előtt építtetett egy új házat. 1870-ben kérelemmel fordult Esztergom Város Szépítészeti Bizottságához, hogy az egyidejűleg bemutatott tervek szerinti házat a Duna utca 137. (ma Deák Ferenc utca 14.) számú ház helyére felépíthesse. Az engedélyt megkapta.

Ennek a háznak a homlokzat kiképzése (a stílusjegyek ellenére) azonban nem egyezik meg a Feigler Gusztáv meglévő homlokzattervével. Annak lehetőségét, hogy a házat jelentősen átépítették, ki kell zárunk. Beszédes József 1876-ban készített árvízi fényképén, amely a Belvárosi templom erkélyéről készült, jól látható az Eggenhofer-ház Dunai utcai oldalának egy része, amelyen a ma is meglévő homlokzat ismerhető fel.

Feigler Gusztávnak fennmaradt az Eggenhofer ház építésénél a kőfaragók részére készített ajtókeret részletrajza is. Ez is azt támasztja alá, hogy a ház Feigler Gusztáv terve alapján felépült, hiszen ilyen részletrajzokat már csak az építkezések közben készítettek.

Azt a lehetőséget nem tarjuk valószínűnek, hogy Eggenhofer József, aki állandó kapcsolatban állt Feigler Jánossal és Gusztávval egyaránt, az apja által készített tervek felhasználása helyett más tervezővel új tervet csináltatott volna.

Lehetséges, hogy Feigler Gusztáv kérésre később a homlokzatot áttervezte. A homlokzat eltérésének másik lehetséges magyarázata Feigler Gusztáv tervezési gyakorlata lehet, amelyet a vízvárosi Mayer ház példája is bizonyít. Feigler Gusztáv megrendelőinek a homlokzattervet két változatban készítette el, amelyek közül a megrendelő választotta változat valósult meg. Ezeken a változatokon a homlokzat kiosztásának változtatása mellett a másik rendszeresen változó elem a nyílászárók felső záródása, amely az egyik változaton mindig vízszintes, a másikon szegmentíves záródású.

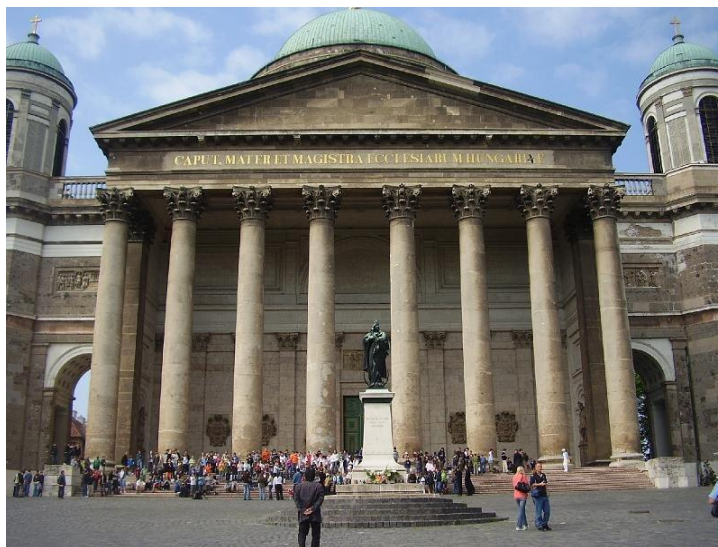
De azt sem zárhatjuk ki, hogy a Feigler Gusztáv terve, vagy annak módosított változata szerinti ház valahol máshol felépült Esztergomban. Ennek a feltételezésnek az az alapja, hogy Eggenhofer Józsefnek 30(!) háza volt Esztergomban. A kérdés tisztázása további kutatásokat igényel.

Műemléki törzsszám 2322

Lelőhely: Balassi Bálint Múzeum, Esztergom, Feigler Gusztáv rajzalbuma 61.47.135, Esztergom Sz. Kir. Város Tanácsuléseinek jegyzőkönyvei 1870/3925 sz. határozat

6. Esztergom, Bazilika előcsarnoka, 1862-1869

A Bazilika építése az 1856-ban történt felszentelésekor még nem volt teljesen kész, befejezetlen volt a déli torony, és nem volt meg a főbejárat elé kerülő oszlopos előcsarnok sem. A déli torony 1860-ban készült el. Az oszlopcsarnok Hild tervei szerinti megépítését Feigler Gusztáv kapta meg 1862-ben. A nyolc korinthuszi oszlopos előcsarnokba 13 lépcső vezet fel. A csarnok sima törzsű oszlopai 22 méter magasak, a csarnok homlokán díszítés nélküli timpanon épült. Feigler Gusztáv 1866-ban, még Scitovszky prímás halála (1866.október 19.) előtt elkészült a portikusszal.

1867 tavaszán meghalt az idős Hild József is. Simor János. Az új prímás a még hátralévő, elsősorban berendezési és díszítési feladatokkal, a tetőzet megerősítésével és a Bakócz kápolna restaurálásával Lippert Józsefet bízta meg. Az ő munkájának köszönhető az oszlopcsarnokban elhelyezett szobrok, a Bazilikát felépítő négy prímás címere és a kapu feletti dombormű, de az oszlopok korinthuszi oszlopfőinek kifaragztatása is. Az építési feladatokat Lippert idején is Feigler Gusztáv látta el. A Bazilika zárókövét 1869. május 22-én helyezték el ünnepélyesen.

Műemléki törzsszám 2304

Irodalom: Bazilika 1856-2006. Időszakos kiállítás a Keresztény Múzeum Új Galériájában, katalógus

7. Esztergom-Víziváros, Lencz ház (Pázmány Péter utca 12), 1865

A Pázmány Péter utca (akkori neve vízivárosi Fő utca) déli oldalának kiépítése 1829-ben kezdődött, amikor Rudnay prímás a korábbi Sétátér területét 5 építési telekre parcellázta, és azokat két éven belüli emeletes-ház építési kötelezettséggel örökbérletként kiosztotta. Az 1830-as évek elején a középső 3 telken fel is épültek az egyemeletes házak (akkori házszámozás szerint 22, 23 és 24 számú ház, ma Pázmány Péter utca 4, 6 és 8). Az útszakasz déli sarkán lévő telket 1846-ban Kopácsy érsek visszavette Beimel József nyomdásztól, mivel arra nem épített házat. Erre a telekre épült fel 1853-ra a Bibliothéka. Az ötödik telket, amit Gramling Ignác ácsmester kapott, sem építették be határidőre, mert azt a Bazilika építésénél használt ácseszközök telephelyéül szolgált. 1845 után erre a telekre épült a ma is álló, akkori számozással 25 számú földszintes ház (ma Pázmány Péter utca 10).

Az 1850-es években az így kialakult egységes utcavonal északi végénél a Szent János utca sarkáig még két további ház állt (26 és 27 számú), amelyek még a korábbi városfal és Posta-kapu adottságaihoz alkalmazkodva épültek, s így jelentősen kiugrottak a tervezett új

szabályozási vonal elé. Ez az állapot látható Mayer István 1856-ban készült, a Vasárnapi Újságban megjelent rajzán. A Fő utca így ezen a részen oly mértékben leszűkült, hogy az a megnövekedett közlekedést akadályozta. Ezért 1858-59-ben a Vármegye a két teleknek a szabályozási vonalon túlnyúló részét a rajta álló házzal kisajátította. A kisajátítás költségei nagy részét az Érsekség, mint a Víziváros birtokosa, magára vállalta. A két ház lebontására és az új szabályozási vonalhoz enyhe töréssel illeszkedő házak felépítésére 1864-1865-ben került sor.

A 26. számú házban rövid ideig Feigler Gusztáv is lakott házasságkötése után, mert a ház apósáé, Deininger Ferenc üveges mesteré volt. Deininger 1860-ban meghalt, az örökösök ekkor a részleges bontásra ítélt házat a telekkel Lencz Ferenc aranyművesnek adták el.

Az új ház tervezésével Lencz Feigler Gusztávot bízta meg. Az építés során a korábbi L alakú épületnek az utcai szárnyát és a hátsó udvari szárny egy részét lebontották. A tervek közül csupán a homlokzatterv vázlatai közül maradt fenn egy Feigler Gusztáv rajzalbumában. A romantikus elemekkel díszített egyemeletes épület emeleti részén szimmetrikus elrendezésben 4 ablakos (a két szélső kétszárnyú), a földszint jobb szélén kapu, attól balra pedig önálló bejárattal egy üzlet és műhely helység is látható. A ház 1865 nyarára készült el.

A házat 1945-ben bombatalálat érte, ezért lebontották. A háború előtti fényképeken, képeslapokon az emeletes ház jól felismerhető. Az emeleti rész ablakkiosztása eltér ugyan az eredeti homlokzattervtől, de az lehet egy átépítés következménye. A ház építéséről a helyi újság többször is közölt tudósításokat. A házat még a XIX. század végén a Főkáptalan megvásárolta, egy ideig itt volt a Katolikus Legényegylet székhelye, majd a Prohászka Ottokár közreműködésével megjelent Esztergom című helyi újság szerkesztősége. Helyén ma egy földszintes épület áll.

Lelőhely: Balassi Bálint Múzeum, Esztergom, Feigler Gusztáv rajzalbuma 61.47.122

Irodalom: Prokopp Gyula Az esztergomi Víziváros /In: Művészettörténeti Értesítő 1979/4. szám/, Esztergomi Újság 1865 I. évfolyam 20, 23 és 25. szám, Bíbornok, herczeg Prímás 1859-dik évi nov. 6-án ... vendégek névsora és lakása Nyomatott Horák Egyednél.

8. Esztergom-Víziváros, Mayer ház (Pázmány Péter utca 14), 1865

A Fő utca rendezése miatt kisajátított másik ház a Fő utca és a Szent János utca (ma Katona István utca) sarkán álló, 27 számú ház volt. Ennek helyére a Szent János utcában kissé lejjebb, a 30. számú házban élő Mayer Vilmos építtetett egy földszintes házat, amelyet Feigler Gusztáv tervezett.

A tervek közül ennél a háznál is csak a homlokzati vázrajz maradt fenn, rajta Feigler Gusztáv kézírásával „H. Willhelm Mayers Haus Wasserstadt Gran”.

Az U alaprajzú, két rövid hátsó szárnyal rendelkező épület Pázmány Péter utcára néző középtengelyes homlokzatán 2 szegmentíves bejárati kapu és 1-1 kétszárnyú, illetve egyszárnyú szegmentíves ablak helyezkedik el. A jobboldali hátsó szárnyon 2 ablak néz a Szent János utcára. Az épület alatt pince épült. A tervnek egy másik variánsa, amelynél a ház bejárata a Szent János utca felől nyílhat, a Prímási Levéltárban őrzött rajzalbumban található.

A rajzalbumban minden felirat nélkül, de kétségtelenül ugyanennek a háznak egy másik homlokzat kialakítási rajza is fennmaradt. Ezen a középtengelyen vízszintes záradéku, kőkeretes bejárati kapu, majd jobbra és balra egyaránt egy-egy kétszárnyú, majd egyszárnyú kőkeretes, vízszintes záradéku ablak látható.

A Lencz ház és a Mayer ház építéséről 1865 első felében a helyi Esztergomi Újság többször is tudósított. Ebből tudjuk, hogy a Mayer ház előbb készült el, mint a Lencz ház. Az újság többször szóvá tette, hogy az építkezés során felhalmozódott bontási anyag, illetve fel nem használt építőanyag szinte a teljes utcát elfoglalja, sürgetve a háztulajdonosokat azok eltávolítására.

A ház homlokzatát a századfordulón átépítették. Jelenlegi tulajdonosa felhasználva Feigler Gusztáv fennmaradt homlokzatterveit az eredeti állapot visszaállítását megkezdte.

Lelőhely: Balassi Bálint Múzeum, Esztergom, Feigler Gusztáv rajzalbumba 61.47.331 és 61.47.335

Irodalom: Prokopp Gyula Az esztergomi Víziváros /In: Művészettörténeti Értesítő 1979/4. szám/, Esztergomi Újság 1865 I. évfolyam 20, 23 és 25. szám

9. Felsőtúr/Hont vármegye, ma Horné Turovce, Szlovákia/, Szent Jakab templom, 1865

Az 1600-as évek végén épült Szent Jakab titulusú templom 1858. április 22-én a fél falut elpusztító tűzvészben teljesen leégett. A tűz keletkezésének a helyszíne maga a templom volt. Délidőben egy Balogh nevezetű helyi birtokos puskájával a templomtornyon ülő verebekre lövöldözött. Az egyik lövéstől a toronytető alatt lévő verébfészkek lángra kaptak, és a viharos szélben a tűz villámgyorsan tovább terjedt. A leégett templom falait rövidesen lebontották, faragott köveit elhordták.

A régi helyére egy új templom építését az Érsekség, és kisebb összeggel a Vallásalapon keresztül Ferenc József császár is támogatta. A tervezésre Feigler Gusztávot kérték fel. A romantikus stílusú templom 1865 őszén készült el. A felszentelést Gály Lőrinc drégelypalánki esperes végezte 1865. november 25-én, Szent Katalin napján. A templom berendezése még hosszú éveket vett igénybe.

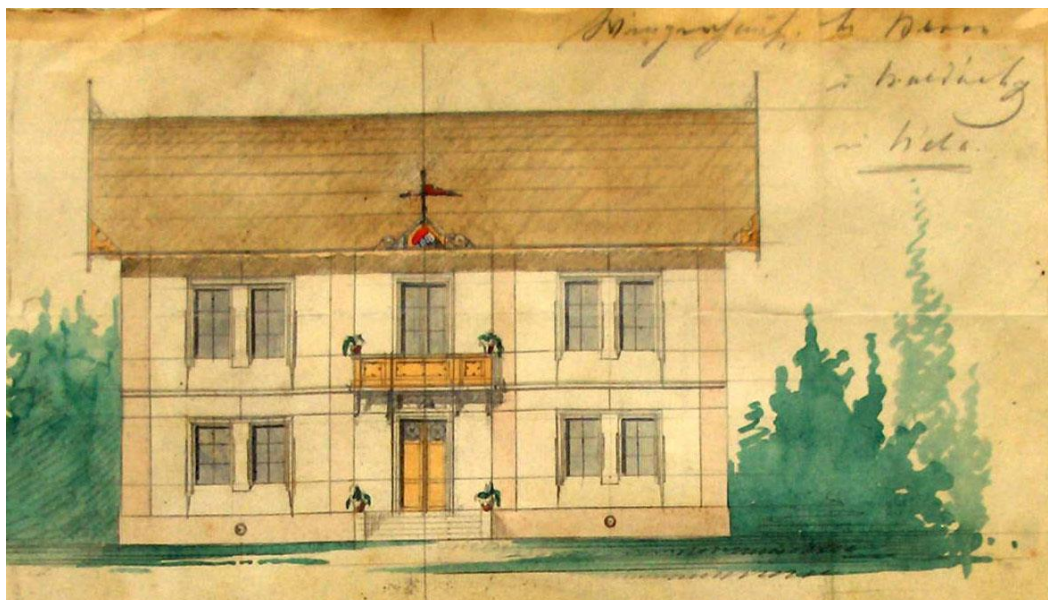

A templomot több ízben kissé átalakították, de eredeti stílusjegyeit a közelmúltban történt teljes felújítása után is megőrizte.

Irodalom: Csáky Károly A felsőtúri plébánia „Historia domus”-ának vallási, néprajzi és helytörténeti adatai (In: Gömörország, az északi magyar peremvidék fóruma, Rimaszombat, 2001.)

10. Béla /Esztergom vármegye, ma Belá, Szlovákia/, báró Baldacci szőlőskerti háza 1860-70-es évek

A korzikai származású báró Baldacci család I. Ferenc uralkodása alatt, a XIX. század elején telepedett le Magyarországon. A Bélán lévő birtok, ahol 1770 körül Török András generális építtetett kastélyt, házasságkötés útján került a családhoz. A kastélyt báró Baldacci Antal (1802-1878), aki birtokán kiskirályként élt, olaszos ízlésben átalakíttatta. Baldaccit 1865-ben Esztergom vármegye országgyűlési követévé választotta, ebben a minőségében is gyakran megfordult Esztergomban.

A birtokhoz tartozó szőlő a kastélytól dél-délkeletre viszonylag távol feküdt, ez is vezethette arra Baldaccit, hogy ott az akkor divatba jött „nyári lakot”, vagy más néven szőlőskerti-házat építtessen. A tervezéssel Feigler Gusztávot bízta meg. A tervek közül csak a színezett homlokzati terv maradt fenn.

Alápincézett, kétszintes épület, az épületen túlnyúló nyeregtetővel. A földszint padlószintje a terepszint fölé mintegy egy méterrel felemelve. Az épület középtengelyében egyenes záródású, kőkeretes bejárati ajtó, amelyhez lépcső vezet fel.

A birtok és a kastély 1880-tól többször is gazdát cserélt, majd a kommunista uralom alatt államosították. Idős helybeli lakosok még emlékeznek a szőlőben álló „úrias házra”, amelyet közvetlen a háború után széthordtak. Ez akár a Feigler Gusztáv tervezte szőlőskerti ház is lehetett.

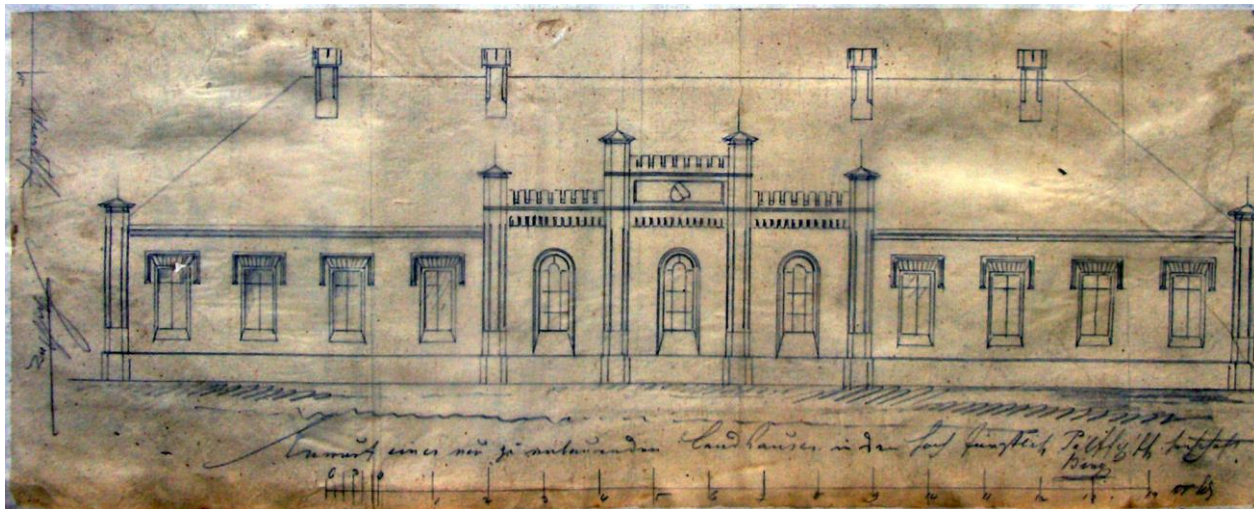
Lelőhely: Balassi Bálint Múzeum, Esztergom, Feigler Gusztáv rajzalbuma 61.47.131

11. Bény, Pálffy kastély, 1860-70-es évek

Feigler Gusztáv rajzalbumában maradt fenn a herceg Pálffy család részére tervezett kastély homlokzatterve, alaprajza és hosszmetsete. A kastélyról szóló ismertetések szerint az építtető herceg Pálffy Antal (1793-1879) volt.

A kastély homlokzatterve romantikus stílusú, szabadon álló, U alaprajzú, földszintes, nyeregtetős épületet mutat. A 40 méter szélességű homlokzat középtengelyében enyhén kiugró, a homlokzat fölé emelkedő sokszögű pillérekkel három részre tagolt középrizalit, amelyet lőrészerű pártázattal díszített, középen magasabb attika zár le. A középrizaliton három mélyített ablak. A szimmetrikus homlokzaton a középrizalit mindkét oldalán négy-négy mélyített, felül vízszintes záródású, díszes kőkeretes ablak. Az épület két szélét sokszögletű, a homlokzat fölé nyúló pillér zárja. Az 37 méter hosszú oldalszárnyak homlokzati

tervei nem maradtak fenn. A két oldalszárnyhoz csatlakozó, kerítéssel körülvett hátsó udvar végében istálló, kocsiszín és egyéb melléképületek.

A kastély a II. világháború után pusztulni kezdett, később teljesen elbontották és helyére a helyi mezőgazdasági szövetkezet telephelyét építették fel. Hasonlóan elpusztult a helybeliek által Újkastélyként emlegetett, kisebb emeletes kastély is. Mivel nem sikerült az egykori kastélyról sem leírást, sem fényképet vagy más képi ábrázolást felkutatni, nem tudni, hogy a kastély Feigler Gusztáv tervei szerint épült-e fel.

Lelőhely: Balassi Bálint Múzeum, Esztergom, Feigler Gusztáv rajzalbuma 61.47.124, 125 és 126

12. Esztergom, Szent Anna zárda és iskola, 1872

A Dorogi úton, a Szent Anna kerektemplom melletti területen az irgalmas nővérek részére Simor János prímás 1872-ben zárdát építtetett leányiskolával és óvodával. 1871-ben az építkezés megvalósításához Simor megkapta a Várostól öreg Meszes János házát és telkét, majd kissé később a Szent Anna templom és a Meszes ház közötti utca területét. Az így kialakított telekre épült a zárda, az óvoda és az iskola, közrefogva a nagy belső udvart. A létesítményhez még egy kert is tartozott. Az épületben 6 tanterem és 2 óvodahelység volt az egyre növekvő külső városrészben élő családok gyermekei ellátására. Az óvoda és iskola összesen 600 gyermek befogadására volt alkalmas. 1893-ban ebben az épületbe nyílt meg az Érseki Óvónőképző Intézet.

Az épületet, amely 80000 forintba került, Feigler Gusztáv tervezte és építette. Az elkészült épület felszentelése 1872. november 3-án volt, az intézmény első igazgatójának Majer István címzetes püspököt nevezték ki.

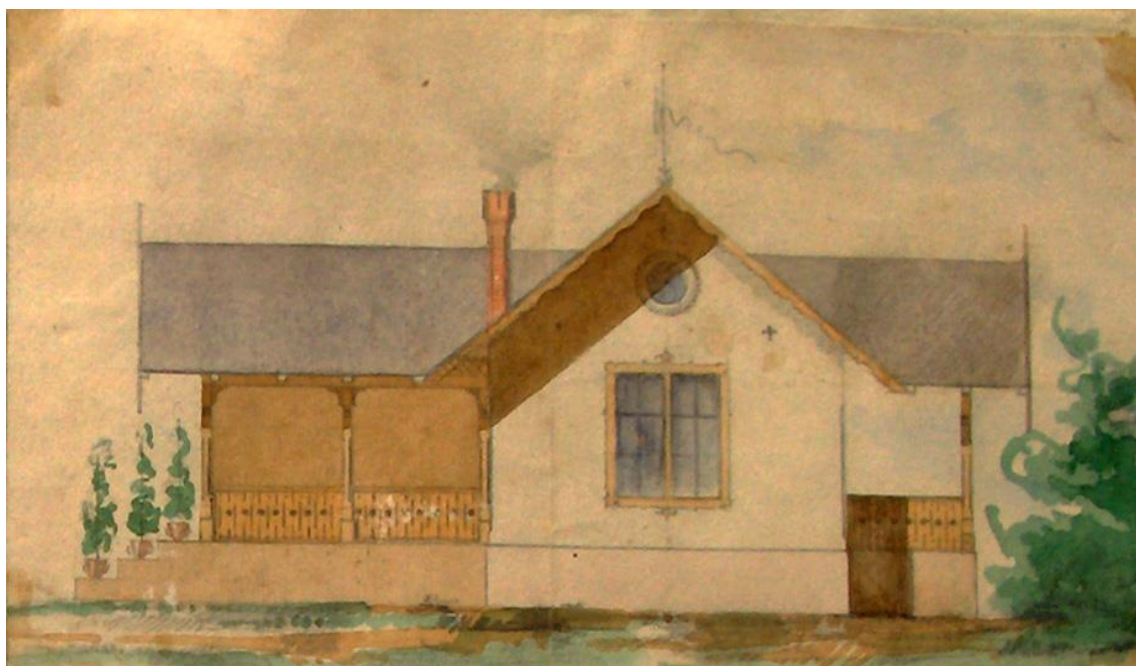
Irodalom: Kőrössi László ESZTERGOM - Almanach, Esztergom, 1887., Számord István Az esztergomi Szent Anna templom és a vele kapcsolatos intézetek Esztergom, 1901. Feigler Gusztáv nekrológja Esztergom és Vidéke XXIX. évfolyam 1907. év 25. szám.

Lelőhely: Esztergom Sz. Kir. Város Tanácsulésének jegyzőkönyvei 1871/2469 és 2795 sz. határozatok

13. Rákosfalva, báró Laffert Antal nyaralóháza, 1870-es évek

A korábbi Rákosmező egy részén, ahol egykor az országgyűléseket tartották, a Zsivora György ügyvéd és politikus tulajdonában lévő területeket 1872-ben kezdték el parcellázni és ott házhelyeket kimérni. A területen egyrészt az akkori színész és művészvilág építtetett magának nyaralókat, másrészt zöldségtermelő sváb gazdák telepedtek le. A terület ekkor

kapta a Rákosfalva nevet. A területtel szomszédos Rákoscsabán a XIX. század elején épített klasszicista kastélyában (az 1940-es években lebontották) élő nagybirtokos, német eredetű báró Laffert család (amely a rákoscsabai templomot építtette 1740-ben) utolsó férfi tagja, Laffert Antal bízta meg Feigler Gusztávot a divatossá vált Rákosfalván egy nyaralóház (Gartenhaus) tervezésével.

A Feigler Gusztáv albumában fennmaradt lapon a nyaraló nézetrajza, méretezett alaprajza, az alapozás vázlata és lépték mellett a „*Gartenhaus für Hr. Baron v. Laffert in Rákosfalva nachtse Pest*” felirat szerepel. A mintegy 100 négyzetméter alapterületű, T alakú épület hosszabbik szárnyán három lakószoba és a középső szobához kapcsolódó konyhából, mellékhelyiségekből áll. Az épület padlószintje a ház alá tervezett pince miatt egy méterrel van a terepszint felett. A nyaraló lépcsős bejárata egy fedett tornácon keresztül vezet, és ugyan ilyen megoldás biztosítja a házból a hozzá tartozó kertbe kijutást.

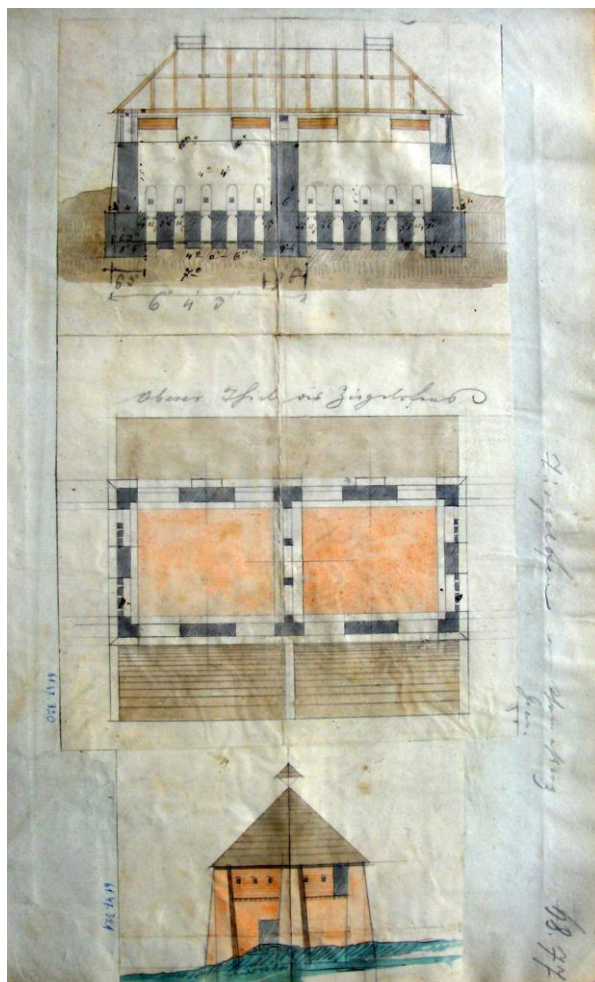
A ma Zuglóhoz tartozó Rákosfalva területén valamennyi korábbi épület elbontása után építették fel a Füredi úti lakótelepet. Így ha a Feigler Gusztáv által tervezett nyaraló fel is épült, ma már nem található.

Lelőhely: Balassi Bálint Múzeum, Esztergom, Feigler Gusztáv rajzalbuma 61.47.303

14. Esztergom, tégláégetőház 1870-es évek NEM TELJES!!!!

Feigler Gusztáv műszaki sokoldalúságát bizonyítja, hogy különleges technológiai ismereteket is igénylő ipari építményt is tervezett. Ennek példája az esztergomi téglagyárba tervezett tégláégető ház. Feltételezzük, hogy a tervezés során nem csak megrendelőjével konzultált, hanem a kemencetér kialakítása, a szellőztetés és egyéb részletek tervezése során egyeztetett Pozsonyban élő unokabátyjaival, Feigler Ignáccal, Ferencsel és Károllyal, akik az 1850-es évektől családi vállalkozásként üzemeltették az ottani Feigler téglagyárat.

A tégláégető kemence tervlapjai közül 5 is fennmaradt Feigler Gusztáv albumában. A lapok közül az épület rövidebb oldalának homlokzatképezését, felső szintjének alaprajzát és az épület hosszirányú metszetét az égető alagutakkal feltüntető lapon a megrendelőre vonatkozó elmosódott feliratból azonban csak a „*Ziegelofen*” olvasható, a hely talán „*am Tomasberg*” és „*Gran*”, a megrendelő neve nem.

Esztergomban a XIX. század utolsó évtizedeiben két téglagyár működött. Az egyik a mai Bánomi lakótelep helyén, nagyjából a Téglaház utca közelében, Barkóczy Ferenc érsek által a XVIII. században alapított tégláégetőkből a kiegyezés utáni időkben létrejött Prímási téglagyár volt. A másik téglagyár ettől nem messze délre, közvetlenül a Kuckländer hegy tövében az 1820-as években kezdett termelni. Ezt a Szenttamáson lakó Eggenhofer Tamás fakereskedő alapította, és tragikus halála után fogadott fia, Eggenhofer József vitte tovább. A XIX. század közepén hatalmas érseki építkezések mindkét gyár termékeit igényelték, később a rohamosan épülő Budapest jelentett biztos piacot a téglagyáraknak. 1912-ben a két téglagyár egy részvénytársasággá olvadt össze.

Még egy téglagyárról, illetve annak tervbevételéről tudunk. 1870-ben Trenker Ferenc kért engedélyt a Vároستól, hogy a Kuckländer hegyen lévő szőlőjében tégláégetőt létesíthessen. Az engedélyt ugyan megkapta, de a tégláégető felépítésére és működésére nem találtunk adatokat.

Nem tudjuk, Feigler Gusztáv melyik téglagyár részére tervezte a tégláégetőt, és nem tudjuk a tervek készítésének időpontját sem. Mindkét elképzelhető megrendelővel kapcsolatban állt, hiszen az Érsekségnek állandó jelleggel dolgozott, de az Eggenhofer családnak is tervezett már korábban házat. Eggenhofer József és társai 1868-ban hajózási vállalatot is alapítottak, amely Budapestre szállította a téglagyár termékeit. A téglagyárakról fennmaradt fényképek alapján a tervezett épület sokkal jobban hasonlít az Eggenhofer gyár, mint a Prímási gyár tégláégetőházára, de kétséges, hogy azok Feigler Gusztáv korában épültek. A tervek készítésének idejét az 1870-es évekre tesszük, amikor a téglagyárban tűzvész pusztított.

Lelőhely: Balassi Bálint Múzeum, Esztergom, Feigler Gusztáv rajzalbuma 61.47.320 stb.

Irodalom Pörtl Zoltán Kályhagyári rapszódia /(<http://www.hidlap.hu/news/view/helyi-historia-esztergom-felfedezese-avagy-a-hely-tortenete>), Horváth József: Hajdan volt vállalatok IV. Hajómatuzsálem és gazdája.(www.uskok.eoldal.hu), Esztergom Sz. Kir. Város Tanácsuléseinek jegyzőkönyvei 1871/772

15. Esztergom, Prímási palota felmérési terve 1880

A prímási palota mai formájában a korábban többször átépített jezsuita kolostor és kollégium épületének felhasználásával Lippert József tervei szerint épült meg, 1880-82 között. A palota felépítése előtt Feigler Gusztáv 1880-ban készítette el a tervezés alapját jelentő meglévő állapot felmérési rajzait. Lippert az alaprajz tekintetében terveinél egyes elemeket felhasznált Feigler János korábbi átépítési terveiből. A palota felépítésére Lippert javaslatára a pozsonyi ifjabb Feigler Ignác, Gusztáv nagybátyja kapott megbízást. Feigler Ignác 1873-ban már dolgozott együtt Lipperttel, a pozsonyi prímási palota hátsó részének (Lőrinc-kapu utca 5.) átépítésén. Valószínűsítjük, hogy Ignác az építkezésnél igénybe vette részben vagy egészben Gusztáv építőipari kapacitását is. Az épület zárókövének ünnepélyes elhelyezése 1883. január 21-én volt. Az építkezés költsége az előzetesen becsült 300.000 forintnak valamivel több mint kétszeresébe került.

Feigler Ignác a Prímási palota elkészülte után is dolgozott Esztergomban, ő építette 1885-86-ban a Simor-kórházat Szentgyörgymezőn.

Műemléki törzsszám 2304

Lelőhely: Prímási Levéltár, Esztergom, Tervrajzgyűjtemény 342-344, 353, 354, 380

Irodalom: Istvánffy Miklós kutatási eredményei /In: A prímási palota története - Strigonium Antiquum VII. (Szerk. Hegedűs András) 2008./, Esztergom és Vidéke V. évfolyam 1881. év 27. szám

16. Esztergom, Fürdő Szálló, 1884 és 1895

Szenttamáson a Kis-Duna melletti részen lévő Hévvíz-tó és környéke az esztergomi Főkáptalan tulajdonában volt. A tó és környékének lecsapolása és feltöltése után a terület szenttamási Fő utca felőli határára 1841-ben a Főkáptalan felépíttette a klasszicista stílusú Fürdő Szállót. 1865-től a szállót 10 évenként megújított szerződésekkel évtizedeken keresztül a Schleifert család bérelte és üzemeltette. A Fürdő Szálló idővel a város társasági és kulturális rendezvényeinek egyik fő színhelye lett. Az 1880-as évek elején már halaszthatatlan volt az épületnek nem csak a felújítása, hanem bővítése és szolgáltatásainak a kor elvárásai szerinti fejlesztése.

A Főkáptalan 1884-ben a munkák elvégzésével Feigler Gusztávot bízta meg. Ezek során a szálló nagytermének hosszát 13 méterre növelték, és az akkoriban még ritkaságszámba menő Könholdt-féle ventillációs berendezéssel látták el, amely télen a központi fűtést is megoldotta. Kialakítottak egy kisebb termet is a nagyterem mellett, elsősorban zenei rendezvényeknek. A nagyterem falára 18 díszes oszlopot festettek. Az átalakított Fürdő-szálló 1884. november 15-én a Zenei Kör estjével nyílt meg. Azonnal sok kritikát kapott a terem szürke falszíne, az oszlopokat sírkövekhez hasonlították, de főleg a ventillációs berendezés, és annak 6 vezetékcsővével szemben voltak esztétikai kifogások.

Feigler Gusztáv személyesen kereste fel a helyi újság szerkesztőségét és magyarázta el a ventilláció szükségességét. Ígéretet tett arra, hogy a légbefúvó csövek maszkírozását megoldják. Schleifert Lajos a felújított épületet újabb tíz évre bérbe vette.

A három városrész egyesítésére és a milleniumi év eseményeire készülődve a Káptalan és a bérlő egyaránt a Fürdő szálló ismételt bővítésére gondolt. Erre az egyre több kritikus észrevétel is készítette őket: a nagyteremnek nincs előcsarnoka, a terem alacsony, nincs ruhatár, nincs kellő számú mellékhelység, a gőzfürdő berendezése elavult stb. A Város vezetésében is felmerült egy Redoute (Vigadó) felépítésének terve a megszüntetendő Fekete Sas kaszárnya helyén.

1894-ben a Főkáptalan és a bérlő megegyezett az átépítés tartalmi és pénzügyi kérdéseiben, amely értelmében a bérlő a korábbi bérleti összegért 12 évre megkapja a Fürdő

szállót, a teljes felújítás költségét a Főkáptalan fizeti, aminek kamatokkal növelt összegét a bérlő a bérleti díjon felül 12 év alatt negyedévenkénti törlesztéssel megtéríti.

Az építési terveket Pfalcz Ferenc helybeli építész készítette, a gőzfürdő berendezéseinek megtervezésével a budapesti Knuth Károlyt bízták meg. Az elkészült terveket és költségvetéseket Feigler Gusztáv, mint a Főkáptalan építésze vizsgálta felül és hagyta jóvá. A jóváhagyás szigorú határidőket írt elő, külön-külön az egyes munkarészekre (így például a kőműves munkákra összesen legfeljebb 2 hónap állt rendelkezésre) azért, hogy a Fürdő szálló üzemeltetését legalább részlegesen az építés ideje alatt is biztosítsák. A teljesen átépített gőzfürdőben 10 kádfürdőt is építettek, és ezek részére napi 12 órán keresztül azonos hőfokú vizet kellett az új kazánnak szolgáltatni.

1895 tavaszán kezdődtek meg a munkák, amelyek felügyeletét a Főkáptalan megbízásából Feigler Gusztáv látta el. Már az építkezés közben merült fel az a később megvalósult ötlet, hogy a főépület mögött, arra merőlegesen álló kocsisín helyére emeletes épületszárny épüljön, emeletén színházteremmel. A Fürdő szálló átépítése július végére készült el.

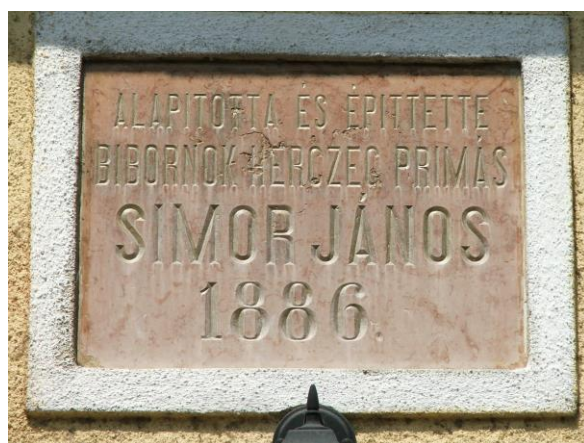
Műemléki törzsszám 2309

Irodalom: Esztergom és Vidéke 1884. október 12, november 9, 15 és 23, 1894 aug. 16 és 1895.

17. Esztergom – Szentgyörgymező, kisdedóvó és iskola (ma Szent Rita otthon) 1886-1887

Simor János hercegprímás az 1870-es évek végén határozta el, hogy kisdedóvót építtet Szentgyörgymezőn. 1879-ben 2000 forintért megvette az ehhez szükséges telket. 1885-ben a vármegye felszólította Szentgyörgymezőt, hogy új tantermeket építtessen, mert a meglévők zsúfoltsága már. Simor 1886-ban döntött a kisdedóvó következő évben történő felépítéséről, de Szentgyörgymező lakossága 1887 elején kéréssel fordult hozzá, hogy a kisdedóvó mellé egy két tantermes leányiskolát is építtessen.

Simor rövid idő alatt kedvezően döntött. A tervek pár hét alatt elkészültek, és 1887. április 25-én Feigler Gusztáv már az építést is megkezdte. Az elkészült kisdedóvó és iskolát 1887. szeptember 15-én, vasárnapon Majer István címzetes püspök szentelte fel. Már abban az évben 300 gyermek látogatta az óvodát és az iskolát. Simor prímás az intézményt a közeli prímási kórház is ellátó, a gráci anyaegyházhoz tartozó irgalmas nővérekre bízta, ők gondozták az óvodásokat és tanították a az iskolásokat.

Simor János az épületet 2 év múlva jelentősen kibővítette és egy kápolnával kiegészítette. Lehet, hogy a bővítés tervezését Feigler Gusztáv végezte, nem tudni, de a kivitelező biztosan a fiatal Waisz Endre volt. A kibővített épületben egy 200000 forintos alapítvánnyal létrehozta az Esztergomi Főegyházmegye Leány Árvaházát. Az épületben továbbra is működött a nyilvános iskola, sőt azt Vaszary Kolos hercegprímás 1896-ban további két tanteremmel kiegészítette.

Az épületben, amely falán alapításáról emléktábla látható, ma a Szent Rita Fogytékos Otthon működik.

Irodalom: Esztergom és Vidéke 1887. márc. 5, júl. 10, okt. 30. Perger Lajos A szentgyörgymezői plébánia története Esztergom, 1901. Pifkó Péter –Zachar Anna Esztergom helytörténeti kronológiája a kezdetektől 1950-ig Esztergom, 2000.

18. Esztergom, Zsinagóga építése 1887-1888

Az 1858-59-ben a Szent Tamás hegy meredek lábához épült zsinagóga a környék vízelvezetésének megoldatlansága miatt az 1880-as évek elejére súlyosan megrongálódott. A Szent Tamás hegyről leömlő csapadékvíz (nagyobb felhőszakadások esetén nem egyszer félméteres-méteres magasságban hömpölyögve) többször teljesen elöntötte az épületet, alapjait részben kimosta. 1886 nyarán a központi szolgabírói hivatal ideiglenesen elrendelte az épület bezárását és megerősítését. Egy újabb hivatali szemle után Maerz Imre városi mérnök (aki egyúttal az államépítészeti hivatal főnöke is volt) műszaki véleménye alapján a hatóság a végleges bezárást és teljes átépítést írta elő.

Az új zsinagóga terveit Baumhorn Lipót budapesti építész tervezte. A terveket a hitközség 1887 januárjában fogadta el, és márciusban már szerződést kötöttek Feigler Gusztávval az építési munkákra. A szakiparosokkal külön-külön szerződéseket kötöttek, az ácsmunkákra a Grünwald testvérekkel, a bádigos munkára Mayer Jánossal, kőfaragó munkákra a süttői Holdampf Sándorral stb. Feigler Gusztáv 1887. március végén kezdte meg az építést és négy hónap alatt elkészült a falak felépítésével. 1887. augusztus 2-án ünnepélyes falkoszorúzást tartottak díszes vendégsereg jelenlétében. A következő év nyarán az új zsinagóga épülete kívül-belül elkészült.

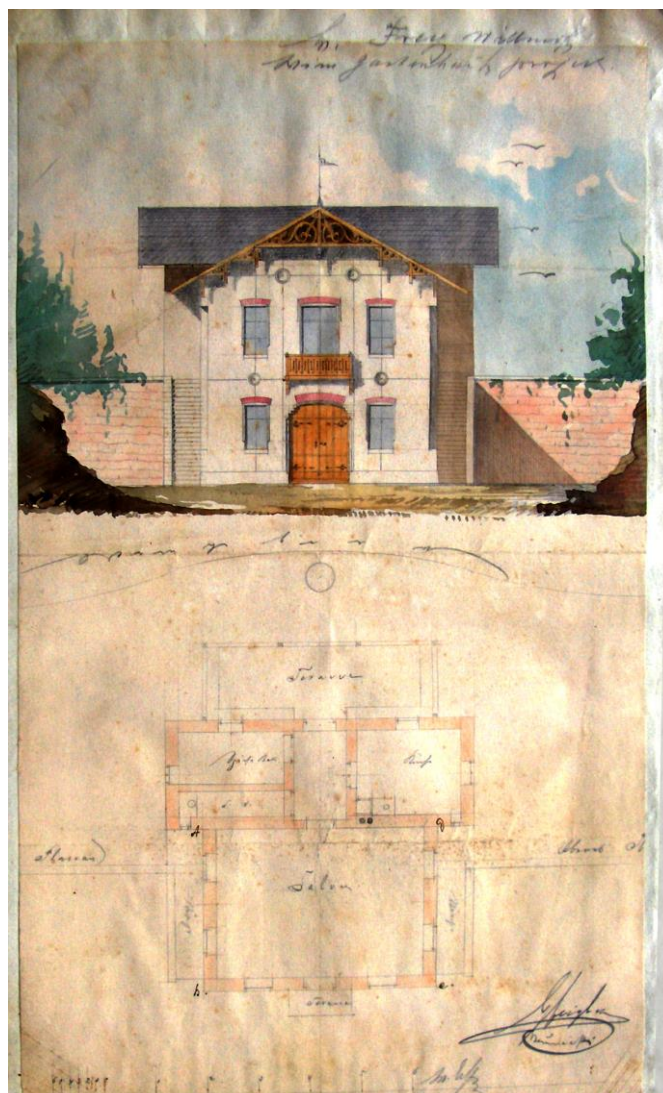
Az épület ünnepélyes felavatására 1888. augusztus 21-én került sor. A hitközség tagjai és számos meghívott világi előkelőség, valamint az építkezésen dolgozók, köztük Feigler Gusztáv jelenlétében előbb elhelyezték a zárókövet, majd az öröklámpa meggyújtása után Lőwy Emánuel szegedi főrabbi mondott magyar nyelvű felavatási beszédet. Az ünnepség a Himnusz eléneklésével ért véget.

Műemléki törzsszám: **10704**

Irodalom: Magyar Zsidó Lexikon, Budapest, 1929. Esztergom és Vidéke 1886. június, július, 1887. március 27, augusztus 4, és 1888. augusztus 19, 23 és 26 szám

19. Esztergom, Frey Vilmos préháza, 1890 előtt

Az épület homlokzati és alaprajzi vázlatterve Feigler Gusztáv albumában maradt fenn. A tervlapon a „H. Frey Willmos weine gartenhaus project” felirat és Feigler Gusztáv aláírása szerepel. Aláírásában Feigler Gusztáv építőmesterként (baumeister) tünteti fel magát.

A hegyoldal bevágásába beépített kétszintes, T alaprajzú épület alsó szintje a borospince lejárata. A közepén lévő, felül köríves záródású, kétszárnyú ajtó egy két ablakos előtérbe vezet. A 100 négyzetméter összterületű felső szintre az épület mindkét oldalán, külső lépcsőn lehet feljutni, amelyek két oldalról ugyanabba, a pincelejárathelyisége fölött lévő, a felső szint felét elfoglaló szalonba (52 m²) vezetnek. A szalonból közepén hátrafelé nyíló folyosó a hátsó teraszra vezet, a folyosó két oldalán konyha és mellékhelyiségek. A folyosó és a mellette lévő helyiségek a T alaprajz hosszabbik szárát jelentik. A pincelejárathajtaja felett a felsőszinten fából készült erkély van. Az épület utcára néző szárnyán, a szalon felett önálló, a külső lépcsőket is befedő sátoztető, amely az utcára merőleges hátsó szárny feletti sátoztetőhöz csatlakozik.

Frey Vilmos vagyonos esztergomi kereskedő család tagja, 1872-től a Takarékpénztár elnöke és igazgatója, 1890-ben halt meg. Szőlője a Szamár hegyen volt, ott épült préháza is, amely már megsemmisült.

Lelőhely: Balassi Bálint Múzeum, Esztergom, Feigler Gusztáv rajzalbuma

20. Esztergom, Kanonok ház (Szent István tér 5.), 1895-98

1895 tavaszán bízta meg a Főkáptalan Feigler Gusztávot az újonnan kinevezett és a jövőben kinevezendő kanonokok lakhelyéül szolgáló épületek megtervezésével. Az első megbízás az épületek helyszínét a Bazilika két oldalán jelölte ki, a déli oldalon a várbástyára, az északi oldalon a várba érkező vízvezeték közelében. Ezeket a helyszíneket nagyon hamar elvetették, új helyszíneként a Bazilika előtti, két oldalon a kanonoki házakkal, illetve a Szeminárium épületével körülvett hatalmas tér keleti végét jelölték ki. A tervek 1895 év végére elkészültek. A historizáló-neoklasszicista stílusú egyemeletes épület terve, arányos tömegével és nem hivalkodó homlokzatával elnyerte a Főkáptalan tetszését, és Feigler Gusztávot megbízták az épület felépítésével is. Gusztáv azonban korára való tekintettel a kivitelezést nem vállalta el, csak az építkezés felügyeletét, amelyet Venczell László kanonokkal, az elkészült épület egyik lakójával közösen látott el.

A kivitelezés 1897 tavaszán kezdődött és az épület 1898-ban elkészült. A teret lezáró épület két, egymással mindenben megegyező, tükörszimmetrikus alaprajzi elrendezésű lakrészt foglalt magába. A városképi szempontból hangsúlyos épület egyaránt utal a megrendelő Főszékesegyházi Káptalan igényességére és Feigler Gusztáv tervezői kvalitására. Ez volt Feigler Gusztáv utolsó nagyobb munkája.

Az épületet, amelyben ma iskola működik, 2009-ben védetté nyilvánították.

Irodalom: Az OKM 9/2009. (III. 6.) sz. rendelete egyes ingatlanok műemlékké nyilvánításáról

21. Esztergom, Jó Pásztor temetői kápolna terve, 1899

A Belvárosi temető bejáratánál álló, 1734-ben épült Jó Pásztor kápolna átépítése már évtizedek óta húzódott. Korábban idősebb Feigler János már elkészített egy átépítési tervet, de az az évszázad végén már időszerűtlennek bizonyult. Fehér Gyula belvárosi plébános elgondolása egy új kápolna építése és a régi kápolna ravatalozóvá alakítása volt, az utóbbi közegészségügyi szempontból, mert még mindig eléggé általános volt a háztól temetés. Az új kápolna felépítéséhez a város megvásárolta a Kohn-féle szőlőt. 1899 tavaszán két tervet nyújtottak be az illetékes városi bizottsághoz elbírálásra. Feigler Gusztávé volt az egyik, Höhnél Béla budapesti építészé (aki az esztergomi vasútállomás fűtőházát is építette) a másik. A bizottság Feigler Gusztáv épületét „*ridegen egyszerűnek*” találta, viszont költségvetése csak tízezer forint volt. Höhnél tervének megvalósítása ötezer forinttal többbe, tizenötezer forintba került, ám a bizottság azzal számolt, hogy a tervben szereplő kápolna alatt elhelyezhető hat a családi sírbolt eladásából jelentős bevétel származik. Végül a bizottság Höhnél tervének elfogadása mellett döntött. Az új kápolnát Sinka Ferenc építette, és az 1900 novemberére elkészült. A kápolna felszentelésére 1901 Pünkösdjén került sor.

Irodalom: Esztergom és Vidéke 1898. nov.17., 1899. aug. 3., 1900. szept. 13., 1901. márc. 24. szám

Melléklet

A Feiglerek szignált tervei a Prímási és a Főkáptalani Levéltár tervtáraiban

Összeállította Istvánffy Miklós levéltáros

Feigler Ferenc (Frantz Feigler) építőmester; uradalmi kőműves mester; hercegi kőműves mester (Fürst Maurer Meister); hercegi mester (Fürst Meister).

1. 335 Prímási palota átépítés 1817
2. 347 Jezsuita kollégium átépítése prímási palotává
3. 592 Zöldfa fogadó, Esztergom
4. 600 Víziváros városfal felmérése és átépítése 1817
5. 602 Prímási palota
6. 606 Vízivárosi uradalmi lakások
7. 611 Vízivárosi templom toronytervei
8. 632 Vármegyeház
9. 638 Szentgyörgymező, gazdasági épület
10. 658, 659 Lakás, istálló, faraktár a Prímás szigeten
11. 665 Emeletes épület Víziváros?
12. 1255 Bajót, plébánia épület
13. 1464 Héreg, templombővítés
14. 1516 Kemence, templombővítés
15. 1626 Nyergesújfalu, iskolaépület átépítése
16. 1659 Párkány, vendégfogadó és környéke ???
17. 1661 Patak, malomépület
18. 1762 Vága, ispáni lakás
19. A nagysallói uradalom számadásai között felmérési és metszetrajz Feigler Ferenctől az 1810-es évekből

Feigler János (Johann Feigler) uradalmi építész; építőmester; építész; prímási építőmester és *Feigler János Károly* (Johannes Carolus Feigler) építész gyakornok (Architect. Practicant),

1. 304 Az esztergomi Várhegy északi bástyájának megerősítése 1848
2. 305 A Várhegy felhajtójának támfala 1848
3. 336-339 és 350 Prímási palota
4. 589 Belvárosi Ferences templom megerősítése 1857
5. 605 A vízivárosi városfal északi végének megerősítése 1848
6. 619-621 A Singer és Pribilla épületek átalakítása a Matyasovszky bástyáig
7. 634, 636 A szentgyörgymezei húsház ököristállója
8. 637 Egy Dunaszigeti épület planírozási terve (Vámház?) 1842
9. 651 A szentgyörgymezei iskola bővítése 1842
10. 655 A szenttamási Káptalanház és környékének helyszínrajza
11. 660 A hajóállomás (vámház-révház) épülete
12. 669 A Prímás sziget vámház
13. 691 Helyszínrajz a kanonok sorok végéről
14. 796 Falusi templom (Virt?)
15. 1193 korinthuszi oszlopfő Jean Feigler (Feigler albumból)
16. 1198-2000 Esztergomi bazilika hosszmetszet, alaprajz, homlokzat (Feigler albumból 79 és 81)

17. 1205 Feigler album 26 és 171-173 bazilika, 1822, 89 bazilika 1817 practisant és 90 oltár?
18. 1230, 1233, 1235, Bajcs cseléd lakások, gazdasági udvar, (ellenőrizte) 1836
19. 1237 Bajcs gazdasági épületek 1840
20. 1238 Bajcs, érseki nyaralópajtamesteri lakás, (FL 142 is)
21. 1292-1293 Csém, templom 1844
22. 1306 Dejtár, gazdasági épület 1844
23. 1308-1309 Dejtár, lakás és csőszlak 1844/45
24. 1432 Garamkövesd, templomi harangok elhelyezése 1842
25. 1491 Ipolyhídvég, templombővítés 1843
26. 1500 Jászfalu, templom tervezte és ellenőrizte, költségvetés 1845
27. 1501 Jászfalu, templom (ellenőrizte)
28. 1520, (1521), 1522 (1523) Kéménd, iskolabővítés 1843
29. 1528 Érsekkéty templom 1844
30. 1531 Leléd templomtorony
31. 1579 Nagybörzsöny épület magasítása
32. 1608 Nagyszombat, rezidencia? (Johann) Feigler 1809 nem lehet! 1609 Frantz?
33. 1616 Nagyszellő, leégett iskola alaprajza 1840
34. 1627, 1628 Nyergesújfalu, ispáni lakás (1836), erdőtisztai lakás (1855)
35. 1660 Párkány, új hídfő 1844
36. 1712 Süttő, iskola 1838
37. 1737 Szölgyény, plébánia 1843
38. 1784 Helyszínrajz, Bazilika a kanonok házakkal
39. 1841 Esztergom, télikert 1844
40. 58 Pince a Káptalanházhoz
41. 61 Malom átalakítása Tát és Tokod között
42. 66 3 kanonoki ház csatornázása
43. 127 Vasút melletti uradalmi épület
44. 128 Kétszintes uradalmi épület
45. 142 Emeletes vidéki villa
46. 179 Bajcs, érseki nyaraló
47. Az Udvarmesteri számadásokban Feigler János terve: 1839-ben Kopácsy József prímás beiktatásának ünnepére több uradalmi mérnöktől kértek tervjavaslatokat a nagyszámú vendégsereg fogadásának, étkeztetésének szabadtéri megrendezéséhez. Feigler János a Sötétkapu alatt képzelte el az asztalok elhelyezését.

Feigler Gusztáv (Gustav Feigler) építész; építőmester

1. 206 Bazilika részlet
2. 207 Bazilika kincstár
3. 268 Bazilika előcsarnok
4. 295 Bazilika timpanon részlet
5. 344 Prímási palota felmérése (még 343, 353, 354 és 386) 1880
6. 353-354 Prímási palota felmérése
7. 662a Helynöki épület átalakítása tanítóképzővé 1884
8. 1140 Felvételi könyvecske számtalan felmérési rajz a prímási uradalom épületeiről 1883
9. 1141 Szeminárium csatornázás

10. 1163 Szeminárium előtti térrendezés
11. 1205 Feigler album 27 cölöpverő, 70 pantheon keresztmetszete 1845, 73römische kunst 1848 jan. 20., 98 ablaknyílás, 101 romantikus ablak keretelés, 151 lábazati profil, 160 Eggenhoffer ház, 166 tégláégető?),
12. 1216-1220 Alsószemeréd, templom
13. 1244 A bajcsi prímási lak 1892
14. 1374-75 Endrefalva, templom átépítés
15. 1573-1576 Nagybárkány, új templom 1882
16. 1599 Nagyölved, templombővítés
17. 1601 Nagysáró, plébánia felvételi rajz
18. 1643 Óhaj, templom bővítése
19. 1646 Ólehotai plébániabővítése

Főkáptalani Levéltár

20. 56 Bibliotéka környékének háztelkek felmérése 1873
21. 60 Káptalanház, emelet
22. 63 Lakóház Vízivárosban?
23. 68 Déli kanonoksor épület homlokzata
24. 176-177 Víziváros, Mayer ház
25. 178 Nyári lak

Feigler Sándor (Pozsony) építész: 1763-1769 sz. Vajka, templom és plébánia 1896

Megjegyzés:

A további közgyűjteményekben (Magyar Országos Levéltár, Komárom-Esztergom Megye Önkormányzati Levéltára, Balassi Bálint Múzeum, Esztergom) őrzött Feigler-tervek felsorolása az érintett építményeknél szerepel.

A Primási és Főkáptalani levéltár anyagának feldolgozása során további Feigler-tervek felbukkanása várható.

IRODALOM

A primási palota története - Strigonium Antiquum VII. (Szerk. Hegedűs András) Esztergom, 2008

B. WALLON Emma: Az esztergomi Széchenyi tér Bp. 1963

ISTVÁNNFY Miklós: Kérdések és kétségek. Az esztergom-vízivárosi Káptalanház. In Als IchGan – Urbach Zsuzsa 80. születésnapjára. Budapest, CentrArt, 2013.

IVÁN László: Palotából iskola – „ezenn Ház vételébe a Tanács még most bele nem ereszkedvén” avagy miért nem lett iskola a Sándor grófok esztergomi palotájából. Magyar Nemzeti Levéltár Komárom-Esztergom Megyei Levéltára honlap 2019. május 17.

KARÁCSONY Rita: Az esztergomi Mayer házról In Kultúra és kritika 2014. 03. 10.

PROKOPP Gyula: Az esztergomi Duna-híd. Építés-Építésztudomány, 1982/1-2

PROKOPP Gyula: Az esztergomi Víziváros. Művészettörténeti Értesítő, 1979/2

PROKOPP Gyula: A volt megyeháza (Bottyán János u. 3.) és tulajdonosainak története. In Esztergom évlapjai. 1988

PROKOPP Gyula: Az esztergomi belvárosi plébánia története. 5 p. (Kézirat a Plébánián)

SIMON Anna: Az esztergomi zsinagóga építéstörténete In Építészfórum, 2009